

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ
ΕΛΛΑΔΑ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ • ΤΕΧΝΕΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ



ΑΠΡΙΛΗΣ • ΜΑΗΣ • ΓΙΟΥΝΗΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

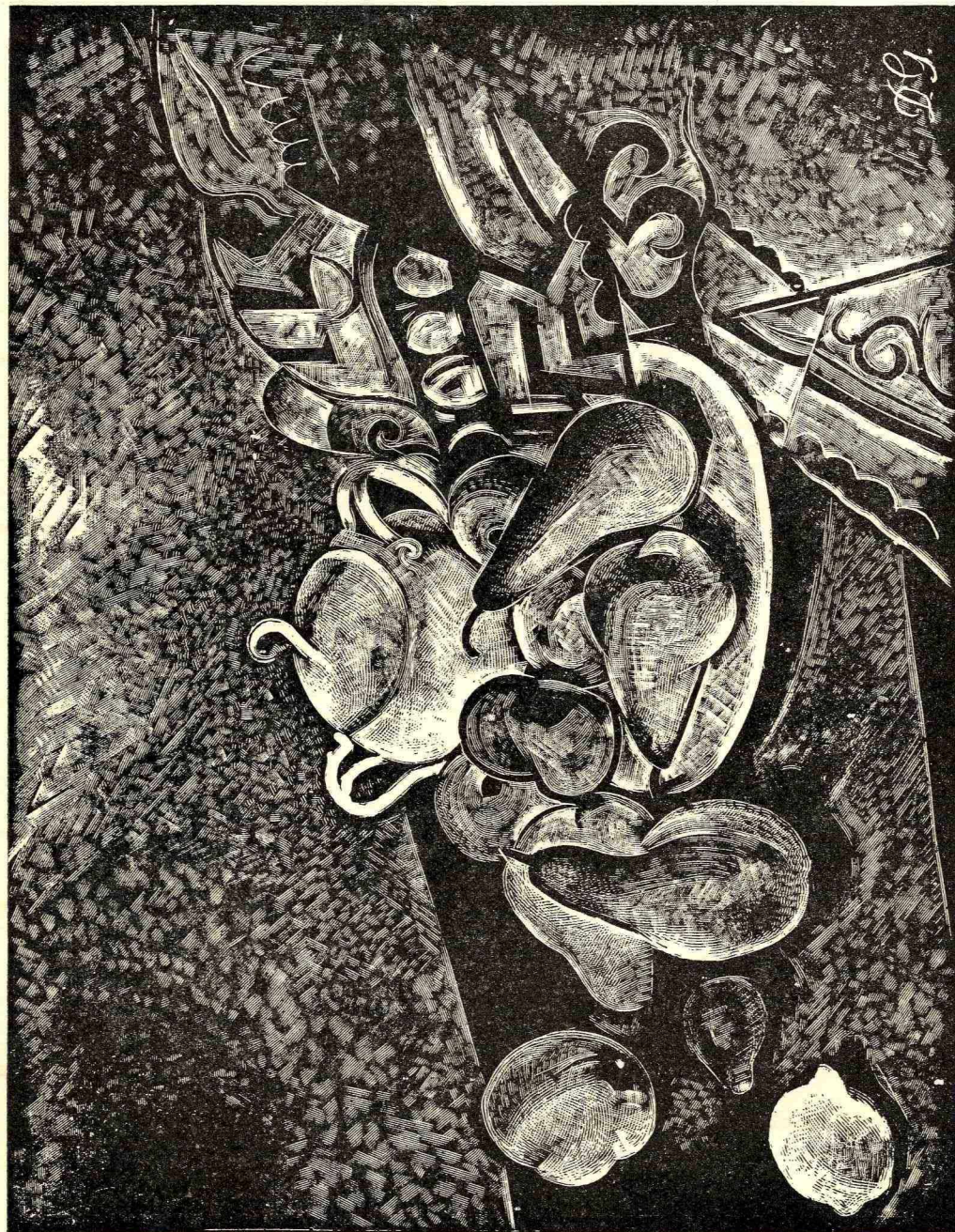
Δ. Γαλάνη - Νεκρή φύση - ξυλογραφία	2
Στράτη Μυριβήλη - Χρονικό	3
Άγγελου Σικελιανού - 'Ο Χριστός στη Ρώμη - τραγωδία	6
Μ. V. - Πηνελόπη Δέλτα - ραδιοφωνική όμιλία	10
Πην. Δέλτα - Στοχασμοί	15
Πανσελήνου - Οί Αγγέλοι - εικόνα	16
Ειρήνης τῆς Ἀθηναίας - Παληές ψυχές - διήγημα	17
Κάλεβαλα - Ἄσμα II	20
Ἀντώνη Μαγγανάρη - Τὸ Κουτάβι - ποίημα	21
Μαρίας Ράλλη - Ἡ φωνὴ μιᾶς μπλούζας καὶ φούστας	22
Γιάννας Βέρα - Ἦτανε Θεέ μου - ποίημα	25
Μάριου Ἀγγελόπουλου - Μις Φόγκ - ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίο «LONDINIUM» - καὶ εἰκόνα	26
Rainer Maria Rilke - ποιήματα - μετάφρ. Καρανικολοῦ	28
Μόνας Μητροπούλου - Χαρταετοί - διήγημα	29
Μ. Δούνια - Προβλήματα τῆς σύγχρονης μουσικῆς	35
Γ. Λιάκου - Κοιμήσου - ποίημα	39
Ὁρφανοῦ - Παληὰ Ἀθήνα - ξυλογραφία	40

Ο ΑΝΤΙΛΑΛΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Ἡλίας Κανάρης	41
Τὸ Θέατρο - Δωδέκατη Νύχτα - Στὸ βυθὸ - Ὁ βυρσινόκιλος - Παντρολογήματα	42
Σ. Παπαλουκά - Καλλιτεχνικὴ ἔκθεση τῶν Νέων	44
Ειρήνης τῆς Ἀθηναίας - Κριτικὴ τοῦ βιβλίου - Παντέρμη Κρήτη	45
Ντίνου Κουτσούμη - Πνευματικὴ κίνηση στὴν Ἀλεξάνδρεια	46
Νέα βιβλία - Ἀθανασία - Τὰ δέντρα - Ψυχολαλήματα - Χειμῶνας 41 - Καιροὶ - Νηπιαγωγεῖα - Ἡ λογοτεχνία στὴν ἐπαρχία - Ἡπειρωτικὰ Γράμματα - Images inspirée des poètes neogrecs - Τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν Ἀβησσυνία - Φτερά κι ἀλυσίδες - Ursa Minor - Ἡ γυναῖκα ποὺ πέρασε - Τὸ περιβόλι τῶν θεῶν - Δοκιμὲς - Ἀλβανία - Ἡ ὁμολογία τῆς ταπείνωσης κ. λ. π.	
Ζητήματα καὶ θέματα	50
Εἰδήσεις καὶ πληροφορίες	52

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΜΑΡΙΟΥ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

Τὸ φυλλάδιο τοῦτο τυπώθηκε στὸ ἐργοστάσιο «Πυρσὸς» Α. Ε., Ἱερὰ Ὁδὸς 61.



Νίκος Φύση

Δ. Γαλιάνη

ΤΟΦΥΛΛΑΔΙΟΤΟΥΤ
ΘΕΙΝΑΙΑΦΙΕΡΩΜΕ
ΝΟΣΤΗΜΝΗΜΗΤΗ
ΣΜΕΓΑΛΗΣΠΕΖΟΓ
ΡΑΦΟΥΚΑΙΕΛΛΗΝ
ΙΔΑΣΠΗΝΕΛΟΠΗΣ
ΔΕΛΤΑΠΟΥΠΕΘΑ
ΝΕΣΤΙΣΔΥΟΤΟΥΜ
ΑΗΤΟΥ1941ΓΙΑΤΙΔ
ΕΒΑΣΤΟΥΣΕΝΑΝΙ
ΩΘΕΙΤΟΝΚΑΤΑΧΤ
ΗΤΗΠΑΝΟΥΣΤΑΧ
ΩΜΑΤΑΤΗΣΑΘΗΝ
ΑΣ • • • • •

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΕΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ

Δευτερη τριμηνια • φυλλαδιο 4-6 •
Απριλης-Μαης-Ιουνης 1945 • χρονια α' •
τομος α' • γραφεια Κατακουζηνου 10 •
τηλεφωνο για τη συνταξη 35276 • για το τυπογραφειο 593672

ΧΡΟΝΙΚΟ



ΚΟΜΑ μιά ιερήν επέτειο των ελληνικών Γραμμάτων καλεί τον πνευματικό μας κόσμο να τιμήσει με αυτό της το τεύχος ή «Καλλιτεχνική Ελλάδα». Ο Μάης που περνάμε, ο πρώτος Μάης της λεφτεριάς, ως μάς ξαναφέρει στη μνήμη κείνον τον άλλον, τον πρώτο Μάη της εθνικής μας θλίψης, που πέρασε πάνω από την Ελλάδα χωρίς ν' αφήσει μήτε ένα στεφάνι από τριαντάφυλλα κρεμασμένο στην πόρτα που παραβίασε το μηχανοποιημένο χτήνος του κατακτητή.

Μαζύ, ως ξαναθυμηθούμε σήμερα την Πηνελόπη Δέλτα, την πιο καθαρή μορφή ανάμεσα σ' όλους τους Έλληνες συγγραφείς του καιρού μας, που με τη ζωή της και με τὰ βιβλία της στάθηκε ένας ύψηλος φάρος προσανατολισμού στα καημένα τὰ ελληνικά Νιάτα, τὰ παραπεταμένα, τὰ έγκληματικά περιφρονημένα από τὸ καθαρευουσιάνικο Κράτος και τὸς ανάξιους πνευματικούς του εκπροσώπους, που τὰ παράδοσαν άπροστάτευτα στοὺς «Καθοδηγητές» και τὸς «Καθηγητές» του κακουργήματος και τῆς προδοσιᾶς μέσα στατέσσερα χρόνια τῆςσκληραβιάς.

Τούτες τις μέρες γειμίζει ὁ τέταρτος επέτειος κύκλος από τότε που μιά έξοχη γυναίκα και πεζογράφος έβαλε με τὸ ίδιο της τὸ χέρι τέλος στη γόνιμη και πλούσια ζωή και στο έργο της, που έταυτίστηκαν στην πιο γνήσια και ὁμοούσια έκφραση που μπορούσε να ποθήσει και να φανταστεί ένας άτόπιος και άκέραιος άνθρωπος. Ἡ Πηνελόπη Δέλτα θέλησε να πεθάνει μαζύ με την ελληνική λεφτεριά, βάζοντας τελευταίο και άπαρτο προπύργιο τὸ θάνατο ανάμεσά της και ανάμεσα στις ὀρδές τῶν κατακτητῶν, σάν κείνες τις γυναίκες του Ζαλόγγου.

Ὁ χαμός της εἶταν μεγάλη άπώλεια για την κουρσεμένη πατρίδα, γιατί τίποτα δεν μπορούσε να την αναπληρώσει μήτε σά συγγραφέα του ὀρφανεμένου παιδόκοσμου, μήτε σάν τελειωμένον άνθρωπο ανάμεσα στην εθνική κοινότητα. Θα μπορούσε ίσως κανείς να παραπονεθεί πως άποτραβήχτηκε από τη ζωή την ώρα που ὁ τόπος τη χρειαζόταν περισσότερο από κάθε άλλη φορά. Ὅμως ξαίροντας τὸ χαρακτήρα της, ξαίρουμε πως σέ τούτη τη σκληρή πράξη της δε χωράει κανενός εἶδους άντικειμενικό κριτήριο. Ἐνας τέτοιος θάνατος ἦρθε σάν επικύρωση ὀλοτελα φυσική για μιά τέτοια ζωή. Μπορεί και να την άγαπούσε ὁ Θεός τη συγγραφέα του «Βουλγαροκτόνου» και δεν την άφισε ν' άκούσει από ελληνόπουλα τῆς Ἀθήνας τραγουδισμένο τὸν «ὕμνο του Δημητρώφ», και δεν τῆς έστρεξε να γεφτεί και τη θλίψη από τὸ τέταρτο κακούργημα, που φαρ-

μάκωσε και θα φαρμακώνει πολλά χρόνια την έθνική ψυχή περισσότερο από το πέρασμα και των τριών μαζύ ξένων έλληνομάχων.

Στο άναμνηστικό τουτο τεύχος συνεργάστηκαν μερικές από τις κορυφαίες μας έλληνίδες πεζογράφοι, με διηγήματα αφιερωμένα στην ιερή μνήμη της μεγάλης των συναδέλφισσας. Είταν ο εύγενικότερος τρόπος για να της προσφέρουν τα λουλούδια της τέχνης τους. Κοντά σ' αυτό νομίσαμε πως έχει τον τόπο της και μια ραδιοφωνική όμιλία, που δεν έκφωνήθηκε ποτέ και πρώτη φορά σήμερα βλέπει το φώς της δημοσιότητας. Γράφτηκε λίγες μέρες ύστερ' από το θάνατο της Πηνελόπης Δέλτα και η γερμανική λογοκρισία απαγόρευσε τη μετάδοσή της. Ίσως άλλη φορά μάς δοθεί ευκαιρία να διηγηθούμε τα περιστατικά αυτής της απαγόρευσης. Αυτή είταν που μάς έκανε από τότες να το πάρουμε απόφαση πως μόνο στις μικρές στήλες των παράνομων έφημερίδων που τυπώναμε και μοιράζαμε μυστικά τον καιρό της Γερμανικής και Έαμίτικης τρομοκρατίας είχε πιά τη θέση του κάθε στρατευόμενου διανουόμενου τα χρόνια της έθνικής αντίστασης.

Όμως σήμερα δεν μπορούμε να μην έκφράσουμε ακόμα μια φορά την πίκρα μας για τη σιωπή και τη λησμοσύνη που έδειξαν και δείχνουν για τη μνήμη των ήρωϊκών αυτών μορφών της έλληνικής λογοτεχνίας όχι πια το έπίσημο Κράτος, που ποτέ του δε στάθηκε άξιο να καταλάβει πως το ουσιαστικό και αιώνιο νόημα της Έλλάδας είναι καθαρά πνευματικό, μα και οι άνθρωποι των Γραμμάτων, που μήνες τώρα τους άκούσαμε και τους άκουμε να μιλάνε από τα μεγάφωνα, από το βήμα των λογοτεχνικών σωματείων, από τα περιοδικά και από τις έφημερίδες για όλους και για όλα, προπάντων για τον εαυτό τους, και κανένας τους δε στοχάστηκε το ήθικό μας χρέος προς συναδέλφους που χωρίς τυμπανοκρουσίες έζησαν και σκοτώθηκαν για την Έλλάδα.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η ζωή και η Ίστορία των λαών που έχουν δικαιώματα και αξιώσεις στο σεβασμό των ελεύτερων ανθρώπων, είναι θεμελιωμένη πάνω στη μνήμη. Τα έθνη που δεν ξαίρουν να θυμούνται — να θυμούνται για να τιμήσουν και να τιμωρήσουν — είναι οργανισμοί φθαρμένοι, άνικανοι για τις ύψηλες θερμοκρασίες, ξεθυμασμένοι από κάθε δύναμη ν' αντιδράσουν στη διάλυση που προκαλούν μέσα στους ιστούς των τα μικρόβια της αποσύνθεσης και της σαπίλας.

Αυτό άς μη μάς παρασύρει ωστόσο σε συμπεράσματα άπαισιόδοξα. Ο έλληνικός λαός δεν είναι ένας τέτοιος οργανισμός γέρικός και παρακμασμένος. Πάνω στην αιωνόβια ρίζα του δεν έπαψαν ούτε θα πάψουν να τινάζονται τα νέα φύτρα, και όσο τα κλαδεύει το σπαθί η το δρεπάνι του σφαγέα τόσο πιδ δυνατοί θα φυλλοορίζουν οι νέοι βλαστοί, άντριεμένοι από τους καινούργιους χυμούς, θυμωμένοι από άκατέλυτα νιάτα.

Η μεγάλη συφορά του λαού μας, από τα πιδ

παλιά του χρόνια, είναι μια κι αγιάτρευτη. Νάναί πάντα άνωτερος από τους άρχηγούς του. Έχουμε μέσα μας το φθόνο προς τις έξαιρετικές μορφές, και οι δημοκόποι το ξαίρουν, και καλλιεργούν μέσα στην ψυχή του άπλου ανθρώπου αυτό το άντιεραρχικό ένστιχτο, για να μπορούν να φυλλοπλέθουν οι δικές τους άσημαντότητες. Άκόμα και οι λέξεις που ρίχνουν στο πλήθος για συνθήματα — δολώματα, είναι ψαρεμένες άπ' αυτόν τον όχλικό κύκλο. Και πάλι, όσες φορές αυτός ο λαός βρήκε τους Άρχηγούς που δάμασαν και ρύθμισαν την άπειθάρχητην όρμή του σ' ένα βάδισμα θετικό και στέρεο, στο τέλος το άναρχικό πνέμα, ξυπνημένο από τους δημοκόπους, σηκώθηκε και κυνήγησε τους άρχηγούς, τους πότισε φαρμάκι την ψυχή, όσες φορές δεν τους σκότωσε κιόλας.

Σήμερα η Έλλάδα περνάει με άγωνία πάνω από το πιδ κρίσιμο γεφύρι του δρόμου της' της τριχας το γεφύρι. Και το γεφύρι αυτό είναι ύπονομωμένο από χίλιους όχτρούς. Φανερούς, μισοφάνερους και κρυφούς. Τα μοιρόγραφα της, το δικαϊμά της να ζήσει, να πεθάνει η να σβύσει σα φυλή, χαράζονται αυτή τη στιγμή για μια συνέχεια αιώνων. Το Έθνος, γονατισμένο από την πιδ ήρωϊκή και την πιδ μεγάλη πράξη που θα μπορούσε να πυργώσει ένας λαός από καταγωγή «εύγενής», κείται μέσα στο αίμα του, πάνω στις στάχτες της καμένης έστίας του, ανάμεσα στα χαλάσματα της πολύχρονης και πολύτιμης δημιουργίας του. Γυρίζει με άγωνία τα μάτια γύρω του και άποζητά τον ύπεύθυνο Άρχηγό, τον άξιο και λεβέντη μπροστολάτη, που θα το στήσει πάλι πάνω στα λαθωμένα πόδια του και θα όργανώσει τις δυνάμεις του τις δημιουργικές, που είναι πάντα άμέτρητες και πάντα άσυνταχτες και σκόρπιες.

Τί βλέπει;

Τους πολιτικούς άρχηγούς, να άντικρίζουν με τον ψυχρό ύπολογισμό του έπαγγελματία κομματάρχη την περίσταση την πιδ έπικίνδυνη για την έθνική ζωή, να βυζαίνουν με πάθος τα άποφάγια της προσωπικής τους πολιτικής μνησικακίας, ψαρεύοντας όπαδούς και «ιδεολογικά προγράμματα» μέσα στο άνθρωποσφαγείο του Έάμ και μέσα στην έντρομη λαϊκή συνείδηση, που θέλει με κάθε θυσία να σωθεί από «τον τρίτο γύρο» των καννίβαλων.

Στην ίδια ψυχική φτώχια παραδέρνουν και οι πνευματικοί του άνθρωποι. Ένας Σολωμός, ένας Ψυχάρης, ένας Παπαδιαμάντης, ένας Παλαμάς, που είναι τους; Λογοτέχνες έχουμε, μάτσο. Μερικοί τους μάλιστα είναι περίφημοι στη δουλειά που μάς προσφέρουν. Όμως ο Ένας, ο πνευματικός μας Ήγέτης; Ο Ένας Άνθρωπος των Γραμμάτων, που να ξεπερνά το κοπάδι των λόγιων ένα κεφάλι και μαζύ να πυκνώνει στο πρόσωπό του την έμπιστοσύνη και την άγάπη μας;

Πέρασε από πάνω μας η τετραπλή φωτιά, και τους δοκιμάσαμε όλους «ως χρυσόν εν χωνευτηρίω». Άκόμα και κείνους που σφάνταζαν πιδ έπιδειχτικά στιλβωμένοι. Άλλοίμονο. Ψάξαμε κα-

τόπι μέσα στη ζεστή χόβολη και δε βρήκαμε παρά τα πιδ φτηνά μέταλλα. Σωπαίνουν οι τρομαγμένοι. Άποτραβιούνται οι σεμνοί. Γύρω μας τώρα γαθριάζουν οι καιροσκόποι, οι σφυγομετρητές, οι σαλταδόροι, οι παρελασίτες και οι άμφίβιοι. Και η νέα γενιά, που πεθαίνοντας από τη φλογερή δίψα των ιδανικών ήπια τη λάσπη και το αίμα που της προσέφερε ο Σιάντος και ο Δημητρώφ για να ξεδιψάσει, η νέα γενιά γυρεύει ένα πνευματικόν Άντρα άξιον του έργου της που πυργωσε στην Άλβανία, στα Όχουρά, στον άέρα και στους ώκεανούς της Γης, στην έρημο της Μέσης Άνατολής, στο Ρίμινι και στα τέσσερα χρόνια της άντίστασης. Γυρεύει έναν Έλληνα — Άθρωπο και δε βρίσκει.

Γυρεύει πολλά;

Ένα μεγάλο Άδερφό γυρεύει ο νέος Έλληνας, έναν Άρχηγό ύπεύθυνο, που θα ξεδιπλώσει πάνω από το κεφάλι του τη σημαία του. της άνθρωπιάς και της δικαιοσύνης και του πολιτισμού τη σημαία, της καλοσύνης και της ημεράδας τη σημαία, της άγάπης και της συμπόνεσης τη σημαία. Και η σημαία αυτή νάναί η πίστη του, και η πίστη αυτή νάναί πίστη Έλληνική και όχι λεβαντίνικη, ούτε σλάβικη, ούτε κοσμοπολίτικη.

Είναι ένα παλιό διήγημα, όπου ο Όδηγός προχωρεί μπροστά από το λαό του κρατώντας ψηλά το δαδί που φέγγει. Το πλήθος που περπατεί καταπόδι του δεν τότε ξαίρει, δεν τότε βλέπει καν. Βλέπει μονάχα, μέσα στη μαύρη νύχτα που τον κυκλώνει, το έξαισιο άνθος της φλόγας που προπορεύεται σαν παρηγορητικό μετέωρο πάνω από τα κεφάλια και τον οδηγεί μακριά από τις κακοτοπιές και τους κρυφούς έγκρεμούς. Όμως στο τέλος σώνεται η δάδα του Όδηγού. Καίγουνται τα δάχτυλά του για να κρατήσει το τελευταίο άναμένο κομμάτι και στο τέλος σβύνει. Είναι η κρίσιμη ώρα που περνούν μέσα από ένα φοβερό, κλειστό δάσος. Έκει μέσα οι κίνδυνοι παραμονεύουν πιδ σκληροί, το μονοπάτι χάνεται κάτω από τις ρίζες που άγκαλιάζονται σαν έρπετά, κάτω από τ' άπάτητα φύλλα που σωριάζουν έκει μέσα τ' άμέτρητα φθινόπωρα. Από πάνω ο ούρανός σκεπάστηκε από τις μπλεγμένες φυλλωσιές, κανένα άστρο δε φέγγει να κατατοπίσει τα βήματα του ανθρώπινου κοπαδιού.

Τότε το ανθρώπινο κοπάδι άρχίζει να φωνάζει, άπελπισμένο. Η νύχτα και η τρομάρα μπήκαν μέσα στην καρδιά του, όλοι έχασαν πια τα θήματα τους και ούρλιάζουν μέσα στο σκοτάδι που τους σκέπασε και κατάπια τη μάζα τους την άνωνη και την άστόχαστη. Ο άέρας γεμίζει κατάρες και άναθήματα, τρέμει από το βρουχητό της όργης, από το μουκάνισμα της άσυνάρτητης μάζας.

Τότε ο Όδηγός, λέει το παλιό διήγημα, βυθίζει στο στήθος του τα νύχια, ξεριζώνει την καρδιά του και την ύψώνει πάνω από το κεφάλι του, πάνω από το κοπάδι που έμεινε χωρίς άστρο. Και η καρδιά του, που φλέγεται από άγάπη, φέγγει

και ανάμεσα στα δάχτυλά του, λαμπαδιάζει και φέγγει.

Ένα παράξενο άσπρο φώς γεμίζει το σκοτεινό δάσος, μερεύει τα φοβερά σχήματα, ειρηνεύει τους τρομαχτικούς ήχους. Κάτω από τη λάμψη του κινείται πάλι το πλήθος προς τα έμπρός, προχωρεί ο Όδηγός και τον ακολουθεί το πλήθος.

Κανένας δεν ύποπτεύεται τί είναι και πως άναψε πάλι ο νέος πυρός. Ούτε και νιάζεται να μάθει. Μόνο περπατεί κι ακολουθεί πίσω από το άσπρο μετέωρο που τρέμει.

Μόνο ο Όδηγός βλέπει την καρδιά του να καίγεται και να σπιθίζει μέσα στη φούχτα, και μέσα του δέεται στον Κύριο:

— Ω, άς κρατήσει έως που να τους βγάλω στα σύνορα του δάσους, έκει που τους περιμένει η αύγή...

Η φλεγόμενη καρδιά όλο και άποσώνεται, η φωτιά της όλο και χαμηλώνει, κι αυτός όλο και δέεται.

— Ω, άς κρατήσει λίγο...

Και έκειδ ά που τελειώνει το δάσος και μέσ' από τα κλαδιά περνούν τα πρώτα γαλάζια βέλη της αύγης, η φλόγα σβύνει μέσα στη φούχτα που γιόμισε στάχτη, και μαζύ της σβύνει και η ζωή του Όδηγού.

Αυτός πέφτει παράμερα και ξεψυχά μέσα στα άρχαία φύλλα γιατί κήκε η καρδιά του. Τελειώνεται μονάχος και προσεύχεται:

— Ευχαριστώ, Κύριε!

Όμως το πλήθος ούτε τον είδε, ούτε τόμαθε ποτέ. Αυτό είχε το νού του στη γαλάζια μέρα που έρχονταν από το ξέφωτο, αυτό ούρλιαζε από χαρά γιατί έβλεπε το δάσος της νύχτας και του τρόμου να άναριέβει και την πορεία της άγώνιας του να τελέβει.

Ούτε είδε ούτε έμαθε ποτέ το πλήθος τί συνέβη κείνη τη νύχτα με τον πυρό του Όδηγού.

Έτσι είναι.

Για να έμπνεύσεις πίστη πρέπει νάχεις πίστη. Άνάθει κι αυτή όπως η φωτιά από τη φωτιά, φώς εκ φωτός. Και η πίστη δε γυρεύει άναμοιβή, δε σηκώνει συμβίθασμούς, ταλαντεύσεις, φερμάρισμα για ευκαιρίες. Αυτή φτάνει ως το τέρμα της δίχως παράπονο, δίχως πόζα και θεατρνισμούς, άκόμα και σαν βλέπει στο τέρμα της τη θυσία. Και οι καιροί που περνάμε είναι τέτοιοι, που συχνά ζητάν από τους πνευματικούς ανθρώπους να έπικυρώσουν τα χαρτιά τους με την αίματηρή σφραγίδα.

Νά γιατί ύψώνουμε μπροστά στην παραστρατημένη και άναρχούμενη πνευματική Έλλάδα το σύμβολο του Άκύλα χτές, το σύμβολο της Πηνελόπης Δέλτα σήμερα:

Για να δείξουμε πως δε χάθηκε το πολύτιμο ζυμάρι της γνησιότητας ανάμεσα στον πνευματικό μας κόσμο. Και σαν ύπάρχει αυτό το ζυμάρι, — άς μην έχουμε καμιά άμφιβολία — «άπαν το φύραμα ζυμεί», όπως λέγει ο Άπόστολος.

Στρατής Μυριβήλης

Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΣΤΗ ΡΩΜΗ

«Αναπεσών ως λέων έκοιμήθη και τίς έγερει αυτόν;»

ΣΗΜΕΙΩΜΑ: «Στά Ιεροσόλυμα, λέει κάπου ή Βίβλο, ό καθένας κάποτε θά μπει με τό δικό του λύχνο». Στο έργο λοιπόν τούτο, «Ο Χριστός στη Ρώμη», αυτό ζητώ κ' έγώ: Νά μπόω στά Ιεροσόλυμα — στά νέα Ιεροσόλυμα πού σάν Ίδέα και σάν πραγματικότητα όνειρευόμαστε όλοι οι άνθρωποι στις μέρες μας — με τό δικό μου λύχνο, δίχως νά προσεφλώ άν αυτός ό λύχνος θά φωτίσει ή όχι κι' άλλους. Αυτόι ώστόσο πού θά τύχει νά διαβάσουν τό παρακάτω απόσπασμα (πού είναι μόνο ή δεύτερη σκηνή τής Τραγωδίας), δέν θά πρέπει νά βιαστούν νά βγάλουν συμπεράσματα για τό όλο πνεύμα τού Έργου. Αυτό δέ θάναί δυνατό παρά έπειτα άπ' τήν έκδοση τού σύνολου, πού κατά πάσα πιθανότητα θά γίνει άμέσως έπειτ' άπ' τόν πόλεμο.

Ένα μόνο θάχα νά προσθέσω: «Ο Χριστιανικός Μύθος, όπως κι' άλλοτε τό τόνοια, είναι κατ' έξοχήν ό Μύθος-Σκάνδαλο και ό ακατάβλητος δυναμισμός του ακολουθεί μέσ' άπ' τήν ίδια διαλεκτική τής Ιστορίας, μία άκαταγώνιστη δημιουργική πορεία. Ένα νέο λοιπόν δημιουργικό αντίκρουσμα τού Μύθου έπιβάλλεται άπ' αυτούς ίσα-ίσα πού πιστεύουν στη βαθύτατη δημιουργική του Ούσια κι' Αξία.» Α. Σ.



(Μπαίνουν στη σκηνή ό Άζμώθ, ό Ίασάη, ό Ήλάν, ό Δαισάν, ό Άπόμ, ό Μωάβ, Ίουδαίοι άπουναγόμοι (άπό τίς Συναγωγές τής Ρώμης), οι δυο γέροντες και οι άλλοι τέσσερες στην άνδρική τους ήλικία, όλοι με τούς γνώριμους μας χαρακτήρες τής φυλής. Οι δυο άπ' αυτούς κρατούν στά χέρια τά βιβλία τών Προφητών.)

Ο ΙΑΣΑΗΛ

Γιατί δειλιάτε; Σās τά λέω καθώς μου τάπεν ό Ίδιος ό Παύλος κι' όπως τ' άκουσαν τ' αυτιά μου: «Σάρκα στη γή δέ θέλει μείνει, άπό τόν τάφο νά μη σκωθεί στόν ήλιο μπρός τής Δικαιοσύνης και νά μη φέξουνε τά σπλάχνα της ως μέσα την άδικία ή τόν καημό πού κλει βυθιά της.» Γιατί δειλιάτε; Άφου σηκώθη άπό τό μνήμα στους πεθαμμένους ό πρωτότοκος, σιμά ναι κι' ή ώρα π' ολάκαιρο τό χώμα θά φουσκώσει σάν τό προζύμι, νά ξεράσει τούς νεκρούς του...

Ο ΑΖΜΩΘ

Τού Ίωασαφάτ γι' αυτό σκεπάζεται ή κοιλάδα άπ' ώρα σ' άλλη με καινούριους πεθαμμένους; Γι' αυτό σκοντάβουμε σε πτώματα όλοένα πούν' άπλωμένα με πεντάνοιχτα τά μάτια και με πεντάνοιχτο τό στόμα, ως νά ζητάνε νά πούν εκείνο πού ποτέ δέν ξεστομίσαν, νά ιδούν εκείνο πού δέν είδανε ποτέ τους; Αυτόν ή σάρκα λές άνάσταση πώς θάβρει; Κι' άν τύχει ξάφνου και προλάβουνε τή νύχτα τά λιμασμένα τά σκυλιά νά τούς ρημάξουν τήν όψην όλη, μύτες, μάτια, χείλια, πές μου,

τάχα κι' ό Θεός θά νά μπορέσει νά γνωρίσει τά πλάσματά του άν ξεχωρίζει τώνά άπ' τ' άλλο και με ποιο πρόσωπο, θαρρείς, θά τ' άναστήσει;

Ο ΙΑΣΑΗΛ

Κι' άν σε μιάν όψη άντιφεγγίσουν όλες οι άλλες, κι' άν σε μιá σάρκα όλες οι σάρκες γνωριστούνε κι' οι άμαρτωλές κι' οι πονεμένες; Κι' άν σε τούτη τή σάρκα ό πόνος άνατείλει όλο τόν ήλιο, τόν πρώτον ήλιο τής άμόλευτης άγάπης; Τήν όψη τούτη δέν τή βλέπεις; Περιμένεις τή Δαμασκό, για νά τή ιδείς καθώς ό Παύλος, και νά κηρύξεις τό Χριστό πώς βλέπεις μόνο κι' αυτόν μονάχα πώς τόν βλέπεις σταυρωμένο;

Ο ΑΖΜΩΘ

Τί κι' άν μερόνυχτα στη σκέψη μου τόν βλέπω; Κρέμεται ό Λόγος σάμπως σάρκα σφαγιασμένη. Έρμο ξεσκλίδι τής Θεότητας, ό Λόγος κρέμεται, αλλοίμονο, με χέρια τρυπημένα, με τό κεφάλι του σκυμμένο πά στο στήθος σάμπως άητός π' άπ' τά ούράνια, όπως πετούσε, άξαφνο βέλος τόν εσώριασε στο χώμα και τού προσώπου του ή χλωμάδα είναι μπροστά μας για νά μάς φέγγει όλη τήν άβυσσο τού πόνου. Μά ποιός τήν άβυσσο τού πόνου θά γιομήσει; Λές π' άναστήθη. Μήν' ό Ίδιος Σϋ τόν είδες; Άκούς τή βοήν όλων εκείνων πού διψάνε για λίγη ζωή κι' αυτό πού ό ήλιος δέ μάς δίνει τό προσδοκάμε ν' άνατείλει άπό τόν τάφο...

ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤῸ ΑΓΓΕΛΟΣ ΓΙΚΕΛΙΑΝῸ

Απόσπασμα

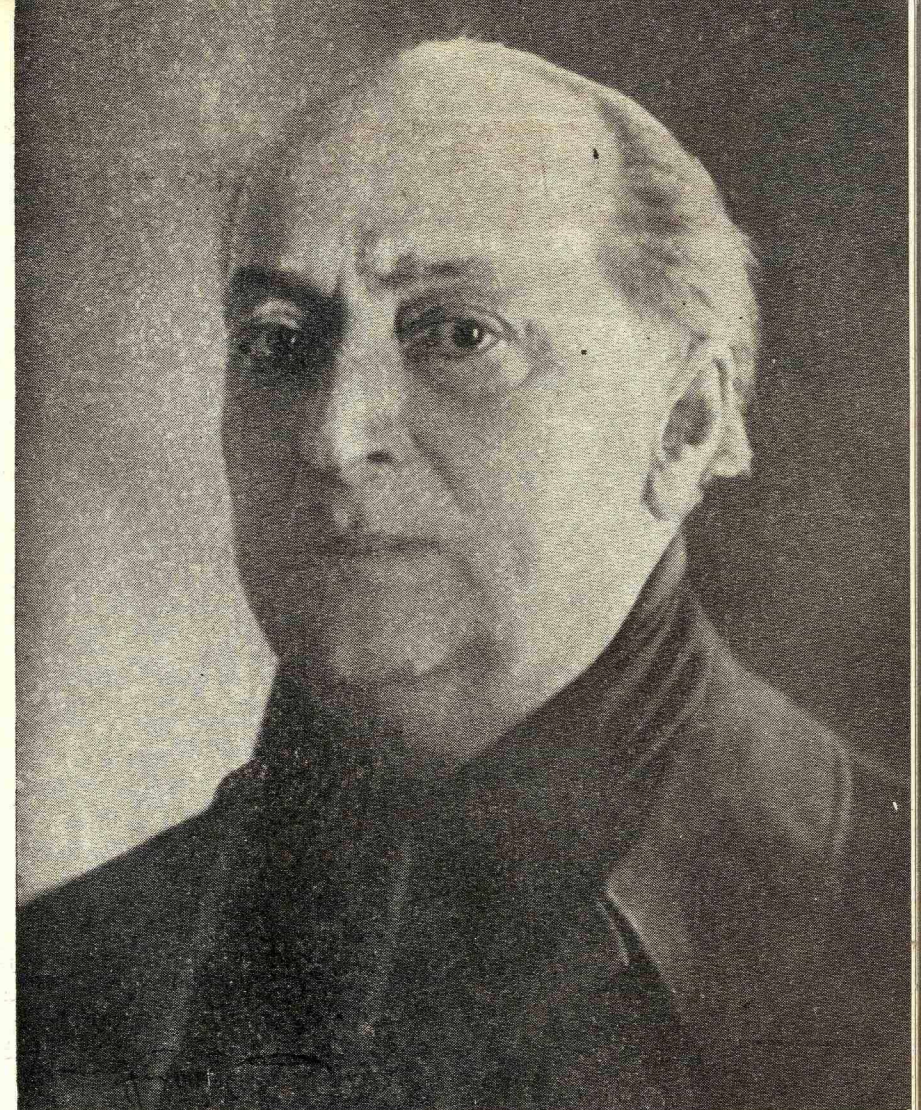


Ο ΗΛΑΜ

Κι' άν άναστήθη, μη λιγότερο για τούτο ό πλούσιος κλέβει τό ψωμί τού πεινασμένου; Κι' άν άναστήθη, μη λιγότεψαν οι πόρνοι, μην έβουλιάσανε οι μοιχοι κι' οι Σοδομίτες; Τριγύρα ή γή, βρωμάει σάν τάθαφτο ψοφίμι κι' ως άναδεύεται τό χώμα, άπό βυθιά της όλη χυμάει νά τή σκεπάσει τό σκουλήκι... Τό μύρο πώχυσαν γι' αυτόν οι μυροφόρες, τώρα, στη γή πού λές π' άνέβη πάλι άπάνω, νά μάς βουλώσει θά μπορέσει τά ρουθούνια; Κ' οι έφτά πληγές τού Ίσραήλ πού αίματοστάζουν, βάρσαμο θάβγει άπό τόν Άδη νά τίς κλείσει, πού ό Ίσραήλ άπάνω κάθεται στη στάχτη και τίς πληγές του, σάν τόν Ίώβ, με κεραμίδι τίς ξεϊ, κι' όλοένα πιό πολύ τίς άφορμίζει;

Ο ΔΑΙΣΑΝ

Και μήπως τάχατε είν' ό μόνος σταυρωμένος; Άπό τό δέντρο τού σταυρού, τό λημονάτε, πόσοι κρεμάστηκαν προτήτερα άπό κείνον; Στη γή τής Σέφωρης σά βίγλιζεν ό Ίούδας ό Γαλιλαός, έξήντα χρόνια τώρα πίσω και τόν κινήγησε ό πρωθύπατος ό Βάρος, στη Ναζαρετ δέν έστηθήκανε τριγύρα σταυροί περισσότεροι άπό δύομισυ χιλιάδες, με καρφωμένους έναν-ένα τούς άντάρτες, έτσι πού ό Ίσκιος τους έσκέπαζε τήν κούνια αυτού πού σήμερα για θεό τόν προσκυνάτε;



Κι' όταν άργότερα και πάλι είχε φουντώσει τού Ίούδα ή δύναμη ενάντια στο Ρωμαίο, —γιατί ή καρδιά τού Ίσραήλ έχτύπα ακόμα μέσα στα στήθια του σφυρί,— ό Κοπόνιος πάλι άπό σταυρούς δέν άνασήκωσε ένα δάσος καινούριο, π' ασφαλτα, παιδί, τά χρόνια κείνα, θά νά τούς είδεν ό Ίησούς πού μολογάτε, με τά ίδια μάτια του, νά όρτώνονται μπροστά του; Και τώρα πώς με προσευκές και λόγια μόνο τών πεθαμμένων πισοκραζέτε τή σάρκα, με τήν άνάσταση π' όλοένα διαλαλείτε;..

Ο ΑΣΩΜ

Κι' άν δέν επέθανεν όλότελα, όπως κάποιος τό μурμουρίζουσε, μά έσήκωσε τό βάρος με τό σταυρό του όλων τών όλων σταυρωμένων, κι' ακόμα ζει και καθώς λένε, περιμένει;.. Τι λέν πολλά... Πώς, σά σταυρώθη,— χρόνια τώρα — στα Ιεροσόλυμα, πληρώθη ή κουστωδία πού τόν φρουρούσε μες στο μνήμα, άπό τούς Ίδιους τούς μαθητές του κι' ως δέν τούχανε τσακίσει τά κόκκαλά του ως τά τσακίσανε στους άλλους, τόν συνεφέρανε, κι' άργότερα πώς πήρε με τρυπημένα τά ποδάρια τ' άνηφόρι κι' άνέβη άπάνω στο βουνόν, ως πού νά γιάνουν βυθιά οι πληγές του, κι' άπό τότε πώς βιγλίζει Βορριά και Νότο, Άνατολή και Δύση τήν οικουμένη, όπου έχει στείλει άπ' άκρη σ' άκρη τούς άποστόλους του τό σπόρο του νά σπείρουν και καρτερεί πότε θ' άνέβει άπάνω ό σπόρος

για τὸ μεγάλο θερισμὸ π' ἀνανοήθη.
Ἄλλὰ ἀπὸ Νότο, Ἀνατολή, Βορρῖά καὶ Δύση
τοῦ θερισμοῦ θαμπὸ τὸ μήνυμα ἀνεβαίνει.
Τὶ ὁ σπόρος ἔπεσε φτωχὸς στὴν Οἰκουμένη
κ' ἔπεσ' ἀνάκατος μὲ μύριους ἄλλους σπόρους
καὶ λιγοστὸ κ' ἀρρωστημένο εἶναι τὸ στάχυ.
Μ' αὐτὸς ποὺ πλέον ἐγίνηκ' ἓνα μὲ τὸν ἥλιο
κ' ὄλον ἐχώνεψε βαθιὰ του τὸν Πατέρα
καὶ περιμένει ὡκεανὸ νὰ ἴδῃ τὸν κάμπο,
λένε, ἀγανάκτησε, κ' ὠρτώθηκε σὰ φλόγα
πὰ στὴν κορφή του, ὡσὰν τὴν πύρινη κολόνα
τὸν Ἰσραὴλ ὄταν στὴν Ἐρημον ὠδήγη.

Ο ΔΑΙΣΑΝ

Πὲς ν' ἀνασάνω... ζεῖ λοιπὸν καὶ περιμένει;
Καὶ δέντρο ζωῆς τὸν ἔχει κάμει τὸ σταυρὸ του
κ' ἰωσὰ δραγάτης ἀπ' τοὺς κλώνους τοῦ βιγλίζεις;..
Κ' ἔχει στὰ χέρια του, ὅπως ἔλεγε, τὸ φτυάρι
γιὰ νὰ λιχνίσει τὸν καρπὸ, σὰν ἔρτει ἡ ὦρα
νὰ μείνει ὁ Λόγος του καθάριος ἀπ' τὸ ψέμμα
κ' ἀπὸ τὸ σπόρο τῆς περισσίας παπαρούνας
ποὺ ἀποκοιμίζει τις ψυχὲς καὶ τις βυθίζει
σ' ὄνειρα μόνον ἀπαντοχῆς θαμπῆς κ' ἐλπίδας;
Πὲς ν' ἀνασάνω... Στέκει ἀπάνω ἀπ' τὸ σταυρὸ του;
Τὶ οἱ νέοι προφήτες ποὺ ξαπόστειλε στὸν κόσμον,
στὴν Ἀντιόχεια, στὴν Καισάρεια, στὴν Ἀσία,
στὴν Ἀχαΐα, τὸν Ἰσραὴλ ἔχουν ξεχάσει...
Τῶν ζωντανῶν τὸ μέγα θεὸν ἐλησμονήσαν
κιᾶν πᾶν στὸ θάνατο ὡς οἱ μέλισσες στὸ μέλι,
πέρα ἀπ' τὸ θάνατο δικαίωση δὲ ζητᾶνε...
Κι' ὁ Ἰσραὴλ κ' ὄλα τὰ ἔθνη στὸνομά του
ποὺ νιώθοντ' ἓνα, ὁ ἓνας λαὸς τῆς οἰκουμένης,
κάτου ἀπ' τῆς Ρώμης τὸ ποδᾶρι σέρπουνε ὅπως
στοῦ Γιαδονίβεζεκ τοῦ ἀντίθεου τὸ τραπέζι
οἱ ἐβδομηῆντα οἱ σκλαβωμένοι οἱ βασιλιάδες
ποὺ τοὺς μακέλεψε καὶ χέρια καὶ ποδάρια,
κ' ἔτσι κουλά, γονατισμένα, μὲ τὰ χεῖλια,
σὰ ζῶα τὰ ψίχουλα μαζεύουν τοῦ ψωμοῦ της.
Τὴ νέα τὴ διάτα δὲν τὴ μάθατε καθόλου;
Προχτὲς ὁ Κλαύδιος μᾶς ἐχύμαγε ἀποπίσω
καὶ τὸ λεπίδι εἶταν στὴ ράχη μας ἀπάνω
σὰ σὲ κοπάδι, καὶ μὲ πέτρες καὶ μὲ ξύλα,
μὲ κεραμίδια, μὲ σκουπίδια, μὲ ἀποφάγια,
διωχόνταν ὅσοι δὲν τοὺς πῆρε τὸ μαχαίρι,
κ' ὅσοι ἀπομείνανε βαθιὰ σκαψαν λαγοῦμια
μέσα στὴ γῆ σὰν τυφλοπόντικιοι νὰ ζοῦνε
καὶ νὰ μὴ βλέπουνε στὰ μάτια τους τὸν ἥλιο
μὰ ἀπὸ τὸν τάφο τους κ' αὐτοὶ νὰ περιμένουν
τὴν ἔρμη ἀνάσταση ἀπ' τὰ ὕψη νὰ σαλπίζει.

Ο ΙΑΣΑΗΛ

Σιωπῆ, σιωπῆ... μὴν τ' ὄνομά του βλαστημάτε...

Καὶ μὴ ζητᾶτε ἐγδικητὴ σ' αὐτὸν Μεσσία.
Τάχα δὲν τῶπεν αἰῶνες τώρα ὁ Ἡσαΐας;
«Στοῦ Θεοῦ τὸ φῶς τονὲ θωρῶ νὰ μεγαλώνει,
ἀδοξὸ κ' ἀλαμπο, σὰ ρίζα ποὺ προβαίνει
φτωχὴ ἀπὸ χῶματα ξερά... Τονὲ κυττάζω
γιὰ μᾶς νὰ πάσκει, νὰ βογγᾷ ἀπ' τὰ σφάλματά μας.
Πικρὸ τὸν βλέπω, πληγωμένο, ἀπελπισμένο,
νὰ αἱματοστάζει ἀπ' τις δικές μας ἀμαρτίες,
τὴ δυναμὴ του ἀπὸ τὸ κρίμα μας νὰ χάνει.
Ἵσᾶν τ' ἀρνί, βουβὸ ποκάτου ἀπ' τὸ μαχαίρι
τὸν ἀντικρύζω, κ' οἱ ἀδικίες μας τὸν σκοτώνουν!...»
Σιωπῆ, σιωπῆ... Ἐκεῖνος πλέον ἔχει πεθάνει
πὰ στὸ σταυρὸ, μὰ ὡς ἀπ' τὸν τάφο του ἀναστήθη
ὄλους σ' ἀνάσταση κ' ἐμᾶς θὰ μᾶς φωνάζει...

Ο ΔΑΙΣΑΝ

Δὲ θὰ φανεῖ λοιπὸν ποτὲ τοῦ Ἐνὼχ ὁ ταῦρος;
Ἀπ' τὴν Ἐδὼμ δὲ θὰ προβεῖ ὁ ἀντρεωμένος
μ' ἄλικο ντύμα ἀπ' τὴ Βοσὸρ, κ' ὡσὰ νὰ βγαίνει
ἀπὸ ληνὸ ποὺ πάταε κόκκινο σταφύλι;
Ἰασαήλ, κύττα τὰ χεῖλια μου ποῦν' ἄσπρα,
καὶ πὼς μοῦ μπήκανε τὰ μάτια στὸ κρανίο,
καὶ ποῦθε βγαίνει ἀπὸ τὸ στῆθος ἡ φωνή μου!
Ἡ σάρκα πῶχασα δὲν εἶναι πιά δική μου.
Μεράστη ἡ σάρκα μου καθὼς τοῦ Ἐφραῖμ ἡ πόρνη
στὶς φυλὲς ὄλες τοῦ Ἰσραὴλ, στὸν κόσμον ὄλο...
Μὰ ψάχνω νὰ βρῶ τις φυλὲς καὶ δὲν τις βρίσκω
καὶ τὰ πλευρά μου καὶ δὲν πιάνω σάρκα ἀπάνω.
Ὁὰ καρτερῶ λοιπὸν ὡς π' ὄλοι νὰ πεθάνουν,
θὰ καρτερέσω ὡς τὴ Δευτέρα παρουσία,
γιὰ νὰ ξανάβρω Ἰασαήλ τὸν ἑαυτό μου,
γιὰ νὰ ξανάβρω ὀλόγουρά μου τὴ γενιὰ μου;
Ἐβαρυγύμησά νὰ κρέμομαι ἀπ' τοὺς ἄλλους
σὰ νυχτερίδα ἀπὸ τις ἄλλες νυχτερίδες
στὴ μούχλα μέσα καὶ μονάχα σὰ βραδιάζει
σινάχτρο κ' ἐγὼ μὲ τ' ἄλλα σινάχτρα νὰ σαλεύω
μὲς στὰ σκοτάδια, κυνηγώντας τὴν ψυχὴ μου...

Ο ΙΑΣΑΗΛ

Καὶ τί μᾶς χρειάζεται, Δαισάν, τοῦ Ἐνὼχ ὁ ταῦρος
ἀφοῦ σαρκώθηκε ὁ ποὺ θέλαμε στὸν κόσμον
κ' ὅτι προφήτεψε ὁ προφήτης βγήκε ἀλήθεια,
καὶ καθὼς τῶπεν ἔτσι ὡς τέλος θεὸς νὰ γένει;
(Ἀνοίγει τὸν Ἡσαΐα καὶ διαβάζει)
«Ἐνα ραβδί ἀπ' τοῦ Ἰεσσαί θὰ βγεῖ τὴ ρίζα
κ' ἀπὸ τὴ ρίζα του θ' ἀνέβει ἓνα λουλούδι...
καὶ πνέμμα Θεοῦ θ' ἀναπαυτεῖ πὰ στὰ κλαδιά του,
πνέμμα σοφίας καὶ πνέμμα σύνεσης καὶ γνώσης.
Δὲ θεὸς νὰ κρίνει δὲ κριτήριο του τὴ δόξα
καὶ μὲ τὸ νόμον τὸν τρεχούμενον τοῦ κόσμου,
μὰ τοῦ φτωχοῦ καὶ ταπεινοῦ θὰ ἴδῃ τὸ δίκιο,

καὶ μὲ τὸ λόγο του τὴ γῆ θεὸς νὰ πατάξει
καὶ μὲ τὸ χεῖλι του τὸν ἄσεβο θὰ σπάσει...
Καὶ θὰν ἡ μέτη του ζωσμένη δικαιοσύνη,
καὶ τὰ πλευρά του τυλιγμένα τὴν ἀλήθεια...
Καὶ τότε ἀντάμα μὲ τ' ἀρνί θὰ βόσκει ὁ λύκος
καὶ μὲ τὴν πάρδαλη θ' ἀπλώνει τὸ κατσίκι,
καὶ τὸ λιοντάρι καὶ τὸν ταῦρο καὶ τὸ μύσχο,
νὰ συβοσκᾶνε θὰ τὰ σέρνει ἓνα παιδάκι...
Καὶ παιδί νήπιο θὰ νὰ κάθεται ἀποπάνω
σ' ὄχιων φωλιά ποὺ τώρα μόλις ξεγεννήσαν
κ' οἱ ὄχιες ὀλότελα τὸ νήπιο δὲ θὰ βλάψουν.
Τὶ πλέον ἡ σύμπασα τὸν Κύριο θὰ γνωρίσει
σὰ γῆ ποὺ θάλασσα-νερὸ τὴ σκέπει ἀκέρια...
Καὶ θᾶναι ἡ μέρα Σου, Ἰσραὴλ, ποὺ θὰ βλαστησῆ
καὶ θ' ἀνατεῖλει μέσαθὲ Σου ὁ μέγας ἄρχος
τῶν ἐθνῶν ὄλων, π' ὄλα ἀπάνω του θὰ ἐλπίσουν».
Καὶ τί νὰ ὁ Νέρωνας μπρὸς στοῦτη τὴν ἐλπίδα;

Ο ΔΑΙΣΑΝ

Καλὴ ἡ ἐλπίδα γιὰ ὅποιους εἶνε ξαπλωμένοι,
καλὴ καὶ τῶναιο γιὰ κείνους ποὺ κοιμούνται...
Μὰ ὄχι γι' αὐτὸν ποὺ δὲν τοῦ κλοῦν ποτὲ τὰ μάτια
μὰ πάντα ἀκοιμητὰ κ' ὀρθάνοιχτα κυττᾶνε
μὲς στὶς καρδιές, μὲς στὰ νεφρά, μὲς στὰ στομάχια,
μὲς στὶς πληγὲς ποὺ αἱμορροοῦν γρυφὰ ἀπὸ πάντα!
Καὶ τί νὰ τ' ὄνειρο ποὺ θὲς νὰ τ' ἀγκαλιάσω
καὶ νὰ ξεχάσω γιὰ τοὺς αἰῶνες τὴν ψυχὴ μου;
Νὰ παντρευτῶ λοιπὸν τὸν τῆφο μου γυρεύεις,
νὰ πῶ νὰ σκάσω μοναχὸς μου ἓνα λαγοῦμι
καὶ κεῖ ν' ἀπλώσω σὰ σὲ κλίνη το κορμί μου,
ὡς νὰ φιλιώσουνε μαζὶ τ' ἀρνί κ' ὁ λύκος
κ' ὡς ν' ἐμὲ κ' ἐξὶ ἀπ' τὰ σῆκωτο τὸ βύθος
ἡ αἰφνίδια σάλπιγγα, ποὺ λὲς πὼς θ' ἀνοίξει;
Κι' ἂν τέτλια σάλπιγγα τὴν ἔχω κ' ὄλα ἀκούσει;
Κι' ἂν τέτλιο ξύπνο τὸν κατέχω μοναχὸς μου;
Δὲν ἔχω πιά χωνέψει μέσα μου τοὺς αἰῶνες
καὶ δὲ χτυπᾶνε ὄλα τὰ μέλλοντα βαθιὰ μου
σὰν ὄρμη βρέφος σ' ἡν κοιλία μου γιὰ νὰ βγοῦνε;
Καὶ πρέπει πάντα νὰ βουλιάζω μὲς στὴ λάσπη
ποὺ ἐλπίδα λὲς, κ' ὄλο νὰ σκύβω στὰ κουφάρια
τὰ πεθαμμένα νὰ ρωτᾶω στὰ προσωπά τους
ποιὰ χάση ἐχάσανε, καὶ ποῖο ὄνειρο ζητᾶνε,
καὶ πόση σάρκα ἀπὸ τὴ σ' ρκα μου τὴς λείπει,
καὶ ποῖος τοὺς ἄρπαξε ἀπ' τὰ δόντια τὸ ψωμί τους,
κ' ἀπὸ ποιᾶς μαννας νηστικιᾶς γυμνὸ τὸ στῆθος
ἀντὶ γιὰ γάλα, ὡς βυζαινόνταν, ἔσταζ' αἷμα;
Καλὸς ὁ λόγος Σου γιὰ κείνη τὴν ἡμέρα
ποὺ παιδί ν' ἴπιο θεὸς νὰ κάθεται ἀπὸ πᾶνω
σ' ὄχιων φωλιά ποὺ τώρα μόλις ξε-εννήσαν
κ' οἱ ὄχιες ὀλότελα τὸ νήπιο δὲ θὰ βλάψουν.
Μὰ τώρα, ἰδές, ποὺ ἀπ' τὴν κοιλία πρὶν βγεῖ τὸ βρέφος
σκίζει τὴ μήτρα τὸ σπαθὶ καὶ τὸ ξεκάνει!

Ο ΜΩΑΒ

Μὰ ἂν κείνος ζεῖ καθὼς ὁ Ἀσὼμ μᾶς μολογᾷ
κ' ὅπως ἡ φῆμη ἔχει γιομίσει τὸν ἀγέρα;
Τὶ στέλνουν γράμματα πυκνὰ οἱ ἀποστολοὶ του
δεξὰ ζερβά στὸν κόσμον ὄλο πὼς θὰ νᾶρτει
καὶ δὲ θ' ἀργήσει... Φανερά δὲν μᾶς τὸ λένε
πὼς θὰ φανεῖ, μήτε τὸ ποῦ, μήτε τὸ πότε...
Μὰ ὡς φανερώθηκε σὲ κάποιους μοναχὸς του
γιὰ μιὰ στιγμή σὰν ἀστραπή, καθὼς στὸν Παῦλο
καὶ μονομιὰ σ' ὄλους ἐκείνους ὅπου θέλει,
γιὰ νὰ χωρίσει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ κορμί τους
γιὰ νὰ τοὺς βγάλει ἀπὸ τὰ στήθα τὴν καρδιά τους,
καὶ νὰ τὴν πλύνει μὲς τοῦ Λόγου τὴ φλόγα,
ἔτσι μιὰ μέρα, λένε, π' ὄλοι θὰ τὸν δοῦμε
νὰ ξεχυθεῖ σ' Ἀνατολὴ μαζὶ καὶ Δύση...

Ο ΔΑΙΣΑΝ

Μιὰ προφητεία μὲς στὶς πολλὲς καὶ τούτη ἀκόμα...
Μὰ δὲ χορταίνουμε, ὡς δὲ χόρτασε τὸ πλήθος
ἀπάνω σ' ὄρος, ὅταν ὁ ἴδιος τοὺς ἐμίλει
καὶ τοὺς μακάριζε, κ' αἰφνίδια ὁ κόσμος ὄλος
ἐλιγοψύχησε καὶ φώναξε ἀπ' τὴν πείνα,
ψωμί ζητῶντας... Κι' ἀκουστὰ ἔχω γιὰ τὸ θάμμα
πὼς τοὺς ἐτάγισε κ' ἀκόμα περισσέψαν
ψωμοῦ κομμάτια, μ' ἄχ κ' ἀλλοίμονο, δὲ φτάσαν
τοῦτ' τὰ κομμάτια γιὰ τὴν ἄλλη τὴν ἡμέρα.
Μ' ἂν εἶν' ἀλήθεια πᾶν ἓνα μὲ τὸν ἥλιο,
—τὶ ὁ ἥλιος δίνει τὸ ψωμί καὶ τὸ πληθαίνει—
κ' ἂν ἔγιν' ἓνα ἀληθινὰ μὲ τὸν Πατέρα
π' ὄλο γεννάει καὶ π' ὄλο θρέφει κ' ὀμορφαίνει
τὰ πλάσματα ὄλα, γιὰτὶ τάχα πεομένει;
Τὶ ὄλ' εἶμαστ' ἴσκιιοι, ὄλοι π' ἀ γινήκαμε ἴσκιιοι
κ' ὄλοι σκυφοὶ μπρὸς στῆς Παράδεισος τὴ θύρα
ἀπ' ὄνα θάμμα καρτεροῦμε πὼς θ' ἀνοίξει...
Καὶ ποῦν' ἡ ὑπόκριση τοῦ Κυρίου στὸ λαὸ του;
«Ἀπὸ κρασί πῖο χαρωπὰ θὰ σοῦν' τὰ μάτια,
καὶ θᾶν' τὰ δόντια Σου ἀσπρότερα ἀπ' τὸ γάλα!
Καὶ θὰ νὰ δένεις τὴ γομάρα Σου στὸ κλῆμα,
καὶ τὸ πικράρι στὴν ψαλίδα τοῦ ἀμπελιοῦ Σου;...»
Μωάβ, Ἀσὼμ, Ἰσραὴλ, ζυγιάσετέ το,
κ' ἐγὼ γυρεύω τὴν Παράδεισο βαθιὰ μου
καὶ τὴν ποθῶ καὶ τὴν πονῶ καὶ τὴν πιστεύω,
γιὰτὶ τὴν εἶχα στὴν καρδιά καὶ δὲν τὴν ἔχω...
Ἄλλ' ἀφοῦ κλειστή τῆς Παράδεισος ἡ πύλη
μπροστά της τ' ἔχω θὰ καθόμαστε ὄλοένα
καὶ θὰ θρηνοῦμε γιὰ τὸ αἰῶνον κλεισιμὸ της;
Μὰ ἀπ' ὄξω ἐγὼ τὸν κύκλον ὄλο θὰ νὰ κάμω
κ' ὡς ἔβρω πιά τὴ μυστικιά της πίσω θύρα,
νὰ μπῶ ὡς ληστής δὲ θὰ δειλιώσω, ξέρετέ το,
κ' ὄλο τὸ λαὸν ἀπὸ ξοπίσω μου νὰ μπᾶσω...

Ἄγγελος Σικελιανός



ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΔΕΛΤΑ

(Μιά ραδιοφωνική ομιλία από τον
Ίούνη του 1941 που δὲν ἐκφωνήθηκε.)

← Ἡ Πηνελόπη κοπέλα.

↓ Ἡ Πηνελόπη μητέρα.



ΜΙΑ μεγάλη ἀπώλεια γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴν εὐγένεια μᾶς ἔφερε ὁ φετεινὸς Μᾶης μαζὺ μὲ τόσες ἄλλες πίκρες πού μᾶς πόντισε.

Χάσαμε τὴν Πηνελόπη Δέλτα, κι αὐτὸ δὲν εἶναι τὸ πιὸ ἀλαφρὶ ἀπὸ τὰ πένθη πού μᾶς φαρμακώνουν τοῦτες τὶ μέρες.

Πέθανε στὶς δυὸ τοῦ Μᾶη, στὰ ἐξήντα δυὸ τῆς χρόνια. Εἶχε γεννηθῆ στὰ 1874. Μέσα στὸ σπιτί της τὸ πατρικὸ μεγάλωσε ἀναπνέοντας τὴν ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα ἐνὸς πατέρα πού εἶταν καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐθνικοὺς εὐεργέτες. Τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ Μπενάκη. Σὰν ἀνοιξε δικό της σπιτί πῆρε τὴν ἱερὴ φωτιὰ τοῦ γονεῖοῦ γιὰ νὰ τὴν μεταλαμπαδέψει πάνω σὲ μιὰ νέα ἑλληνικὴ ἔστιά. Ἡ παράδοση ἢ ἴδια: Νὰ ὑπηρετεῖς τὴν Ἑλλάδα. Μὲ ὅλα τὰ μέσα. Μὲ τὴν παρουσία σου, μὲ τὸ μυαλό σου, μὲ τὴ ζωὴ σου. Τοῦτο τὸν ἔρωτα καὶ τοῦτο τὸ χρέος παράδωσε στὰ παιδιά της καὶ στὰ παιδιά τῶν παιδιῶν της, σὰν ἐκλείσει τὰ μάτια, σκληρὴ καὶ περήφανη, ἀρνούμενη νὰ δεῖ, νὰκούσει καὶ νὰ καταλάβει τὴν καταστροφή.

Ἡ προσφορά τῆς Δέλτα πρὸς τὸ σύνολο τῆς ἐθνικῆς κοινότητος εἶναι πλοῦσια καὶ πολὺμορφη. Ἡ ζωὴ της — καὶ ὁ θάνατός της τώρα — εἶναι μιὰ θαυμαστὴ σειρὰ ἀπὸ νοήματα καὶ πραγματοποιήσεις τόσο συνεπεῖς μέσα στὴν ἀλληλοχρῆσιν πού τις δικαιώνει, πού κι ἂν δὲν ἄφινε πίσω της τὰ βιβλία πού μᾶς ἔφισε γιὰ τὰ παιδιά, θάφτανε νὰ βρεθεῖ ἕνας ἄξιος συγγραφέας νὰ μᾶς δώσει τὴ ζωὴ της καὶ τὸν ἀγῶνα της, γιὰ νὰ χουμε κιόλας ἕναν κανόνα ἐθνικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς ζωῆς γιὰ μᾶς καὶ γιὰ τὰ ἑλληνόπουλά μας. Ἐδῶ δὲν ἐπιχειρῶ παρὰ ἕνα γρήγορο καὶ ἀνάλαφρο σχεδιαγράφημα τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς φυσιολογίας της, ὅσο μοῦ τὸ ἐπιτρέπει ὁ χρόνος, ὁ τόπος καὶ οἱ ἐξαιρετικὲς περιστάσεις πού καθορίζουν ἀναπόδραστα κάθε ἐκδήλωσή μας ἀπὸ τὴ μέρα πού τὸ κοντάρι τῆς Προμάχου καὶ τὸ σπαθὶ τῆς Ὑπερμάχου τοσακίστηκαν στὰ χέρια τῆς ἀγωνιζόμενης Ἑλλάδας.

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἶταν κι αὐτὴ μιὰν ἄσκηση μέσα στὴν παράδοση τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ συγγραφέας Κα Δέλτα εἶναι σύζυγος τοῦ μεταφραστῆ καὶ σχολιαστῆ

τοῦ Ἐπικτήτου Κου Δέλτα. Καὶ εἶναι μητέρα τῆς Ἀλεξάνδρας Παπαδοπούλου, πού μᾶς ἔχει δώσει ἐπίσης ἕνα θαυμάσιο τόμο διηγήσεις γιὰ παιδιά, βγαλμένες ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Μυθολογία.

Τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τῆς Κα Δέλτα εἶναι δλάκερο ἀφιερωμένο στὰ Ἑλληνόπουλα. Ἡ τέχνη της, ἀκόμα καὶ στὰ πιὸ ἄρτια φανερώματά της, ποτές δὲν πηγάζει ἀπὸ ἀνάγκες καθαρὰ καὶ ἀφηρημένα αἰσθητικῆς. Ἡ δημιουργία αὐτὴ βγαίνει ἀπὸ ἕνα χρέος. Ὅμως βγαίνει ὀπλισμένη μὲ ἕνα ρωμαλέο ταλέντο. Αὐτὸ τὸ ταλέντο, ἢ Κα Δέλτα τὸ βάζει ἀμέσως στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἰδανικοῦ της: στὴν ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδας.

Μέσα σὺλὰ τὰ βιβλία της, στὰ διηγήματα καὶ τὰ παραμύθια της, μέσα στὰ ἱστορικὰ τῆς μυθιστορήματα, ἀγρυπνεῖ ἀδιάκοπα πάνω ἀπὸ θνικὸς παιδαγωγὸς καὶ ὁ ἀνθρωπιστῆς.

Ἡ ἔγνια της εἶναι νὰ προσφέρει στὴ νέα γενεὰ τὰ πιὸ ὕψηλά συνθήματα ζωῆς. Πολλὲς φορὲς τὸ προσπαθεῖ αὐτὸ μὲ μέσα καθαρῶς βουλητικὰ. Συχνότερα τὸ κατορθώνει μόνο μὲ τὸ ἐπιστρατευμένο ταλέντο της τοῦ διηγηματογράφου καὶ τοῦ τὸ συγγραφέα ὁ ἐπαραμυθᾶ. Ἡ ζωὴ γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα πρέπει νὰναι γεμάτη ἀπὸ τὴ συνείδηση τῆς ἐθνικῆς περὶφάνειας. Αὐτὸ τῆς τὸ εἶπα κάποτε: «χαρὰ τῆς φυλῆς» καὶ ἄστραψαν τὰ μάτια της ἀπὸ εὐχαρίστηση. Τὰ παιδιά νὰ μεγαλώσουν ἑλληνικά, νὰ σκέφτονται ἑλληνικά, νὰ φέρνουνται ἑλληνικά. Ὑπάρχει μιὰ γραμμὴ ἀδιάσπαστη ἐθνικῆς ζωῆς, πού περνάει τοὺς χαλκάδες τῆς συνέχειας της μέσα ἀπὸ αἰῶνες αἰῶνων. Αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον μιὰ δόξα βαρειά, εἶναι κ' ἕνα χρέος, τὸ χρέος πού φέρνει δᾶμαζὺ τοῦ κάθε τίτλος εὐγένειας. Στὴ φωτιὰ δοκιμάζεται τὸ χρυσάφι καὶ ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν.

Ὅμως δὲν πρέπει νὰ νομίσει κανένας πὼς ὁ ἐθνικισμὸς τῆς Κα Δέλτα ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸ στενοκέφαλο σωθινισμό, πού περιφρονεῖ ἢ ὑποτιμᾶ τὰ ἄλλα ἔθνη, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμή θεοποιεῖ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὴς ἀγριότητες μιᾶς φυλῆς. Εἶπαμε: θὰ μαζέψουμε τὸ χρυσάφι ἀπὸ τίς στάχτες. Καὶ ἔχουμε ἀφθονο καὶ ἀτόφιο χρυσάφι ἐδῶ. Τόσο, πού χιλιάδες χρόνια τώρα μὲ τίς φουχτες τὸ πέρνουν ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς γῆς, κι' αὐτὸ ὀλοένα πληθαίνει. Ἀκόμα κι' ὡς τίς μέρες μας πού ὑψώθηκε πάλι ὡς τὸν οὐρανὸ ἡ ἑλληνικὴ πυρκαγιά καὶ λυώνει μέσα στὶς φλόγες της τὸ ἑλληνικὸ μάλιαμα.

Ἡ Ἑλλάδα τῆς Δέλτα δὲν περιεῖχε κανενὸς εἶδους ξενοφοβία. Ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ συγγραφικοῦ της σταδίου, ἡ Δέλτα κατάλαθε πὼς ἡ παιδαγωγικὴ ἔννοια τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου μέσα στὴ ζωὴ, χωρᾶι μέσα της κάθε ἀνθρώπινη εὐγένεια καὶ ὁμορφιά. Ἀληθινά, εἶμαστε ὁ μόνος λαὸς πάνω στὴ γῆ, πού μποροῦμε ἀδίσταχτα καὶ φανατικὰ νὰ εἶμαστε Ἑλληνες, χωρὶς αὐτὸ νὰ δίνει λαθεῖ σὲ παρεξήσεις. Γιατὶ κάθε λαὸς τῆς γῆς, ἀπὸ τὴ στιγμή πού μὲ τὸ πνεῦμα του, μὲ τὴν τέχνη του, μὲ τὴν ἐπιστῆμη καὶ μὲ τὴ φιλοσοφία του θὰ κατορθώσει νὰ καταχτήσει ἕνα δύσκολο κεφάλαιο ἀθρωπίας, ἀμέσως ἀνακαλύπτει πὼς Ἑλληνίζει. Πολὺ περισσότερο λοιπόν, ἐμεῖς οἱ Ἑλληνες, πού νιώθουμε τὸ παντοδύναμο καὶ ἀκαταμάχητο κύτταρο τῆς

φυλῆς νὰ μᾶς σπρώχνει στὶς μεγάλες καὶ ἀποφασιστικὲς πράξεις τῆς ἱστορίας μας, καὶ κρατοῦμε στὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ μας, στὶς παραδόσεις καὶ στὰ ἔθιμα τοῦ ἕνα τόσο μεγάλο πλοῦτο ἀπὸ τὴν προαιώνια παρακαταθήκη τῆς ἐθνικῆς, ἔχουμε καθῆκον καὶ τὸ δικαίωμα νὰ καλλιιεργήσουμε τὴν Ἑλληνικότητά μας. Ὅχι πᾶ ὡς ἕνα νεκρὸ γράμμα προγονόπληχτης καθαιρεουσϊάνικης καὶ ἀνόητης ματαιοδοξίας, μὰ σὰ μιὰ παράδοση ζωντανή, ἐνὸς πολιτισμοῦ, πού ὁ ἀκρότατος του στόχος εἶναι ἡ ὁμορφιά, ἡ περηφάνεια καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ὁλοκληρωμένου ἀτόμου, ἀρμονικὰ καὶ ἰσορροπία ἐντεταγμένου μέσα



Ἡ Πηνελόπη Δέλτα τὰ τελευταῖα χρόνια της.

στὸ ἐλεύθερο σύνολο. Αὐτὸ πού θὰ προσδιορίζαμε σήμερα μὲ δυὸ ἀπόλυτα ἑλληνικοὺς ὅρους: λεβεντιά καὶ ἀθρωπία.

Τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τῆς Δέλτα ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ μεγάλη σειρὰ ὡραῖα λοτυπωμένα καλοζωγραφισμένα, φωτεινὰ καὶ καλογραμμένα βιβλία.

Ὅλα αὐτὰ εἶναι γραμμένα γιὰ νὰ τὰ διαβάσουν καὶ νὰ τὰ χαίρουνται τὰ Ἑλληνόπουλα. Μόνο ὁ τόμος «Τ' ἀνεύθυνα», εἶναι μιὰ σειρὰ διηγήματα παρμένα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν, ὁμως γραμμένα γιὰ νὰ διαβαστοῦν ἀπὸ τοὺς γονεῖς. (Ὑπάρχει καὶ μιὰ μελέτη μὲ τὸν τίτλο «Στοχασμοὶ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν», κι ἄλλη μιὰ «Γιὰ τὰ ἀναγνωστικά μας»).

Μέσα στὰ βιβλία της ἡ Δέλτα χύνει μὲ ἀφθονία τὸ ταλέντο της, τὴν ἀπέροντη καλοσύνη τῆς καρδιάς της, τὴ δικαιοσύνη της καὶ τὴν ἑλληνικότητά της, αὐτὸ πού ὀνόμασα «χαρὰ τῆς φυλῆς». Τὰ ἔργα αὐτὰ δὲν εἶναι ἀπὸ κείνα πού πεθαίνουν καὶ ξεχνιόονται σκονισμένα μέσα στὰ ράφια τῶν βιβλιοπωλείων καὶ τῶν βιβλιοθηκῶν.

Εἶναι βιβλία πού ἀκόμα κι ὅταν πάψει αὐτὸς ὁ τρομαχτικὸς ἐθνικὸς ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς φυλῆς, (δὲν ἔπαψε οὔτε μιὰ μέρα ἀπὸ τὸ 1821), θὰ τὰ κρατᾶ σὲ μιὰ γόνιμη ἐπικαιρότητα, θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ διαβάζονται ἀπὸ μικροὺς καὶ μεγάλους γιὰτὶ εἶναι μιὰ πηγὴ ζωντανὸ νερό, «ὔδωρ ζῶν καὶ ἀλλόμενον ἀπὸ πέτρας», πού τραγουδάει μέσα στὶς σελίδες τους.

Ἡ Κα Δέλτα — χαίρουμε νὰ τὴ λέω πάντα ἔτσι, ἀκόμα καὶ τώρα πού πέθανε, γιὰτὶ εἶταν ἡ πρώτη Κυρία ἀνάμεσα σ' ὅλες τίς ἀληθινὲς «Κυρίες» τῆς Ἑλλάδας — ἡ κυρία Δέλτα δοκίμασε στὴ ζωὴ της πολλὲς πίκρες καὶ λίγες χαρές. Εἶταν μιὰ ἡρωϊκὴ Γυναίκα, πού οἱ ἄνθρωποι τῆς σταυρώσαν τὴν καρδιά κι ἡ ἀρρώστεια τὸ κορμί. Ὅτι μᾶς ἔδωσε — ὅλος αὐτὸς ὁ πακτωλὸς τῆς ἀγάπης πού πόντισε τὸν τόπο σ' ὅλη τὴ ζωὴ της — ἔβγαине ἀπὸ μιὰ καρδιά πεντάμορφη ὁμως λαθωμένη βαρειά. Πάνω στὸ σταυρὸ της, τὴ θαύμασα, μὲ τὸ λεπτὸ κορμὶ καρφωμένο σὲ μιὰ πολυθρόνα, μὲ τὴν ψυχὴ σπαραγμένη ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ συμφορὰ. Ἀπὸ κεῖ, πάνω ἀπὸ τὸ σταυρὸ της, ἀγαποῦσε, ἐμάχητο καὶ εὐλογοῦσε. Κρατοῦσε γιὰ τὸν ἑαυτὸ της ὅλη τὴν πίκρα. Ἀντίκρυζε τὴ μπόρα μὲ τὸ ὄρθιο κεφάλι τῆς πολεμιστριάς πού δὲ χαμηλώνει τὸ μέτωπο. Καὶ γιὰ ὅλους ἐμᾶς πού τὴ γνωρίσαμε καὶ τὴν ἀγαπούσαμε, εἶχε τὸ λεπτὸ, τὸ ἀπερίγραπτὸ τῆς χαμογέλιο. Ὑπῆρχε πολὺ πνεῦμα ἴσως καὶ πολὺ πείσμα μέσα σὲ κείνο τὸ χαμογέλιο, ἀκόμα καὶ ὅταν ἀνθίζε ἀπὸ τὸν ἥλιο τῆς ἀγάπης. Εἶταν συγκινητικὴ αὐτὴ ἡ περηφάνεια, πού

συχνά η Κα Δέλτα κλεινόταν μέσα της, όπως μέσα σε μια σιδερένια πανοπλία. Δεν καταδεχότανε κανένα συμβιβασμό, δεν υπόγραφε καμιά συνθηκολόγηση. Δεν επέτρεπε στον εαυτό της να δειχτεί ξαφνικά, να φανεί μπροστά στους άλλους καταχτυπημένη από τη ζωή. Έκρυψε πάντα τις τρομερές λαθωματιές κάτω από τὰ άνθη της όμορφιάς και της καλωσύνης της.

Είταν ένα άνοιξιότικο πρωινό, που με κάλεσε κάποτε στην Κηφισιά, στο ιδιαίτερο της γραφείο. Με τον τρόπο που μου τότε κατάλαβα πως αυτό ήταν μια ξεχωριστή τιμή. Εκεί ήταν το άντρο της εργασίας, της απομόνωσης και του στοχασμού της. Ένα μικρό γραφείο με άπια άρχοντικά έπιπλα, στολισμένο με πολλές ώριμες εκδόσεις. Είταν μια μέρα γεμάτη ήλιο και χρώματα, αυτό που ο λαός χαρακτηρίζει «χαρά Θεού». Το φως κοσκινιζότανε πράσινο από τις φυλλωσιές του κήπου. Η Κα Δέλτα φορούσε μαύρο μακρύ φόρεμα με νταντέλλες, το πρόσωπο και τὰ χέρια άσπριζαν συντεφνία. Με δέχτηκε, όπως πάντα, καρφωμένη στην πολυθρόνα της με τὰ πόδια παράλυτα. Όπως όλες τις στιγμές το ώραίο της κεφάλι ήταν όρθιο. Το κεφάλι της πολεμιστριας. Είταν έτοιμη να χτυπηθεί με την άδικια, με την προδοσία, με τη δυστυχία και τὰ βάνια του κόσμου. Έτοιμη να τὰ δώσει όλα για τὰ παιδιά της Ελλάδας, για τους στρατιώτες της Ελλάδας και για τους φτωχούς της Ελλάδας, από το νου και τον πλούτο της ως την ύγεια της. Και αυτό το έκλεπτισμένο ως την εξαύλωση, το λυγρό και ακατάβλητο κορμί, έκρατιόταν στη ζωή με λίγα γραμμάρια τροφής κάθε μέρα.

— Δε μπορείτε να φαντασθείτε πόσο λίγο χρειάζεται για να ζήσει ο άνθρωπος μου είπε. Αυτό που είπε ο Χριστός για τὰ πετεινά του ούρανο, μπορείτε να τὸ πάρετε για κυριολεξία.

Είτανε μια δυνατή ψυχή που ντύθηκε το πιο λεπτό, το πιο εύθραστο σώμα. Το χέρι της είχε γίνει διάφανο.

Πήγα να της εκφράσω την ανησυχία μου για την κατάσταση της υγείας της.

— Μά είμαι καλά! Διαμαρτυρήθηκε ζωηρά. Δε βλέπετε λοιπόν πόσο είμαι καλά; Έργάζομαι τόσες ώρες κάθε μέρα. Κυττάτε εκεί... Αυτό δίνει χαρά, δεν είν' έτσι;

Μούδειχνε μια στοίβα χαρτιά. Άρχεια, έγγραφα, χάρτες, υτοκουμένα. Τὰ χρησιμοποιούσε για ένα ιστορικό της μυθιστορίας. Κύτταξα τὸ πρόσωπό της. Άλλήθεια, έλαμπε από ένταση ζωής. Όμως το φως αυτό — τὸ αίσθανόμουν — είταν σαν εκείνο τὸ φως που κατεβαίνει στις παλιές βυζαντινές άγιογραφίες πάνω στο πρόσωπο τῶν μαρτύρων, τιναγμένο από τὰ ύψη ενός χρυσού ούρανο.

Της είπα:

— Έχετε δίκιο. Έσας δεν σάς πάνε οί μικρές θλίψεις κι' οί μικροαύμοι. Σας έπρεπε αυτό: να πονέσετε τὸ ανάλογο μερίδιο του πόνου που θὰ μπορούσατε να σηκώσετε. Ο Θεός είναι δίκαιος...

Μου άπάντησε με κείνο τὸ φίνο χαμόγελο που γνωρίζουν όλοι όσοι είχαν την τύχη να την πλησιάσουν.

— Ο πόνος ο δικός μας δεν πρέπει να λογαριάζεται. Τὸν πόνο τῶν άλλων πρέπει να μάθουμε να σηκώσουμε. Και σαν τους έλθει κάποτε και λίγη χαρά, να μάθουμε να αποτραβιόμαστε με στόχαση!

Ένωθα πως μέσα σαυτὰ τὰ λόγια ήτανε κλεισμένο, σαν άπόστημα από προσωπική άσκηση και έμπειρία, δλάκερο σύστημα ζωής. Έπρόκειτο για τὸ «πιστεύω» της. Και ήξερα πολύ καλά πόσο μεγάλο δικαίωμα είχε να ξεστομίζει με τόσο κύρος, λόγια τόσο βαρεια από τὸ νόημα της θυσίας. Μιλήσαμε πολύ για την Ελλάδα και για τις πολύτιμες δυνατότητες που κρύβονται μέσα στο λαό μας. Χαμογελούσε με τους ένθουσιασμούς και με την πίστη μου προς τὸ λαό, αυτό τὸ χαμόγελο είταν ή αδιάκοπη κατάφασή της πως κι αυτή πίστευε.

Είταν από τις πιο πολύτιμες ώρες που πέρασα κοντὰ της κείνο τὸ ξεχωριστὸ μαγιάτικο πρωινό της Κηφισιάς, ακόμα τις φυλάγω στην καρδιά μου, θησαυρό. Και πόσο χάρηκα, σὰ μούστειλε σε λίγες μέ-

ρες δυὸ χρυσόδες τὸμους, για να μου τὸ θυμίσει στην άφιέρωση. Τάναφέρω αὐτὰ μόνο για να φωτίσω με τούτες τις λεπτομέρειες μερικές πλευρές της προσωπικότητάς της.

Ένα απόγεμα, συγκεντρωμένοι γύρω της μερικοί φίλοι, μιλούσαμε για τις ταραχές που όργάνωναν οί κομμουνιστές στο πανεπιστήμιο. Ένας φίλος από τὴ μικρή συντροφιά, είπε τις ίδιες του για τὸ χωρισμὸ τῶν τάξεων. Η Κα Δέλτα δε μιλούσε. Άκουγε και χαμογελούσε.

— Εσείς, τὴ ρωτῶ, τί λέτε για τὸν οικονομικό χωρισμὸ τῶν τάξεων.

Είπε.
— Από οτι κατάλαβα έως τώρα που ζω, ο κυριώτερος χωρισμὸς τῶν τάξεων βρίσκεται άλλου. Τὸ οικονομικό πεδίο είναι ή δευτερεύουσα γραμμή. Ουσιαστικά, νομίζω, ο κόσμος χτυπιέται και άγωνίζεται χωρισμένος σε τούτες τις δύο τάξεις: Σε ανθρώπους και σε παλιανθρώπους. Και βρήκα απ' αὐτούς σόλες τις οικονομικές τάξεις και παρατάξεις. Συνεννοούνταν άναμεταξύ τους περίφημα, ακόμα κι από αντίθετα στρατόπεδα, καθένας με την τάξη που ήηκε.

Αὐτὸ είταν: οί άνθρωποι και οί παλιανθρώποι.

Ο παλιανθρωπος είταν για την Κα Δέλτα μια άνυπόφορη παραμόρφωση, ένα παράλλαμα της πάγκαλης ήθικῆς μορφῆς του ανθρώπου. Ο οργανισμὸς της έπαυστατούσε στην παρουσία του σένα βαθμὸ άπιστευτο. Τὴν ένοχλούσε ακόμα και στή μορφή του τὴν καλλιτεχνική. Παραδεχότανε τὸν κακό σε φανερώματα γενναία και όπωσδήποτε δλοκληρωμένα. Άλλά οί μικροανανδρίες, οί πρόστυχοι συμβιβασμοί, οί ύπουλες και μασκαρεμένες άτιμίες, όλα αὐτὰ τὴν ξεσήκωναν, ακόμα και όταν τις συναντούσε σε καθαρά λογοτεχνικούς τύπους. Δε θὰ ξεχάσω τὸ ξάφνιαμα μου, όταν μια μέρα, άφου μου μίλησε με άγάπη για τὸ μυθιστόρημα «Η Δασκάλα με τὰ χρυσά μάτια», άπόσωσε τὴν κουβέντα της με τούτα τὰ λόγια, που δεν περιμένα να τὰκούσω από μια λογοτέχνησα.

— ... Όμως, πῆτε μου, εκείνος ο Δήμαρχος ο έπαρχιώτης... Θεέ μου, πως μπορέσατε και τὸν κάματε τόσο άτιμο! Είναι ένας παλιανθρωπάκος!

Τόνισε, «πάκ», τὴ λέξη, με μίαν έμφαση που είχε μέσα τὴν προσωπική της έχθρα και περιφρόνηση ενάντια στο πρόσωπο αὐτὸ του βιβλίου μου.

Αὐτὴν τὴν περιφρόνησή της προς τους μικροάτιμους τύπους τὴν ένιωσα καλύτερα όταν ένα απόγεμα τὴ βρήκα άναστατωμένη μ' ένα χρονογράφημα που διάβασε στην έφημερίδα που έπερνε. Τὸ χρονογράφημα αὐτὸ προσπαθούσε να άποδείξει πως λίγο πολύ δεν υπάρχει έντιμος άνθρωπος. Κι' όσοι είναι τέτοιοι αναγκάζονται νάναι από λόγους καθαρά κοινωνικούς και νομοθετικούς. Η πολιτεία τους δημιουργούσε με τὸν τρόπο της τιμωρίας. Ο τίμιος είναι έργο του χωροφύλακα.

Αὐτὸ τὸ άρθρο τὴν πρόσβαλε προσωπικά.

— Θὰ γράψω, είπε, στο Διευθυντὴ του φύλλου. Πως μπορεί ένας δημοσιογράφος που σέβεται τὸν εαυτό του, να έπιτρέψει να δημοσιεύονται και να μπαίνουν σε σπίτια με παιδιά τέτιες άτιμίες; Τί θὰ γίνει αν πάψουμε να πιστεύουμε στον άνθρωπο σαν ήθικὴ αξία;

Μούδειξε τὴν ύπογραφή του άρθρου και ξανάπε τὸ χαρακτηρισμὸ της.

— Αὐτὸς εδῶ είναι ένας παλιανθρωπάκος!

Και σαν της έστειλα τὸ πρώτο αντίτυπο του «Άργοναυτῆ», που είταν μυθιστόρημα για άγόρια, μου έσφιξε τὸ χέρι με πρόσωπο που λαμποκοπούσε.

— Έτσι μπράβο. Αὐτὸ δεν είναι μόνο ένα καλὸ βιβλίο, είναι και μια καλή πράξη.

Είταν ή κριτική της.

Της άπάντησα με δικοπή φράση:

— Πιστεύω πως κάθε καλογραμμένο βιβλίο είναι μια καλή πράξη.

— Όχι! Έκαμε άδίσταχτα. Υπάρχουν βιβλία γραμμένα με τέχνη, που είναι μολαταῦτα κακές πράξεις. Υπάρχουν παλιανθρώποι που ξέρουν και γράφουν. Κι' αὐτοί είναι οί πιο επικίνδυνοι...

Κρατῶ τις κουβέντες της με σεβασμὸ γιατί πιστεύω

πως ή κυρία Δέλτα είναι ή πιο περίλαμπρη γυναικεία πνευματικὴ μορφή μέσα σδλάκερο τὸν τελευταίον Έλληνικό αιώνα. Ύστερ' απ' αὐτὴ μὰς μένει ή Άγγελική Χατζημιχάλη, που είναι ακόμα μια μεγάλη δλοκληρωμένη μορφή στον τομέα της.

Είταν μερικοί, ελάχιστοι άνθρωποι, που όταν ή τύχη τους φέρει κοντὰ μας καμιά φορά, αίστανόμαστε κατόπι τὴ γνωριμιά τους και τὴ φιλία τους σαν ένα τίτλο ευγένειας και σαν ένα μετάλλιο τιμῆς που μὰς άπομένει για όλη μας τὴ ζωή. Τέτοιο είταν τὸ πησίασμα και ή γνωριμιά αὐτῆς της Γυναίκας, για όσους είχαν τὴν καλοτυχία να περάσουν από σμὰ της και να δεχτούν τὴν έμπιστοσύνη της προσωπικότητάς της και τὴν ανταύγεια της δυνατῆς αὐτῆς φωτοπηγῆς.

Τώρα που τὰ λεπτὰ εκείνα τὰ νευρικά χέρια, με τὰ διάφανα, συντεφνία δάχτυλα, δεν ξεκουράζονται πια από τὸ πολύ γράψιμο άνάμεσα στις μαύρες δαντέλλες τους πάνω στα μπράτσα της πολυθρόνας του μαρτυρίου της, τώρα που τὸ περήφανο εκείνο μέτωπο έπαψε πια να ύψώνεται σαν έλληνικό άέτωμα πάνω από τὸ χαμογέλιο της λεπτοκαλισμένης μορφῆς, νιώθουμε πως στις δυὸ του Μάη, του πιο θλιβερού Μάη που πέρασε τὸ Γένος, ύστερα από κείνον του 1453, ή Ελλάδα έχασε τὴν πιο σπουδαία γυναικεία μορφή που της ζούσε ακόμα.

Από κείνη τὴ μέρα έχω τὴν έντύπωση πως δεν είταν μια γυναίκα - συγγραφέας, πως δεν είταν μια Έλληνίδα - ήρωας, πως δεν είταν ή μεγάλη φίλη τῶν φτωχῶν και τῶν δυστυχισμένων που πέθανε. Μόνο πως είταν μια από τις πιο άφθεντικές μορφές της άγαπημένης μας Ελλάδας που μὰς άφισε πάνω στην πιο κρίσιμη ώρα.

Μὰς άφισε. Δεν τὴ χάσαμε όμως. Τὴν κηδέσαμε μέσα στην καρδιά μας, τὴν κλείσαμε μέσα στην ψυχή, μὴν τύχει και ξεθυμάνει με τὸν καιρὸ ή άγάπη μας και σβύσει από τὴ ζωή μας τὸ ύψηλὸ σύμβολο αὐτῆς της μορφῆς. Μὰ δεν είναι βολετὸ να χθεεί αὐτὸς ο θησαυρός. Θὰ άπομένει μέσα στή μνήμη και στον πολιτισμὸ της Ελλάδας, στοιχείο μετουσιωμένο και γόνιμο, να κυκλοφορεί στον ένθικὸν οργανισμὸ όπως τόσοι άλλοι, άπόκτημα ες άει. Ίσως κιόλας, τώρα που έφυγε ο προσωρινὸς άνθρωπος, να μὰς είναι ευκολώτερο να συλλάβουμε δλοκληρωμένο τὸ νόημα που αντιπροσώπευε.

Κείνο όμως που είναι βέβαιο, είναι πως ο θάνατος, ο ζωγράφος θάνατος του Πορφύρα, έτσι όπως ήρθε, έθεσε τὴν τελευταία σταγόνα από φως αὐτὸν τὸν υπέροχο πίνακα του σπάνιου ανθρωπίνου δείγματος, που ή ζωή τὸν είχε δουλέψει στο πρόσωπο της κυρίας Δέλτα γραμμὴ στή γραμμὴ και πινελιά στή πινελιά.

Είταν άπίστευτο τὸ πόσο ή γυναίκα αὐτὴ στάθηκε αὐστηρή, σχεδὸν σκληρὴ προς τὸν εαυτό της, για νάχει τὸ δικαίωμα να είναι δίκαιη προς τους άλλους.

Αὐτὴ τὴ δίκαιη και θαρραλέα κατανομή τῶν εὐθυνῶν, τὴν άπόλυσε από τὴν άπόλυτη πίστη της προς ένα σύστημα ευγένειας, τιμῆς και αξιοπρέπειας. Ένας βαρῆς νόμος καθόριζε μέσα της τὴ λευτεριά του ατόμου, τὴν κοινωνική άλληλεγγύη τῶν ανθρώπων και τὴν Έλληνική ποιότητα της ζωῆς.

Ο νόμος αὐτὸς βγαίνει αὐτούσιος και μέσα από τὸ λογοτεχνικό της έργο, γιατὸ έπιμένω να καθορίσω, όσο μπορῶ, τὴν ανθρωπινὴ της πλευρά, ένῶ οί όμιλίες μου τούτες κινούνται συνήθως γύρω στή λογοτεχνική θεώρηση τῶν συγκαιρινῶν μας πεζογράφων και ποιητῶν.

Μὰ στην κυρία Δέλτα ή λογοτεχνική εργασία δεν είταν παρά μια κρυστάλλωση καλλιτεχνική του ήθικου της κόσμου. Νὰ γιατί είπα πριν πως ο παιδαγωγὸς οὐτε μια στιγμή δεν έπαψε να γυρνάει πάνω από τὸν συγγραφέα.

Όλοι όσοι πιστεύουμε στην ήθικὴν αὐτοτέλεια της τέχνης, εαίρουμε πόσο ή κάθε λογῆς παιδαγωγική σκοπιμότητα έρχεται αντίθετη με τὴν καθαρή δημιουργία.

Γιατὸ λοιπόν ή κυρία Δέλτα διαβάστηκε, διαβάζεται και θὰ διαβάζεται με τόσο πάθος από τὰ παιδιά της Ελλάδας; Είναι άσυζήτητο γεγονός πως αὐτὴ είν-

ναι ή μοναδικὴ συγγραφέας που λατρεύτηκε από τὰ Έλληνόπουλα. Όλοι μας περάσαμε άξέχαστες ώρες άνάμεσα στις σελίδες της. Ο λογοτέχνης κ. Θεοτοκάς μου άνάφερε μια μέρα ένα πλῆθος όνόματα, λεπτομέρειες και σκηνές από τὰ μυθιστορήματα της. Και γὰ όμολογῶ πως ακόμα και σήμερα διαβάζω πολλές σελίδες της με καθαρά λογοτεχνική απόλαυση. Αὐτὸ βέβαια έχει σημασία για τὴν αίσθητικὴ αξιολόγηση του έργου της. Όμως ή πιο μεγάλη της ίκανοποίηση, όσο ζούσε, είταν ή λατρεία που δεχόταν από τὸ παιδικὸ άναγνωστικό της κοινό. Αὐτὴ τὴ χαρὰ τὴ δοκίμαζε συχνά. Αποτελούσε τὴ δικαίωση όλης της ζωῆς της. Κάθε καινούργιο γράμμα που έρχόταν από τὰ μακρινὰ χωριά της Ελλάδας, ακόμα κι' από τὰ Έλληνόπουλα που ζούσανε στα μακρινὰ κέντρα του έξωτερικού, έφερνε μια γιορτὴ στην πονεμένη ψυχή της. Κ' έπερνε συχνά τέτοια γράμματα. Σπάνια δοκίμασε Έλληνες λογοτέχνης μια τόσο έμπραχτη άναγνώριση της δουλειᾶς του.

Τί σημαίνει αὐτὸ;

Αὐτὸ σημαίνει πως ή κυρία Δέλτα είταν λογοτέχνησα αληθινή, χωρίς να τὸ φιλοδοξεί. Ίσως και χωρίς να τὸ ξέρει άρκετὰ. Ποτές δεν άνεκατέυτηκε στο παζάρι τῶν φιλολογικῶν κύκλων, ποτές δεν ποζάρισε άνάμεσα στις λόγιες κυρίες με τάνάμεσα φουστάνια. Μόνο μια φορά που είδε μια από αὐτὲς να τὴν κλέβει αδιάντροπα και να της κορφολογᾷ τὰ βιβλία ακόμα και τις εικόνες τους, και να τὰ πουλᾷ στο κράτος ως δικὰ της, σηκώθηκε και πήγε στο Βενιζέλο, και τὸν δειξε αὐτὴ τὴν κακοήθεια. Είταν ήμέρα που ή Ελλάδα χάρη σε δυὸ λόγιες γυναίκες αντιποδικὰ διαφορετικῆς άποχτούσε τὸ «νόμο περί πνευματικῆς ιδιοκτησίας».

Οί φιλοδοξίες της κυρίας Δέλτα δεν είταν φιλολογικές. Τόλεγε άπερίφραστα, σχεδὸν προκλητικά.

Κάποτε μου βρήκε και μούστειλε ένα αντίτυπο από τὰ «Άνεύθυνα» της. Είναι ένας τόμος διηγήματα γραμμένα για να διαβαστούν από τους γονεϊούς, δυσχερῶς από χρόνια. Ένθουσιαστικά από κάτι τύπους παιδιῶν που βρήκα εκεί μέσα να διαγράφονται με μια σπάνια συγγραφική ασφάλεια, και επειδὴ ήθελε τὴ γνώμη μου, της έγραψα τὴ χαρά μου γι' αὐτὲς τις καθαρά καλλιτεχνικές δημιουργίες. Συγχρόνως της έλεγα τὰ σημεῖα που βρήκα αδύνατα. Είταν εκείνα που άρχιζε να διαφαίνεται ο καθοδηγητῆς. Είχε φύγει έν τῶ μετὰξὺ για θεραπεία σ' ένα βουνὸ της Αχθρίας. Στο γράμμα μου τὴν παρακαλούσα «να βάλει τὸν παιδαγωγὸ να κοιμηθεί λιγάκι στο κρεββάτι του λογοτέχνη, όλη τὴν ώρα που ο τελευταίος αὐτὸς εργάζεται τόσο λαμπρά».

Μούγραψε τότε ένα μεγάλο γράμμα και μου έηγοῦσε καθαρά πως «δὲ θέλει νάναι λογοτέχνης!» Θέλει μονάχα να γράφει ιστορίες που να διαδίδουν με ευχαρίστηση τὰ παιδιά, και σαν τις διαβάσουν, να δυναμώνουν μέσα τους τὰ καλά και ήθικὰ στοιχεία.

Τί νομίζετε, μου έλεγε. Άν υπήρχε στον τόπο μας καλὸ παιδικὸ βιβλίο θὰ είχα εγὼ καμιά φιλοδοξία να γράψω; Μόνο ή ανάγκη και τὸ καθήκον μέκαμαν συγγραφέα. Η ανάγκη να γεμισῶ, όσο βγαίνει από τὸ χέρι μου, μια θλιβερὴ και ουσιαστικὴ έλλειψη. Η ζήλεια ακόμα. Ζήλευα σόλη μου τὴ ζωή που έζησα έξω, τὰ θαυμάσια παιδικὰ βιβλία, βγαλμένα από τους θρούλους, τὴν ιστορία και τις παραδόσεις της ένθικῆς τους ζωῆς, που έχουν οί ξένοι και δεν τὰ έχουμε εμεῖς. Εμεῖς, που έχουμε τόσο άφθονο και τόσο άνεχτίμητο υλικὸ γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, τάφινουμε άθρησάριστο και δίνουμε στα Έλληνόπουλα μεταφράσεις από βιβλία γραμμένα για Φράγγους και για Τεύτονες!

Αὐτὴ είναι, σένα σύντομο και βιαστικὸ σχεδίασμα, ή πνευματικὴ και κοινωνικὴ μορφή που χάσαμε.

Οί νέες γενεές τῶν παιδιῶν μας, με τὴν καθοδήγηση και τὴν διαφώτιση τῶν γονεϊῶν και τῶν δασκάλων τους, άς τὴν κερδίζουν αδιάκοπα μέσα στην Έλληνική αϊωνιότητα. Η Ελλάδα είναι μια, αδιάιρη και αϊώνια. Όσοι τὴν άγαποῦν, άς σκίζουν τούτες τις μέρες της θλίψης να τὴν ξαναβρῶν άτόφια μέσα στα βιβλία της Κας Δέλτα. Που έζησε για τὴν Ελλάδα και πέθανε γιατὴ μαζί με τους νεκρούς της πιο λαμπρῆς και τρομερῆς περιόδου της.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Γεννήθηκε στις 12 του 'Απριλίου το 1874, στην 'Αλεξάνδρεια. Μεγάλωσε σε ατμόσφαιρα σκληρής δουλειάς, ασημένιων αρχών, και αμείλιχης πειθαρχίας. Ήταν τότες η εποχή που δημιουργούνταν ο πλούτος της Αιγύπτου.

Η Πηνελόπη φάνηκε μεμιάς το παιδί που περισσότερο απ' όλα έμεινε στο δυνατό μά και σκληρό πατέρα, τον 'Εμμ. Μπενάκη. 'Απ' εκείνον κληρονόμησε τις σιδερένιες αρχές που κυβέρνησαν όλη της τη ζωή. Τιμιότητα — Δουλειά — Πατρίδα. Με τον φανατικό απόλυτο της χαρακτήρα, η τιμιότητα έγινε άρταναχη αντίδραση σε κάθε μικροδουλία ή συμβιβασμό της συνείδησης, η δουλειά έγινε καθήκον τυραννικό, η Πατρίδα πόνο, ξεραση, λατρεία. Πάνω από τις τρεις αυτές ήθικες δυνάμεις, την κυβερνούσε το «Καθήκον», το τρομαχτικό «Πρέπει», που δημιουργούσε ή συνείδησή της και στο οποίο υποκλιούνταν χωρίς συζήτηση.

Ήταν ασημένιη στην κρίση της, έκρινε και κατάκρινε χωρίς έπιεικεια κάθε παραστράτημα όπου διέβλεπε ψευτιά, δολιότητα ή ανειλικρίνεια. Κάθε τι που υπερωρούσε χαλάρωση της ήθικης το άπεχθάνονταν. Για τις γυναίκες που μεταχειρίζονταν τη γοητεία τους για να έλκυσουν σωματικά τους άντρες μόνο για το συμφέρον τους, είχε άποστροφη που έφτανε σχεδόν σε αείδια σωματική. Και όμως κοντά στην τόσο ασημένιη αυτή ήθικη, εύρισκε τρόπο να συμβιβάζει ανεξάντηλη κατανόηση και έπιεικεια όταν εύρισκε για κίνητρο ένα ελκυστικό ασήμα. 'Όσο αλύπητα έκρινε μία που για διασκέδαση ή συμφέρον έξελογαζε έναν άντρα, τόσο περιτόλιγε μέσα στην αγάπη και τη συμπόνια της εκείνη που για έρωτα πραγματικών «αμαρτανών» κατά τους νόμους της κοινωνίας, όσο και να είχε γίνει σκάνδαλο ή αμαρτία της αυτή. 'Όπου υπήρχε πόνο, υπήρχε εξαγνισμός. Στην άστική κοινωνία της εποχής της, ο «έρωτας», το «πάθος» λογαριάζονταν πράγματα άνομοιότητα, κρυφά, και όταν παράσκειαν τη γυναίκα σε πράξη παράνομη, αυτό ξεσήκωνε όλη την όργη των «ήθικών» που προστάτευαν την οικογένεια. Στην ομαδική αυτή κατάκριση έζυπνούσε τότε ή άγαναχτημένη της συνείδηση και όρμητικα, βαρβαρικά, έπαιρνε άπάνω της την υπερασπίση και την προστασία της «παραστρατημένης».

Θαρραλέα στάθηκε πάντα στην πορεία της μέσα στη ζωή και στην κοινωνία, ποτέ δεν άντριαν τις αρχές της, ποτέ δεν έκαμνε υποχωρήσεις. Ήταν ο τύπος του γνήσιου ανθρώπου που τόσο μάς λείπει τούτα τα χρόνια της ψυχικής και πνευματικής κωδήςλειας. Θρησκεία είχε την αγάπη, και κυρίως την αγάπη της Πατρίδας. Αισθανόταν άπόλυτα το καθήκον να δώσει όλες της τις δυνάμεις για τον τόπο της και αυτό όχι σαν κάτι έξαιρετικό, μά σαν ατονότητα υποχρέωση που κάθε ήθικός άνθρωπος έχει να εκπληρώσει στη ζωή του.

'Επειδή ως παιδί είχε υποφέρει γιατί της έλλειψε ή κατανόηση από μέρος των μεγάλων γύρω της, είχε ιδιαίτερη τρυφερότητα για την παιδική ψυχή και με μοναδική λεπτότητα και στοργή προσπαθούσε να γιάνει κάθε πληγή που μάνευε σε παιδιά, είτε δική της είτε ξένη. 'Όταν έβλεπε ένα παιδί που είχε άνωμαλία στον χαρακτήρα του, εούθς ζυπνούσε μέσα της ή ανάγκη να βρεί την αίτια, να τη γιατρέψει. Το έπαιρνε κοντά της, του μιλούσε με τρόπο που το παιδί εφρανιασμένο της άνοιγε όλη του την ψυχή, της έμπιστεύονταν άμεσα όλα τα μυστικά, συχνά χωρίς το ίδιο να το καταλάβει, της έδειχνε την κρυφή πληγή, που το ίδιο ίσως δε γνώριζε, και τότε έκλεινε, σε κουβέντες με τους γονείς και με το ίδιο το παιδί, προσπαθούσε να φέρει μια καλύτερη συνείδηση μεταξύ τους.

Η αγάπη της προς το παιδί γενικά, και ειδικά για το 'Ελληνόπουλο, που το αισθανόταν άδικημένο από την έλλειψη 'Ελληνικής μόρφωσης, την έσπρωξε να γράψει βιβλία για τα παιδιά, με θέματα 'Ελληνικά και σε γλώσσα νοητή.

Το πρώτο δημοσίευμά της ήταν ένα διήγημα «Πόνος παιδιού», (το «Σπασμένο βιολί των άνευθύνων») που δημοσιεύτηκε σ' ένα πρωτοπόρο περιοδικό της Πόλης κατά τα 1907-8. Το έστειλε άπο τη Γερμανία με πολύ δισταγμό και άνώθυμα, γιατί δεν έμπιστευόταν άκόμα στην πένα της. Το κομμάτι είχε πολλή έπιτυχία και μέσον αυτού του διηγήματος ήρθε πρώτη φορά σε έπαφή με μερικούς νέους 'Ελληνες φιλόσοφους και παιδαγωγούς που σπουδάζαν τότε στη Γερμανία. Σ' τα 1908 δημοσίευσε το πρώτο της Βυζαντινό διήγημα. 'Η Βυζαντινή ιστορία την είχε μαγέψει και με καμηό αντίληψη πως ήταν σχεδόν άόλητα άγνωστη την 'Ελλάδα, αν έξαιρετούσε τους ειδικούς. Για να διδάξει στο 'Ελληνόπουλο μερικές σελίδες απ' αυτή την δοξασιμένη ιστορία, άρχισε να γράφει.

Το «Παραμύθι χωρίς όνομα» το έγραψε σε ένα μήνα μέσα, σε ώρα άγαναχτησης και άναδραστομό, όταν στην έξορά της στη Γερμανία έμαθε πως ο Διάδοχος Κωνσταντίνος είχε άρνηθεί να μπει επί κεφαλής του στρατιωτικού κινήματος του 1909, κινήματος που με την

ήγεια του, όπως πίστευε, θα μπορούσε να πάρει μεγαλύτερη και δημιουργικότερη έγταση στην άναδιοργάνωση της 'Ελλάδας.

Τη «Ζωή του Χριστού» την έγραψε κι αυτή για να γεμίσει ένα κενό, για να αισθανθεί το 'Ελληνόπουλο πραγματικά τη γλύκα και την αγάπη του Θεανθρώπου, που τον λατρεύει από παράδοση, χωρίς όμως και να τον καταλαβαίνει. Το βιβλίο αυτό το ξανάγραψε δλόκληρο 2-3 φορές. Δημοσιεύτηκε στα 1925 και είχε άρχεισει να το γράφει από τα 1913.

Τον «Τρελαντώνη», το μόνο της πραγματικά κεράτο βιβλίο, το έγραψε σε εποχή μεγάλης σωματικής άνημπορίας, όταν ή άρρώστια σιγά σιγά την κάρφωνε στην καρέγλα της και της γέμιζε την ήμερα πόνο.

«Στα Μυστικά του Βάλτου», ίσως το ζωντανότερο βιβλίο της, και άσφαλώς κείνο που έχει την γαργότερη πλοκή, το έγραψε όταν ή άρρώστια πιά την είχε νικήσει, και κλεισμένη διαρκώς στο δωμάτιό της κά στην μοναξιά της, έγραψε με κόπο, νικώντας με τη θέληση της τα δάχτυλά της που άρνούσαν να υπακούσουν. Συχνά ή πένα της έπεφτε από το χέρι, τότε με το άριστερό της την έναναποθετούσε στα δάχτυλα του δεξιού της χεριού, δίπλωνε ένα ένα τα δάχτυλα γύρω στην πένα και όταν είχαν σφίξει καλά, ξεανάχωνε το άργό ζωγράφισμα των λέξεων. Χρειάζεται πολύ δυνατή φαντασία και δυναμη περίσσια για να γράφεις υπό τέτοιους θρους βιβλίο σαν τα «Μυστικά του Βάλτου».

Πράγμα που δύσκολα περιγράφεται με λόγια, είναι ή γοητεία που άχτινοβολούσε γύρω της. Ήταν δυνατή και την ένωιαθε να τον τυλίγει όποιος την πλησίαζε. Δεν ήταν άνθρωπος στο σπίτι που να μην την είχε αισθανθεί, υπηρέσια, δασκάλοισες, παιδιά, φίλοι, όλοι είχαν δοούλη της γοητείας αυτής που καταλόουσε. Το χαμόγελό της να ήταν που άστραφτε; ή όμορφιά της; ή έξυπνάδα της; ήταν ή δύναμη και ή ελκρίνεια που φεγγολούσαν στην όψη της; Γεγονός είναι πως την κράτησε τη γοητεία αυτή και σαν πέρασαν τα χρόνια και σαν την τσάκισε πιά ή άρρώστια, ως την τελευταία στιγμή.

Η άρρώστια της, που βάσταξε 16 χρόνια, άρχισε μια Πρωτομαγιά του 1924. Για τον χαρακτήρα της τον περίφημο και άνεξάρτητο ήταν ή χειρότερη καταδίκη. Την άνάγκασε σε άκνησια και την έκαμε να έξαρτάται από την περιποίηση και την φροντίδα των άλλων. «Όλη της τη ζωή είχε γι' άρχη να βοηθεί, μά ποτέ να μη ζητεί ούτε να δέχεται βοήθεια. Τώρα άναγκαζόταν να ζητεί από τη νοσοκόμα και τους πριγυριούς της όλες τις βοήθειες, και τις πιο ένοχλητικές. Συγχρόνως υποόφερε από πόνους, άπνιες, κακοδιαθεσίες άπειρες και πολύμορφες.

Της είπαν πως ήταν άσθενεια των νεύρων, και με τη σιδερένια της θέληση άποφάσισε να νικήσει τα νεύρα της. 'Ο άγώνας αυτός στάθηκε σκληρός γιατί δεν μπορούσε να παραδεχτεί την ήττα της. 'Όσπου, το 1928, ο μεγάλος νευρολόγος καθηγητής Οικονόμου, της Βιέννης, της είπε ρητά: «Μην προσπαθήτε να ακατάρθωσα». Δεν ήταν άσθενεια «νευρική», με την έννοια που τότε δίνουμε συνήθως, ήταν βλάθη όργανική των νεύρων, των ιστών των νευρικών, και εκεί ή θέλησή της μόνο που εδοεδούταν άδικα. Το δέχτηκε κι' αυτό, και έπαιψε τον άκαρπο άγώνα ενάντια στο σώμα, που τόσο την κούραζε. Τότες έβαλε πρόγραμμα να έξανατλεί σε δουλειά τις δυνάμεις της, όσο τις είχε, όσο προφτάσει. 'Όμως δεν έμπόδιζε ή γνώση αυτή όδρες-όδρες να έξανατλεί ή επανάσταση και ή άγαναχτηση μέσα της γι' αυτό το «σαρκίον» που δεν έννοοσαε να υπακούσει. Οι επαναστάσεις αυτές ήταν συχνές και έξανατλητικές. Το ήξερε, μά ήταν τέτοιος ο χαρακτήρας της που δεν μπορούσε να όποταχτεί.

Από το δωμάτιό της που δεν άφηνε πιά, παρακολουθούσε όλη την έξωτερική ζωή με πάθος. Και έπασχε με τα τόσο στραβά που γίνονταν στον τόπο μας και που δεν μπορούσε να τα μπόσει.

Ο 'Αλβανικός πόλεμος της στάθηκε εποχή έξάρσεως, φανατικού ένθουσιασμού, και πόνου, γιατί προέβλεπε την τελική καταστροφή. 'Όμως με το μονοκόμματο, φανατικό της χαρακτήρα, ήθελε την άμυνα να φθάσει ως την τελευταία της άνοχη.

Σαν άρχισε ή Γερμανική εισβολή τα παιδιά της ήταν σκόρπια στη Μακεδονία και στην 'Αλβανία. Δεν τα σκέφτηκε αυτά, άς χάνονταν, ο πόνος της όλος συγκεντρώονταν στο ψυχοράγισμα του 'Εθνους. Όλη ή 'Ελλάδα να γινόταν 'Αρκάδι, να τι ποθούσε ή ψυχή της. 'Όταν βομβάρδισαν τα άεροπλάνα, καρφωμένη στην πολυθρόνα της προσεχόταν. 'Ενα βλήμα να την έθαβε στα γκρεμίσματα, αυτό ήταν το τέλος που έλπιζε. Δεν έγινε. Και όταν μπήκαν οι Γερμανοί στην 'Αθήνα, έδωσε το τέλος μόνη της. Τρεις μέρες κρατά ή άγώνια και ζητεί με έπιμονή να πεθάνει. Στις 30 του 'Απριλίου έημερώματα μπαίνει σε κομματάδη κατάσταση που κράτησε ως το τέλος. Στις 2 του Μαγιοού όχσαε για πάντα.

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΤΗΣ ΔΕΛΤΑ

Η Πηνελόπη Δέλτα κρατούσε ένα είδος ήμερολόγιο, καλύτερα ένα βιβλίο στοχασμών. 'Εκεί μέσα έγραφε, όποτε της έρχόταν, ιδέες και σκέψεις, ή γεγονότα που της έκαμαν έντύπωση. 'Απ αυτά τα χειρόγραφα της είναι ξεδιαλεγμένες οι παρακάτω γραμμές, που δείχνουν την πίστη, τα ιδανικά της καθώς και το χαρακτήρα και τα ήθικα της κριτήρια.

Πολύ φτωχός είναι κείνος που δεν αγάπησε ποτέ και πιο άνάξιος εκείνος που για τον πόνο του καυχιέται.

Νά έχεις μια πίστη και να την υποστηρίζεις άπέναντι των δυνατών είναι γενναίο. Νά μαρτυρείς για την πίστη αυτή είναι ήρωικό. Μά να την υποστηρίζεις μέσον άλλων, να βλέπεις να θυσιάζονται και να μαρτυρούν άλλοι και να μένεις ο άόρατος δαίμονας που υποκινεί όλα και μένει άφανέρωτος και άνευθυνος, είναι άπόδειξη δυνατής ίσως, αλλά πρόστυχης ψυχής.

Βρέχει, βρέχει, βρέχει, τα δένδρα, οι κορμοί τους, οι δρόμοι, όλα πλύθηκαν, ή γη μυρίζει δυνατά. . . . 'Όταν βρέχει, κάτι ζυπνά μέσα μου που μου θυμίζει τη χαρά.

Η άρρώστια είναι άνυπόφορη, όχι για τον πόνο ή την κακοδιαθεσία που δίνει, αλλά γιατί σε καθιστά άνικανο να δουλέψεις και σ' αφήνει άοπλο στο βάσανο της ένθύμησης.

Σου δίνει μεγάλη δύναμη ή παραίτηση απ' όλα.

Ό Πατρίδα, σ'ό μόνο δεν άπογοητεύεις ποτέ.

(Στο Λονδίνο). Το spleen φωλιάζει σ' όλες τις γωνιές των χαρτωμένων τοίχων σ' όλες τις κάμαρες όλων των πατωμάτων και του καλύτερου άκόμη ξενοδοχείου της 'Αγγλίας. Το spleen σε πιάνει στο λαιμό, σου πλακώνει το στήθος, σου βγάζει κάθε χαμό, κάθε φως από τη ζωή, απλώνει γύρω σου το χάος όπου στέκεσαι χαμένος, ζητώντας κάτι που να πιαστείς και να στηριχτείς, και δε βλέπεις τίποτε άξιο κόπου και έπιθυμίας.

Το spleen σου κόβει χέρια και γόνατα, σ' αφήνει κουρέλι, σε ώκεανό από άθυμία σταχτιά και πνιγερή, σαν τον ούρανό της 'Αγγλίας μια χειμωνιάτικη μέρα που έχει καταχνιά.

Αντικειμενικός θα πεί να κατορθώνεις να κάνεις την υποκειμενικότητά σου εύγενική, δηλ. άπηλλαγμένη από τον έγωισμό σου.

Αν έλθει ο θάνατος, καλώς να έλθει. Μά αν δεν έλθει;

Είναι πλούτος ή φτώχεια ψυχική, το να στέκεις μόνος, έρημος, χωρίς συνένοηση με κανέναν;

Πρόσεχε μην είναι θεωρητικές οι σκέψεις. Πρόσεχε μη και δεν τις εφαρμόζεις στη ζωή. Κοίταξε βαθιά μέσα στην ψυχή σου, μη και διεισδύσει καμιά ώρα, εκεί που δεν το περιμένεις, ή προστυχία.

Γιατί ο βαρεμός και ή κούραση είναι δυο κρυφοί και προδοτικοί δρόμοι, που καταθλίβουν την ψυχή.

(Μεσάνυχτα). 'Εσύ, Δύναμη άνώτερη, Θεέ, Δημιουργέ, Πνεύμα, ό,τι είσαι, που σπάζ τη θελησή μας και μάς λυγίζεις κάτω από την άμείλικτή σου θέληση, Σύ, βοήθησε τες ψυχές, που τις δέρνει ή φουρτούνα της ζωής και του πόνου, δώσε τις άνοχη για να μην τσακίζουν, παρά να πέφτουν όμορφα, σαν το δέντρο, που όχ το ξεριζώνει άπόψε ο βορράς που φυσομανα και ούρλιζει στα παράθυρα και στές στέγες. 'Ισάκισέ τις, ρίξε τις, μά σώσε τις από την προστυχία.

Δεν γλυτώνεις από τον πόνο, ποτέ. Και όταν έχεις σβύσει πιά τον έαυτό σου, σου μένει να πονείς για τα παιδιά σου.

'Εμείς είμεθα φυλή «σκεπτικών», «συλλογιστών» penseurs. Και οι 'Εβραίοι είναι. Αυτοί όμως είναι σκεπτικοί αισθηματικοί. 'Εμείς συλλογιστές λογικοί. Πάμε ως τον σκεπτισισμό.

Των 'Εβραίων τα ιδανικά ρέπουν προς τον μυστικισμό. Τα δικά μας προς τη λογική, την αλήθεια, την πραγματικότητα.

Γι' αυτό αυτοί έβγαλαν πολλούς προφήτες. 'Εμείς βγάλαμε πολλούς σοφούς, τους βαθύτερους, τη φωτεινότερη σκέψη. Προφήτη κανέναν.

Γι' αυτό κατακίσαμε την ανθρώπινη σκέψη, έπιβληθήκαμε στον κόσμο των συλλογιστών.

Αυτοί συνάραξαν την ψυχή με το αισθημα και έφταιξαν θρησκεία. 'Εμείς έπιβάλαμε στη σκέψη τη λογική και χτίσαμε σοφία.

Νά είσαι έπιεικής και όλα να τα έννοεις. Πρόσεχε όμως μην πέσεις στο τέλμα της άοριστίας και της πλαδαρότητας.

Μπορείς να είσαι πλατιά έπιεικής χωρίς να χάσεις την προσωπικότητά σου.

Και τί είναι ή έσωτερική μας φλόγα άλλο από τον πόθο τον άπέθαντο, το μόχθο για κάτι καλύτερο, κάτι άνώτερο;

Η μεγάλη πείνα της ψυχής...

Η μεγαλύτερη αγάπη είναι αλήθεια της Πατρίδας, και οι πικρότεροι καημοί τα λοθη της φυλής. Και ή δική μας ή φυλή, από το ένα παραπάτημα πέφτει στο άλλο, σα βώδι, τυφλό.

Στη μεγάλη άπννια, στα σκοτεινά, όλόμονη, για ώρες, άκους όλόγουρά σου να ζει, γεμάτη κρότους, της νύχτας ή σιωπή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΔΕΛΤΑ

1909 «Για την Πατρίδα» και «Η Καρδιά της Βασιλοπούλας» (1 τόμος) (τυπ. Γ. Βελώνης, Λονδίνο).
1915 «Για την Πατρίδα» (έκδοσις 'Εκπαιδευτικού 'Ομίλου).
1926 » » (έκδοσις 'Εκδ. Οίκου Δημητράκου).
1910 «Παραμύθι χωρίς όνομα» (τυπ. Γ. Βελώνης, Λονδίνο).
1922 Β' έκδοσις ('Ι. Ν. Σιδέρης).
1938 Γ' » » (τυπ. «'Εστία»).
1911 «Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου» (2 τόμοι) (τυπ. Γ. Βελώνης, Λονδίνο).
1921 Β' έκδοσις ('Ι. Ν. Σιδέρης).
1936 Γ' » » ('Εκδ. Οίκου Δημητράκου).

1911 «Στοχασμοί περί της άνατροφής των παιδιών μας» (άνατύπωμα από το Δελτίο του 'Εκπαιδ. 'Ομίλου).
1931 Γ' έκδοσις (τυπ. «'Εστία»).
1915 «Παραμύθια και άλλα» (έκδοσις 'Εκπαιδ. 'Ομίλου).
1924 Β' έκδοσις ('Ι. Ν. Σιδέρης).
1921 «Τ' Άνεύθυνος» (έκδ. 'Ι. Ν. Σιδέρης).
1925 «Η Ζωή του Χριστού» (2 τόμοι) (τυπ. «'Εστία»).
1932 «Τρελαντώνης» (τυπ. «'Εστία»).
1936 «Μάγκας» (τυπ. «'Εστία»).
1937 «Τα Μυστικά του Βάλτου» (2 τόμοι) (τυπ. «'Εστία»).

Νά ξέρεις νά γελάς όταν σέ βασανίζει τὸ σῶμα σου.

*

Ἡ λύπη στοὺς νέους ἀνθρώπους εἶναι ἐντατική, σπαρακτική, συχνὰ καταστρεπτική, εἶναι δυνατή, ἐρμητική ἀνυπόφορη, συνεπῶς καὶ ἡδονική, σὰν κάθε συναρπαστικό, συγκλονιστικό αἰσθημα πού σαρώνει σκιψεῖς καὶ λογική στὴν ἀποκλειστικότητά του, στὴν παντοδυναμί του.

Ὅσο γενεᾷ ἔμωσ ὁ ἀνθρώπος, ἡ λύπη γίνεται ὀλοένα πιο θλιμμένη, γιατί προστίθεται ἡ κούραση, ἡ σταχτεράδα, ἡ μοναξιά. Ὁ κάθε ἀνθρώπος εἶναι πάντα μόνος. Μὰ ὅσο εἶναι νέος στηρίζεται στὴ θέλησή του, στὴ δυνάμη του.

Ὅσο γερνᾷ ἔμωσ ὁ ἀνθρώπος, ἡ λύπη γίνεται ὀλοένα πιο θλιμμένη, γιατί προστίθεται ἡ κούραση, ἡ σταχτεράδα, ἡ μοναξιά. Ὁ κάθε ἀνθρώπος εἶναι πάντα μόνος. Μὰ ὅσο εἶναι νέος στηρίζεται στὴ θέλησή του, στὴ δυνάμη του.

Ὅσο γερνᾷ ἔμωσ ὁ ἀνθρώπος, ἡ λύπη γίνεται ὀλοένα πιο θλιμμένη, γιατί προστίθεται ἡ κούραση, ἡ σταχτεράδα, ἡ μοναξιά. Ὁ κάθε ἀνθρώπος εἶναι πάντα μόνος. Μὰ ὅσο εἶναι νέος στηρίζεται στὴ θέλησή του, στὴ δυνάμη του.

*

Τί θὰ πεῖ νειάτα καὶ τί θὰ πεῖ γεράματα; Τὸ σῶμα μοιραῖα θὰ φθαρεῖ.

Ὅσο ἔμωσ κρατᾷ μέσα σου τὴ δυνατότητα νά δέχεσαι καὶ ν' ἀντιδρᾷς δυνατὰ, γέρασες; φθάρθηκες;

Καὶ τί εἶναι ἄλλωστε ἡ ζωὴ, ἡ ἄξια νά τὴ ζή-

σεις ζωὴ, παρὰ ἡ δύναμις αὐτή; νά δέχεσαι καὶ ν' ἀντανακλᾷς; νά δονεῖς καὶ ν' ἀντιδρᾷς δυνατὰ;...

«Ζωὴ» θὰ πεῖ «ταραχὴ». Ἄν δὲν ταραξέσαι βαθιὰ καὶ δυνατὰ, ἡ ζωὴ σου εἶναι μέτρια καὶ ἀνάξια νά τὴ ζήσεις.

Ὅχι πὼς οἱ «μέτριοι» δὲν ἔχουν δικαίωμα στὴ ζωὴ. Μὰ δὲν ἔχουν θέση στὸ μῦθο τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὴ θεότητα (ἴσον τελειότητα).

*

Ἡ ὁδὸν δὲν ἔχει ὄρια. Μὰ νά μὴ σέ νοιάζει καὶ νά μὴ σέ ἀπασχολεῖ.

Καὶ νά ξέρεις πὼς κάποτε θὰ πεθάνεις καὶ θὰ βρεῖς ἡσυχία.

*

(20 Ἰουνίου 1940)

Τριακόσιοι χιλιάδες αἰχμάλωτοι σὲ πέντε μέρες... Creujot, Metz, Belfort, Verdun, Sedan, ὅλα τὰ φρούρια, τὰ ὄχυρά... κατακτημένα ἢ παραδομένα ἀμαχητί. Καὶ τὸ Παρίσι στὰ χέρια τους. Καὶ ὁ Χίμλερ ἄρχων ἐκεῖ... Dijon, Lyon, γραμμὴ Μαζινό, ὅλα παραδομένα... σὲ τριάντα ὀκτὼ μέρες...

Τὸ Μεσολόγγι, τὸ Ἀρκάδι, τὰ Ψαρά, τὸ Σοῦλι, τάφηκαν μὲς στ' ἀνατιναγμένα μπαρούτια. Τὸ Ἀκροτήρι βιάστηκε τὴ σημαία ψηλά, ἐναντίον ἕξη μεγάλων δυνάμεων. Πῶς νά καταλάβομε μεῖς τὸ ταπεινὸ γκρέμισμα μιᾶς Γαλλίας σ' ἓνα μῆνα;

Τὸ Παρίσι, δὲν ἄξιζε νά καεῖ, νά γίνεῖ στάχτη μακάρι, γιὰ νά σωθεῖ ἡ τιμὴ τῆς Γαλλίας;

Π. Δέλτα



Πανοσλήνου:
Οἱ Ἄγγελοι

(Ἰδὲς σημεῖωμα στὸν
«ἀντίλαλο τῆς ζωῆς».)

Παινές ψυχές

ΔΙΗΓΗΜΑ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΙΑΣ

*Ἀφιέρωση στὴ μνήμη τῆς Πηνελόπης Δέλτα

Τὸ σπίτι μου εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ σπίτια τοῦ κόσμου. Καρφωμένο ἐδῶ, στὴν πλαγιά, κυττάζει ψηλά, κοιτάζει χαμηλά, τὴ χαράδρα καὶ ἄλλοτε στέκει συμμαζεμένο στὸν ἴσκιό του, μὲ μάτια κλειστά, μὴ θέλοντας νά δεχτεῖ οὔτε τὸ μήνυμα πού τοῦ στέλνει ἀπὸ τὴν ἀπέναντι μακρυνὴ λοφοκορφή τὸ ἀσκητικὸ παραθυράκι. Ἐδῶ καὶ λίγες μέρες ἀκόμα σ' αὐτὸ τὸ σπίτι εἶταν τόσο καλά. Ὅπως καὶ παντοῦ ὅπου γύριζες. Τὸ γεῖσο του, μιὰ λουρίδα ἀπὸ τσιμέντο, εἶχε χελιδονοφωλιές. Ὅμως ὅταν τὸ δάσος πῆρε φωτιά καὶ τινάχτηκαν οἱ πρῶτες φλόγες, τὰ πουλιά πέταξαν ἔντρομα καὶ δὲν ξαναγύρισαν. Κάτι λίγα ἄχυρα πού ἔμειναν ἐκεῖ σκορπισμένα, τὰ πῆρε ὁ ἄνεμος. Ὁ μεγάλος ἄνεμος πού πνέει αὐτὲς τὲς ἡμέρες.

Τὸ σπίτι μου εἶναι τώρα ὅλου τοῦ κόσμου. Τὴν πρώτη μέρα πού μὲ εἶδαν οἱ πρόγονοί μου νά ζῶ ἔτσι, σὲ τόση ταραχὴ, ἦρθαν κοντά μου καὶ μὲ ρώτησαν: «Τί ἔκανες τὴν ψυχὴ σου; Ποῦ εἶναι ἡ μόνωσή σου; Ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ πού ξενυχτοῦν μαζί σου; Ἐχασες, λοιπόν, τὴν πατροπαράδοτη ἀξιοπρέπεια;» Ὅπως εἶναι συνήθεια, οἱ περασμένοι νά μαθαίνουν ἀπὸ τοὺς συγκαιρινούς τὲς ἀλλαγὲς τῆς ζωῆς, σταματῶ τὴν κίνησή μου, συμμαζεῦω τὸν πόνο μου καὶ τοὺς λέω τὸ κακὸ πού μᾶς βοήθη. Μὲ ἀκοῦνε ἴσχνοι καὶ ὄχθοι, πιδὸ πολὺ ὄχθοι, ἂν γίνεται, ἀπὸ ὅτι εἶταν ὅταν τοὺς κήδενα. Κ' ἐγώ, πού δὲν ἀντέχω στὴ μεταθανάτιο πίκρα τους, αἰσθάνομαι σὰ νά τοὺς ἐνταφιάζω καὶ πάλι. Σὲ λάκκο πιδὸ βαθύ.

Τὸ σπίτι μου τὸ δορίζει ὅλος ὁ κόσμος, ἐκτὸς ἀπὸ μένα. Ἐδῶ καὶ λίγες μέρες ἀκόμα, εἶταν ἓνας χώρος ἄδειος καὶ καθαρὸς, πού τὸν κατοικοῦσε ἡ σκέψη μου. Κάθε πρωί, ἀπὸ τὰ παράθυρα καὶ ἀπὸ τοὺς φεγγίτες ἔμπαιναν ἐλαφρά, ἑαρινὰ χρώματα καὶ ἄς εἶταν ἀκόμα χειμῶνας. Τὸ δειλινό, ἄλλα χρώματα πλούσια. Καὶ μόλις ἄρχιζε νά νυχτώνει, κατέβαιναν ἀπὸ τὲς γωνιές του καὶ συναθροίζονταν, καθὼς βασίλευε σιωπὴ, ἴσχνοι ἱερατικοί, ἀσκητικοί, ἐπίσημοι, μὲ λαμπρὰ ἄμφια, γιὰ νά κάνουν μυσταγωγίες. Τώρα, τὸ σπίτι μου, τὸ κατοικοῦν λογιῆς ἀνθρώποι πού τοὺς συνδέει μαζί του ὁ πόνος. Ἄν δὲν εἶταν αὐτός, νά ἔχει πατήσει βαθιὰ τὴ σφραγίδα του, ἴσως νά μὴ μποροῦσα νά τὸ ἀναγνωρίσω. Ἐρχονται στιγμὲς πού νομίζω πὼς ἐλησμόνησα καὶ τὸ μέρος πού εἶναι χτισμένο. Στὴν πλαγιά τοῦ λόφου; Στὴν κορυφή; Στὸ δάσος ἢ στὸ ξέφωτο πού τρέχουν τὰ νερά; Σὲ στιγμὲς ξεχνῶ ὡς καὶ τὴ δική μου, τὴν προσωπική μου περιοχὴ, μὲ τὰ ἄγρια δέντρα, ἔνω, ὅσο περνᾷ ὁ καιρὸς, βρίσκω ὄλο καὶ πιδὸ πολὺ νά ὑπάρχει ἡ ὑποβολὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς στίς παρατηρήσεις πού

ἀπὸ δῶ ψηλά ἔχω κάνει. Τοῦτες τὲς μαῦρες ἡμέρες, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὲς ἀστραπιαῖες ἐξόδους μου γιὰ τὸ ψωμί καὶ τὸ λάδι, πρὶν στρίψω στὸ δρόμο μὲ τὲς πιπεριές, ὄλο στέκομαι. Γιὰ νά πάρω ἀναπνοή. Γιὰ νά ἰδῶ κάτω τὴν πόλη, ἂν ἐξακολουθοῦν οἱ φωτιές. Γιὰ νά θυμηθῶ πού βρίσκομαι καὶ ποιὸν ἀνήφορο πρέπει νά πάρω. Μπροστά μου, θολές καὶ ἀκαθόριστες ὑψώνονται οἱ ζάρες τῆς γῆς καὶ δὲν ξέρω οὔτε ὅσα γνωρίζει τὸ παιδί πού κάθεταί στην πέτρα καὶ κλαίει. Τότε ἀκούω τὸ σπίτι μου νά μὲ φωνάζει σὰν ἀνθρώπος πού κινδυνεύει νά χάσει τὸν ἑαυτό του: «Ἐδῶ εἶμαι. Πάλι μὲ ξέχασες; Ἐλα γρήγορα... γρήγορα». Τὰ ἀγριόδεντρα λυγίζουν τὰ κλαδιά τους, τὰ δάση παίρνουν φωτιά, τὰ σπίτια, κάτω στὴν πόλη, καίγονται σὰ λαμπάδες. Καθὼς φυσᾷ ὁ ἄνεμος, φέροντας τὴν ἀντανάκλαση τῶν φλογῶν, κοκκινίζει ὀλόκληρο καὶ γίνεται σὰ νά φωνάζει: «Βοήθεια».

II

Μιὰ δύναμη προστατευτική, ἔνω εἶταν νά κατεβῶ στὸ γεφύρι, μὲ ξαναγυρίζει στὴν πόρτα μου.

Βρίσκομαι περικυκλωμένη ἀπὸ κάτι μορφές φασματικές.

— Λοιπόν; Λοιπόν;

Μὰ οἱ μορφές δὲν εἶναι αὐτοῦ τοῦ καιροῦ. Φαίνονται σὰ νά ἔρχονται ἀπὸ πολὺ μακριά. Σὰ νά σηκώθηκαν ἀπὸ κρύσταλλα πού αἰῶνες κλειστά σὲ ὑπόγεια, σκέπαζαν ὀστεοθῆκες, ἄγρια λείψανα καὶ τὲς εἶχε ἀποτυπώσει ἐκεῖ ἡ μνήμη, γιατί αὐτὲς οἱ ἴδιες ἀπὸ καιρὸ δὲν ὑπάρχουν.

— Λοιπόν;

Οἱ μορφές μὲ πλησιάζουν καὶ σκύβουν κοντά μου, μὲ μάτια γεμάτα καπνὸ, σὰ νά ἀντανακλοῦν τὰ δάση πού καίγονται ἀπὸ μέσα.

— Λοιπόν;

Ὅσες ἔχουν γεννήσει καὶ εἶναι μητέρες ὁποιων παιδιῶν, μισολιπόθυμες, ἔκλυτες, σὰν ἔτοιμες νά πέσουν γονατιστές, μὲ ρωτοῦν μὲ τὸ βλέμμα, ἀφίνοντας δηλητηριασμένη ἀναπνοή.

— Νεώτερα; Δὲν ξέρω, δὲν πῆγα στὴν πόλη...

Καθὼς ἀπλώνω τὰ χέρια σὲ μερικές, τὰ δάχτυλά μου ἀγγίζουν τὰ παράταιρα ρούχα πού τὲς τυλίγουν.

Ἐνας-ἓνας κατεβαίνουν καὶ οἱ ἄλλοι κάτοικοι τοῦ σπιτιοῦ. Κι ὅπως ἡ εἴσοδος, μὲ τὰ ἀσβεστωμένα κενὰ γιὰ τὲς γλάστρες, τὲς τεφρὲς παρυφές καὶ ἀπάνω ἀπὸ τὴ σκάλα, ψηλά, τὸ γαλάζιο φεγγίτη, θυμίζει μισοτελειωμένο ναό, μού φαίνεται πὼς αὐτοὶ οἱ ἀνθρώποι, μὲ τὰ περιλυσπὰ πρόσωπα, θὰ μποροῦσαν νά εἶναι ἀπὸ τὰ πλήθη πού βλέπομε κάποτε στὰ

βάθη των αγίων εικόνων. Οί άντρες, οί γυναίκες και τὰ παιδιά, στέκουν άκόμα, προσπαθώντας νά διαβάσουν στη σιωπή μου. Και είναι, τάχα, λαός, πού περιμένει τή σωτηρία του ή τήν καταδίκη του, από μένα.

«Η πόρτα εκεί στο βάθος, πού ως τώρα έμεινε κλειστή, σαλεύει τὸ φύλλο της και μισοανοίγει. «Ωστε εΐταν μέσα; Και μεΐς τήν εΐχαμε για χαμένη. Μάλιστα χθές, πού σά νά έτρεμε ως και τὸ φῶς, από τὸ κακό πού έκαναν κάτω στο δρόμο τὰ φονικά όπλα, και περνοῦσαν άργά, άργά, τὰ μεσάνυχτα, μιὰ στιγμή πού φωτίστηκε ὁ τόπος από τή λάμψη, τήν εΐδα, σά σέ παραίσθηση, νά κοιτάεται, με τὰ ρούχα μέσα στο αίμα. Πάνω από τὸ πρόσωπό της είχαν σκύψει κάτι κλαδιά τής πιπεριάς και τής ψιθύριζαν, τής έκαναν άέρα... «Ωστε εΐταν μέσα; «Η κοπέλα προβάλλει από τή σκιά ὠχρή και άκουμπάει τὸ κεφάλι στην πόρτα. Δέ φαίνεται νά θέλει νά πει τίποτε, μὰ ἴσως και νά μὴ μπορεί νά άνοιξει τὸ στόμα. Πίσω της, εκεί πού πήζει ή σκιά, τὸ ὄργανο πού άκούγαμε, όταν εΐταν άνοιχτά τὰ παράθυρα, είναι σκεπασμένο, σά σωρός από κόκκαλα. Στο πάτωμα φαίνονται κάτι χαρτιά σκισμένα, πού μπορεί νά είναι και έπιστολές...»

Μιὰ μακρυνή λάμψη, χτυπάει στους έσωτερικούς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ, φωτίζει άμυδρά τὰ διάκενα και σβύνει στις γοίλλιες τῶν δωματίων μας.

«Από τὸν φωταγωγὸ βροντᾶ μιὰ φωνή:

— Είναι φωτιά. Προσέξτε. Κι αν χτυπήσουν μὴν άνοιξετε τήν έξώπορτα.

— Φωτιά.

— Φωτιά.

«Η λέξη άντηχεί σέ ὅλο τὸ σπίτι.

Κάποιος πού θέλει νά μᾶς καθησυχάσει, κατεβαίνει άργά τή σκάλα και στέκει στην είσοδο.

— Μὴν κάνετε έτσι. Εΐταν άστραπή.

Γυρίζοντας πρὸς έμένα:

— Δέν νομίζετε και σεις πὸς εΐταν άστραπή;

Πηγαίνω στη κάμαρά μου και άνοίγω λίγο τὸ παραθυρόφυλλο.

«Ο οὐρανὸς είναι καθαρός. Κάτω, στο δρόμο με τὶς πιπεριές, καίγεται τὸ μεγάλο, μαρμαρόχτιστο σπίτι. Θα λυώνουν στη φωτιά, τρίζοντας, και ὅλα τὰ όπλα, παλιά και άρχαία, πού εΐταν εκεί και πού τὰ είχαν ζωστεί οί πατέρες μας.

III

Τὴ βαθιά, παγερή νύχτα, τὴ φωτίζει ένα χορταρένιο λουμίνι πού καιει μέσα σέ κάτι λίγες σταγόνες λαδιοῦ. «Ένα χορταρένιο λουμίνι φωτίζει τὸν κόσμο, τὴ γῆ τῶν πατέρων μας, τὸς ζωντανούς και τὸς πεθαμένους, πού πληθαίνουν από στιγμή σέ στιγμή. Πὸς έγινε νά μαυρίσει έτσι ή πλάση και τώρα νά ζητάει έλεος από ένα χορταρένιο λουμίνι, πού κι αὐτὸ είναι έτοιμο νά σβύσει; Συλλογίζομαι τὸς προγόνους μου. Τί θα ποῦν όταν θα με ἴδουν νά κάθουαι σκοτεινά, σ' ένα χῶρο χωρίς κέντρο και ὄρια, χωρίς ζεστασιά, χωρίς κάτι πού νά μπορεί

νά με παρηγορήσει; Ντρέπομαι τὸς προγόνους μου, έτσι πού κατάντησε ή δική μου ζωή. Μὰ πὸς πολύ, τὸς φοβάμαι. Φοβάμαι τὸ άγρουπνο, αὐστηρὸ μάτι τὸς. Τὸ στεναγμὸ τὸς. Κι αν θέλω νά έλπίσω στην άνάσταση τής ψυχῆς μου, περισσότερο από ὅ,τι μπορῶ, είναι γιατί δέν άντέχω στὸν πόνο τὸς και για νά μὴν καταραστοῦν τὴ γενιά μου. «Ω, συγχωρεστε μας πρόγονοι.

«Εδῶ και λίγες μέρες άκόμα εΐταν τόσο καλά. Εὐτυχημένη περνοῦσε ή μέρα και ή νύχτα έστηνε εΐδωλα μεγάλων καιρῶν. Τὸ παραθυράκι τοῦ άσκητῆ, από τήν άπέναντι λοφοκορφή, δάλοιοχτο, χαιρετοῦσε τὸ δικό μου. Εΐταν τόσο καλά. «Άγρουπνη ως άργά, μετροῦσα τὰ άστρα. Και ὅσο προχωροῦσα στην άθροιση, έβγαζα ὄλο και περισσότερα τὰ χρόνια τής δικῆς μου ζωῆς. «Γεννιόμαστε μόλις σβύνει τὸ φῶς τής ημέρας». Τραγουδοῦσαν τὰ άστρα. «Στὴν πορεία πού κάνουμε, πάντα τήν ἴδια, δέ σημειώθηκε ποτέ ή παραμικρὴ άταξία. Ζοῦμε χωρίς πάθη και χωρίς μίση...» Κι ενῶ κρατοῦσαν για τὸν έαυτὸ τὸς τὸ ὑψηλὸ φρόνημα, τὸν εξαίσιο ρυθμὸ, τὴ χαρά, σέ μᾶς έστελναν τὰ δάκρυά τὸς.

Πρὶν από λίγες ημέρες εΐταν τόσο καλά. Δέν εΐχα ἴδει άκόμα νά τρέχει στο αὐλάκι ανθρώπινο αίμα. Οὔτε μποροῦσα νά φαντασθῶ πὸς ὁ πατέρας μου ὁ άέρας θα ήθελε ποτέ νά κάνει νει στὸν κόσμο κακό. «Όσες φορὲς μοῦ εΐχε μιλήσει, τὰ λόγια του εΐταν ὄλο διδαχὴ και άγάπη. Και στο θυμὸ του άκόμα, εὔρισκα κάτι σάν τρυφερότητα. Καθὼς κατέβαινε ὄρητικὸς από τὰ βουνά, με περικύκλωνε και με πηγαινε σά νά μὴν πατοῦσα στο χῶμα. Τώρα οὔτε έμένα δέν συλλογίζεται. Φυσώντας δαιμονισμένα, μέρα και νύχτα, τινάζει τὶς σπίνες και άνάβει φωτιές, με τὴ γοηγοράδα πού ὁ άρχαίος θα άναβε τὸς βωμούς και ὁ χριστιανὸς τὰ καντήλια. Μήπως νομίζει πὸς κάνει θεάρεστο έργο; Οί φλόγες από τὸ φυτόριο χυμοῦν στη χαράδρα και μᾶς φοβερίζουν. «Αν πιάσουν φωτιά τὰ άγριοδένδρα τής πλαγιάς... Και ὅμως, έως προχθές εΐταν εδῶ τόσο καλά. Τὰ μνημεία άνάσαιναν έλευθερα, κάτω από τὸν ήλιο και μοῦ μετάδιναν τὴ γαλήνη πού τὰ έπλασε. Τὸ ἴδιο χαιρόμαστε τὴ γῆ τῶν πατέρων.

Τὸ λουμίνι πετάει τήν τελευταία του σπίνθα και σβύνει. Τὸ σπίτι, ή πλαγιά, ὁ κόσμος μοῦ φαίνονται κενοτάφιο. Μὰ σέ λίγο, ή νέα, πού μένει στο διπλανὸ διαμέρισμα, μπαίνει άργά και ήσυχά μέσα, κρατώντας τὸ φῶς πού εΐχε στην κάμαρά της. Είναι ένα πιτάκι με χορταρένιο λουμίνι, πού φαίνεται πολὺ διψασμένο. Πίνει τὸ λάδι ὅπως θα έπινε τὸ νερό, όταν εΐταν στη γῆ. «Υπάρχουν, λοιπόν, λειβάδια πού δέν τὰ έφαγε ή φωτιά; «Η νέα κάθεται πλάι μου και μιλοῦμε. Θα πάει στη μητέρα της, πού είναι κάτω, στην πόλη, και θέλει νά μοῦ άφήσει τὸ κλειδὶ τοῦ σπιτιοῦ της. Δέν ξέρει κανείς τί γίνεται. «ἴσως νά τής συμβεΐ κάτι στο δρόμο και νά χρειαστεΐ νά τὸ άνοιξουν τὸ σπίτι. Θα περάσει από τὸς επικίνδυνες ζώνες. Θυμάμαι πού τήν εΐδα στον ὕπνο μου βουτηγμένη στο αίμα. Τῆς λέω, τήν παρα-

καλῶ νά μὴ φύγει. Αὐτή, ὄρθη πιά, άποφασισμένη, γυρίζει άργά τὸ γλυκὸ της πρόσωπο και σηκώνει τὸ χέρι, ὅπως ή «Αγία Τερέζα. Χάνεται. «Έξω φυσουα-νοῦν οί φωτιές.

IV

Μιὰ ανθρωπόμορφη μᾶζα σπρώχνει τήν πόρτα και μπαίνει στην κάμαρά μου. «Επάνω, μοῦ λένε οί συγκάτοικοι, γίνεται μεγάλο κακό. Δέν άντέχουμε άλλο...». Πέφτουν ὄλου βροῦν, στην κασέλα, στα σκαμνιά, στο πάτωμα και άκουμποῦν σέ κείνους πού κάθονται από πίσω. «Όχι, δέν άντέχουμε πιά», λέει, σάν ήχώ, μιὰ ηλικιωμένη γυναίκα, πού τώρα τελευταία ήρθε από τὸν τόπο της. Κάποια άλλη, με αναστατωμένα τὰ μαλλιά και τὰ μάτια πολὺ κομμένα από τήν άγρύπνια: «Κατεβήκαμε ως πού νά ήσυχάσει λίγο ή καρδιά μας και ὕστερα νά πᾶμε άκόμα πὸς κάτω, στα πλυσταριά, αν γίνεται. «Εδῶ δέν άκούγεται πολὺ τὸ βαρὸ κανόνι, εΐστε σά μέσα σέ φρούριο. Τὰ επάνω διαμερίσματα ρήμαξαν, έγιναν άκατοίχητα. «Από παντοῦ μπαίνουν λάμψεις και σφαίρες. Δέν άντέχουμε άλλο...». Μιὰ παρακόρη φέρνει νερό. «Στὰ παιδιά, στα παιδιά πού λαχτάρησαν», φωνάζει κάποια από τὶς μητέρες. «Εκείνα άπλώνουν τὰ χέρια. Στο μισοσβυσμένο φῶς, τὰ ρούχα τὸς φαίνονται μαῦρα, κατάμαυρα, ενῶ άκόμα δέν είναι. «Άλλη παρακόρη, έρχεται μέσα τρέχοντας: «Τὰ κάτω δέντρα τοῦ λόφου άρχισαν νά πιάνουν φωτιά. Τί θα γίνουμε;» Οί φωνές, σιγανές, συρτές και παρό- τονες, πάνε νά γίνουν θρηγος. Τὸ κορίτσι ξαναφέρει νερό και για τὶς ὑπόλοιπες γυναίκες, πού είναι ξερά τὰ χεΐλη τὸς. Μὰ δέν πάει κάτω. Τὸ δωμάτιο, άνάερο μέσα στη λάμψη, φαίνεται σά νά γέρνει πότε από δῶ και πότε από κει. Με τὸν άνεμο έρχεται καπνίλα από καμμένα δέντρα.

Τώρα μιλεΐ ὁ γέροντας πού κάθεται στην άπάνω μεριά. Αὐτὸς ὁ γέροντας θυμίζει άρχαίους και πὸς πολὺ τὸν Πλούταρχο. Λέει: «Κανείς δέν ξέρει τὸ βουνὸ και τὸς βουνήσιους ανθρωπούς, ὅπως εγῶ, πού ὄλη μου τὴ ζωὴ τήν περῶ μαζί τὸς. Είναι μεγαλόψυχοι. Μὰ αλοίμονο αν τὸς πειράξεις στα άγια». «Ο νέος, πού όταν άρχισε στο φυτώριο ή φωτιά, προσπαθοῦσε νά μᾶς ήσυχάσει, σκύβει κοντά του με έμπιστοσύνη και τὸ πελιδνὸ πρόσωπό του κάπως φωτίζεται. «Καλὰ τὰ εΐπες, μὰ και τῆς πολιτείας οί ανθρωποι τέτοιοι είναι». «Ο γέροντας, στυλώνοντας τὸ σῶμα του, ενῶ ή κάθετη ζάρα τοῦ λαιμοῦ του σαλεύει: «Δέν ξέρω, δέν ξέρω... Αὐτοὶ δέν έχουν τόσο παλιά ψυχὴ, ὅπως εμεΐς». «Ο νέος: «Έχουν και θα τὴ δείξουν. Κάνουμε ὄρο;» Οί άντρες σηκώνονται και δίνουν τὰ χέρια. «Ένας αναστεναγμὸς, σά ξαλάφρωση, ξεφεύγει από τὰ στήθη τῶν γυναικῶν.

Στὴν πίσω πόρτα τοῦ σπιτιοῦ πού βγαίνει στους

βράχους τῆς ανηφορίας, χτυποῦν δυνατά, σά με σίδερο. Είναι κάτι οίκογένειες εργατῶν, πού ήρθαν ζητώντας προστασία. Τὶς παίρνουμε μέσα. Οί γυναίκες ρίχνουν φλοκάτες σέ μιὰ κόχη τῆς κάμαρας και ξεπλώνουν τὰ παιδιά. Οί άντρες κάθονται άκρη, άκρη, στα φλόκια, με τὰ κεφάλια σκυμμένα. «Αφοῦ μέινουν έτσι λίγες στιγμές, κυττάζουν τριγύρω και τὸ βλέμμα τὸς πάει πὸς μακριά από μᾶς. «Ο ένας δίνει στὸν άλλο τσιγάρο. «Ο καπνὸς πού και πὸς εΐταν πολὺς, τώρα έγινε σύννεφο. «Ο εργάτης: ««Ηθε- λαν νά μᾶς κλέψουν και νά μᾶς σκοτώσουν... τὰ σκυλιά. Τὸ κατάλαβα. Τότε κ' εγῶ, τὴν ὠρα πού είχαν βγάει στην αὐλὴ τὸ σεντοῦκι, για νά τὸ ρίξουν έξω από τὴ μάντρα, τὸς ξεφεύγω και παίρνω τὴν ανηφορία. Δέν έβλεπα, μὰ ήξερα πού πηγαινα. Φτάνω στην προεξοχή, κάμποσα μέτρα ψηλότερα από τὸ καλύβι μου, εκεί πού ένα κομμάτι τοῦ βράχου εΐταν ξεκολλημένο, και τὸ κυλάω άπάνω στα κεφάλια τὸς. Πᾶμε τώρα, εΐπα στη γυναίκα...» «Η ὄψη τοῦ εργάτη είναι σάν τοῦ ζῶου, πού ήπιε αίμα. Νομίζω και ή δική μας.

Οί ὄρες περνοῦν και μεΐς άκόμα βοισκόμαστε ὅπως καθήσαμε τὴν πρώτη στιγμή. Τὰ μέλη μας είναι μουδιασμένα. «Αρχισε νά φέγγει; Δέν πιστεύω άκόμα. «Ο γέροντας εΐπε, πὸς, όταν θα πλησιάζει τὸ ημερόωμα, αὐτὸ τὸ ημερόωμα, ἴσως νά αλλάξει ὁ καιρὸς. Με τὸν άέρα και με τὸς κρότους πού είναι χίλιων ειδῶν, έρχονται μηνύματα φοβερά, πού μᾶς κάνουν νά ζαρώνουμε ὄλο και πὸς πολὺ, ὁ ένας κοντὰ στον άλλον. «Η φωτιά, καθὼς φαίνεται, άνβαίνει. «Νά κυττάσουμε από μιὰ χαραμάδα τῆς γοίλλιας;» «Όχι, νά μὴν κυττάσετε, μᾶς άπαντοῦν. Θα πνιγοῦμε στον καπνὸ, γιατί είναι από δῶ ὁ άέρας. «Υπο- μνή. «Ο,τι θέλει ὁ Θεός». «Αν και τὸ χορταρένιο λουμίνι άρχίζει νά χαμηλώνει, ξεχωρίζω τὴν ὄψη τοῦ νέου νά έχει χλωμιάσει πάλι θανατερά. Τρέμει για τὰ παιδιά του — και είναι άρσενικά. Για τὸν έαυτὸ του, για τὸς άντρες πού γνώρισε, για ὄλο τὸν κόσμο. Τρέμει για τὴ γῆ τῶν πατέρων μας.

Τὴ βουή τοῦ άέρα, τὶς φωνές τῶν ανθρωπῶν, τὸ τριξίμο τῶν δέντρων πού πέφτουν καμμένα, τὰ διαπερνά ένας δξύς, μεταλλικὸς ήχος, σά σάλπιγγα τῆς κολάσεως. Είναι σῆμα κινδύνου; «Ο γέροντας ὄρμα από τὴν άπάνω μεριά πού καθόταν και πλησιάζει τὸ νέο. Διατάζει με βροντερὴ φωνή: «Οί γυναίκες και τὰ παιδιά νά πάνε κάτω, στα πλυστα- ριά». «Ο νέος έχει σηκωθεί και τὸν περιμένει. Πλάι στο γέροντα, μοιάζει με λιγερὴ λεῦκα πού θα γεννή- θηκε κανένα αιώνα άογότερα. Οί δυὸ άντρες συνο- δεύουν τὶς γυναίκες έως τὴ σκάλα και χυμοῦν στη φλογισμένη νύχτα.

Μ' ὄλο πού ὁ χαλασμὸς χτυπάει τὴν πόρτα μου και φτάνει ή σειρά μου, μοῦ έρχεται νά πῶ ὅπως και άλλοτε, στις εὐτυχισμένες ημέρες: Είναι πάλι τόσο καλά, σ' αὐτὴ τὴ γῆ τῶν πατέρων...

Ειρήνη ή 'Αθηναία

ΚΑΛΕΒΑΛΑ

Α Σ Μ Α Ι Ι *

Ἡ σπορά

Κατάξερο κ' ἐρημικὸ εἶταν τὸ νησί,
ὅπου τοῦ Βεναμένεν πάτησε τὸ πόδι.
Κι ὁ ξακουσμένος ἥρωας συλλογισμένος στέκει:
«ποιὸς θὰ τὸ σπείρει τὸ γυμνὸ νησί;»

Τότ' ἀνοῖξεν ἡ γῆ καὶ βγήκε ὁ Σάμπσα¹,
ἕνας μικρούλης τόσος-δὰ ἀνθρωπάκος,
κι ἄρχισε γύρω-δλόγυρα σπόρους στὴ γῆ νὰ ρίχνει.
Ἐλάτα σπέρνει στὰ βουνά, πεῦκα στὰ κοντοβούνια,
σπέρνει σημύδες καὶ φτελιές καὶ κερσασιές στοὺς κάμπους
καὶ στοὺς βαλτότοπους λιές.
Φυτρῶσανε κι ἀνθίσανε λογιῶ-λογιῶνε δέντρα
καὶ μοναχὰ ἡ βελανιδιά, τοῦ Γιούμαλα² τὸ δέντρο,
ἀπὸ τῆ γῆς δὲ φύτρωσε.

Νὰ βγαίνουν εἶδε τότε ὁ Βεναμένεν
πέντε κορίτσια ἀπ' τὰ νερά, πέντε ὁμορφες νυφοῦλες,
πὸν τὰ χορτάρια μάζεψαν καὶ σόριασαν.
Ἀπ' τὸν ὠκεανὸ βγήκεν ὁ Τούρσας³,
ἔβαλε στὸ σωρὸ φωτιά
κ' οἱ φλόγες ἀνεβήκανε στὰ οὐράνια.
Ἐσβυσεν ἡ φωτιά· κι ἀνάμεσα στὶς στάχτες
ἔσπειρε ὁ Τούρσας σπόρο τρυφερό.
Κι ἀπὸ τὸ σπόρο φύτρωσε τοῦ Γιούμαλα τὸ δέντρο,
βελανιδιά θεόρατη καὶ μ' ἀπλωτὰ κλωνάρια,
πὸν σκέπασαν τὰ φύλλα τῆς τὸν ἥλιο, τὸ φεγγάρι.

Ἐκατσε καὶ στοχάστηκε τὸ πράμα ὁ Βεναμένεν:
«Τὸ δέντρο τοῦτο, κορύβοντας τὸν ἥλιο, τὸ φεγγάρι,
κάνει τὴ ζῆση θλιβερὴ καὶ θάπρεπε νὰ πέσει».
Στὴν Ἰλιάδα τὸτ' εἶσι προσευχήθηκε:
«Μάννα, σὺ πὸν μὲ γέννησες,
τίς ὠκεάνειες στείλε τίς δυνάμεις,
τὸ δέντρο τοῦτο νὰ σωριάσουν κατὰ γῆς,
ἥλιον νὰ ξαναλάμψει φῶς ἀπάνω μας,
ἀχτίδα φεγγαριοῦ νὰ παιχιδίσει».

Ἀπὸ τὸ κῆμα φάνηκε νὰ βγαίνει
κοντό, μικρότερο ἀπὸ δάχτυλο ἀνθρωπάκι,
χαλκόφραχτο, μὲ χάλκινο τσεκούρι στὸ ζουνάρι.
Τοῦ Βεναμένεν δὲν τοῦ γιόμισε τὸ μάτι
καὶ ρώτησε νὰ μάθει πῶς θὰ μπόραγε
νὰ ρίξει τὸ θεόρατο τοῦ Γιούμαλα τὸ δέντρο.

Τότε μπροστὰ στὰ μάτια του
ἀρχίνησεν ὁ νάνος νὰ ψηλώνει·
ἔφτασε τὸ κεφάλι του στὰ σύννεφα,
στὰ γόνατα τὰ γένια, στὰ σπηρούνια τὰ μαλλιά του.
Τρόχισε τὸ τσεκούρι του,
δυὸ-τρεῖς φορὲς τὸ δέντρο χτύπησε,
τὸ σώριασε στὴ γῆς καὶ τῶκοψε κομάτια.
Κι ὅποιος κομάτι, φύλλο, πελεκουδι
ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ δέντρο τὸ κομένο,
δύναμη μαγικὴ ἀποχτοῦσε,
τύχη πὸν δὲν τὸν ἄφηγε ποτέ,
κι ἀγάπη πὸν δὲν εἶχε τελειωμὸ.

Πῆραν τὰ κύματα κομάτια ἀπὸ τὰ ξύλα
σὲ μακρυνὸ γυαλὸ τὰ πῆγαν
καὶ τῆγαλαν κεῖ πὸν τῆς Πόγια¹ ἡ κοπελίτσα
καθόταν κι ἔπλενε καὶ λεύκαινε.
Μάζεψε ἡ κόρη τὰ κομάτια,
στὸ σπῆτι τῆς τὰ πῆγε καὶ τὰ φύλαξε,
σαῖτες γιὰ τοῦ κνηγοῦ νὰ φτιάξει τὸ δοξάρι
καὶ φυλαχτὸ δικό τῆς γιὰ τὰ μάγια.

Σὰν ἔπεσ' ἡ βελανιδιά κι ἀνοῖξε ὁ τόπος,
ἀστραποβόλησε καὶ πάλι ὁ ἥλιος,
τὸ χαρωπὸ τοῦ φεγγαριοῦ τὸ φῶς ξανάλαμψε,
πλατιά τὰ σύννεφα ἀπλωθήκανε
καὶ τίς νεφελοσκέπαστες κορφές
οὐράνιο τίς στεφάνωσε δοξάρι.
Προσίνισαν τὰ χέρσα ἀπὸ τὴ χλόη,
φύλλα τὰ δέντρα βγάλανε, χορτάρι τὰ λειβάδια.
Στοὺς κλώνους τὰ πουλιὰ κελιάδισαν
καὶ στίς δεντροκορφές ἀκούστη ὁ κοῦκος.

Ὁ Βεναμένεν ἔψαξε σὶ ἄμμονδερὸ ἀκρογιάλι,
ἔφτα σπειριὰ βροῆκε σταριοῦ
καὶ νὰ τὰ σπείρει θέλησε μέσ' στοῦ Ὄσμο² τὸ χωράφι,
πλάι στὴν πηγὴ τοῦ Κάλεβα.

Ἐνα πουλι τοῦ φώναξε τότε ἀπὸ κάποιον δέντρο:
«στάρι, βρώμη καὶ κριθάρι δὲ φυτρώνουν,
πρὶν ὀργωθοῦν οἱ κάμποι κ' οἱ χερσότοποι,
τὰ δέντρα πρὶν τσεκούρι καθαρίσει,
πρὶν ἡ φωτιά τὰ σῦδεντρα νὰ κάψει καὶ τοὺς λόγγους».

Ἐκοψ' ὁ Βεναμένεν σῦδεντρα καὶ λόγγους
κι ἄφησε μόνον ἕνα δέντρο, μιὰ σημύδα,

* Κοίτα στὸ πρῶτο τεῦχος σελ. 29.

¹ Ὁ Σάμπσα Πέλλεσβόινεν εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς γεωργίας,
πὸν βροῖσκειται στὴ δούλεψη τοῦ Βεναμένεν.² Γιούμαλα, ἄλλο ὄνομα τοῦ Θεοῦ Οὐκκο.³ Τούρσας ἢ Ἴκον-Τούρσο, θαλάσσιος γίγαντας.¹ Πόγια, ὁ Βορρᾶς, ἡ βορεινὴ χώρα.² Ὄσμο, ἄλλο ὄνομα τοῦ Κάλεβα.

νὰ κάθονται στοὺς κλώνους τῆς πουλιὰ νὰ ξαποσταί-
" Ἀρσεε τοῦτο στὸν ἀητό, [νον
τὸ πρῶτο ἀπ' τὰ πετούμενα πὸν σκίζουν τὸν ἀέρα,
καί, θέλοντας βοήθεια νὰ τοῦ δώσει,
ἀναψε τὸ πουλι φωτιά, πὸν οἱ ἀπλωτές τῆς φλόγες
κάρνανε, στάχτη κάμανε τὰ δέντρα πέρα ὡς πέρα.

Τότ' ἔπιασε τοὺς σπόρους του νὰ σπείρει ὁ Βεναμένεν,
μὰ πρὶν τοὺς σπείρει, εἰπώθησαν τοῦτ' ἀπ' αὐτὸν τὰ
«Τοὺς σπόρους τούτους ἄς δεχτεῖ τὸ χῶμα, [λόγια·
σὰν ἀπ' τοῦ Παντοδύναμον τὰ δάχτυλα νὰ βγαίνουν,
κι ἄς γίνει ὁ τόπος καρπερὸς
καὶ τὰ γεννήματα ἄς φυτρῶσουν κι ἄς θεριέφουν.
Μητέρα Γῆ, ἀρχαία θεὰ τῶν κάμπων,
κάνε τὸν τρυφερὸ βλαστὸ νὰ ξεπροβάλει.
Ἦ γῆ, χωράφι τοῦ Θεοῦ,
ἀνάδεψε τὰ σπλάχνα σου καὶ κάμε
τοὺς σπόρους νὰ βλαστήσουνε, τὰ στάχια νὰ ψηλώσουν
κι ἕκατὸ φορὲς νὰ μοῦ δώσουν
τὸν κόπο πὸν τώρα ξοδεύω.
Οὐκκο, σὺ πρῶτε ἀπ' τοὺς Θεοὺς,

πὸν κυβερνᾷς τὰ σύννεφα τὰ σκόρπια,
στὸ φῶς τῆς ἀστραπῆς δεῖξε μου τὴ βουλή σου,
τὰ νέφη μάζεψε ἀπ' δλόγυρα
καὶ σὲ μελένιες κάνε τα ν' ἀναλυθοῦνε στάλες,
νὰ πέσουν σὰν ψιλὴ βροχὴ στὴ γῆς,
νὰ κάμουν τὸ στάρι νὰ φυτρῶσει,
κυματιστὰ τὰ στάχια νὰ θροῦσουν».

Τὸν ἀκουσεν ὁ Οὐκκο·
τὰ σκόρπια νέφη μάζεψε καὶ πύκνωσε,
οἱ στάλες τῆς βροχῆς ποτίσανε τὸ χῶμα,
τὸ στάρι φύτρωσε σὶδ μαλακὸ χωράφι,
ψηλώσανε καὶ θροῦσαν τὰ στάχια.

Καὶ στὴ σημύδα πὸν δὲν ἔκαψε ἡ φωτιά,
ἔκατσε τὸ πουλι τῆς ἀνοιξῆς, ὁ κοῦκος.
Νὰ κελιάδαί τοῦ γύρεψεν ὁ Βεναμένεν,
μὲ τὴ φωνὴ του τὴ γλυκειά, τὴν ἀσημολαλιά του,
ἀγγὴ κι ἀπομεσήμερο κι ἀπόβραδο καὶ γιόμα,
ν' ἀναγαλλιάζον οἱ πλαγιές, οἱ λόγγοι, τ' ἀκρογιάλια,
γιὰ νὰν' οἱ κάμποι καρπεροὶ κ' ἡ θάλασσα ὀλο πλοῦτια.

Περίληπτικὴ ἀπόδοση σὲ
λεύτερο μέτρο ἀπὸ τὸν
Στάθη Σπηλιωτόπουλο

ΤΟ ΚΟΥΤΑΒΙ

Τὸ χῶριον ἀπὸ τὴ μάνα του
καὶ τῶφεραν μέσ' στὸ καράβι
μικρὸ μικρὸ μόλις γεννήθηκε
τ' ἀθῶο κουτάβι.

Κ' εἶταν χωμένο μέσ' στὸ πούπουλο
τ' ἄσπρο σὰν τ' ἄλλωτο τὸ χιόνι
καὶ ρόδιζε τὸ στοματάκι του
σὰν ἀνεμώνη.

Καὶ μᾶς κοιτοῦσε μὲ τὰ μάτια του
τὰ βαθουλὰ καὶ σαστισμένα
ὄλα τριγύρω του εἶταν ἄγνωστα
κι ὄλα εἶταν ξένα.

Ἦστερα γύρισε καὶ τραβήξε
σὲ μιὰ γωνίτσα φοβισμένο
καὶ τὸ ξεχάσαμε κι ἀπόμεινε
λησμονημένο.

Καὶ τὸ κατάλαβα γιατί ἄφωνο
ἔγειρε τ' ἄμοιρο κοντά μου·
κι ἀποκοιμήθηκε σὰν ἄγγελος
στὴν ἀγκαλιά μου.

Μὰ σὰν ἐβράδυνασε καὶ μείναμε
μέσ' στὸ καρσὲ οἱ δυὸ μας μόνου
ἦρθε κοντά μου καὶ μοῦ τρίφτηκε
στὸ πανταλόνι.

Καὶ μὲ περίσσιο τὸ παράπονο
— Ἦσως πὸν μόνου του εἶχε μείνει —
δυὸ τρεῖς σβυσμένους θορήρους σκόρπισε
μέσ' στὴ γαλήνη.

Συγκλημένος μὲ τὸν πόνο του
τὸ σήκωσε σιγὰ ἀπὸ χάμου
τὸ χὰιδεφα ἀπαλὰ καὶ τῶβαλα
στὰ γόνατά μου.

Κι ὁ θάμα, φύση ὄλο μυστήριο,
τ' ἀπλό μου χὰδι τοῦπε τόσα
ὄσα δὲ θάλεγε τὸ στόμα μου
στὴ θεία τῆς ἀγάπης γλώσσα.

Ἀντώνης Μαγκανάρης

Ἡ φωνὴ μιᾶς φούστας καὶ μπλούζας

ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΠΕΡ. ΡΑΛΛΗ

Ἀφιέρωση στὴ μνήμη τῆς Πηνελόπης Δέλτα

Γύρω, γύρω μιὰ ἀλυσίδα σιδερένια, μαύρη, οἱ χαρακαμένοι.

Στὴ μέση ἐγώ, μ' ἕνα χωνὶ πασατέμπους στὸ χέρι, μασουλᾶω καὶ φτύνω τὶς θύμησές μου μιὰ, μιὰ... τσάκα, τσούκου, μασουλᾶω καὶ φτύνω. Μέσα στὸ μαλακὸ μου στήθος πὸν τὸ ζουλάς μὲ τὸ δάχτυλο, λιώνει καὶ τὸ σίδερο μιὰ φωτιά πὸν δὲν σβύνει μηδὲ χαμηλώνει ἢ φλόγα τῆς. Κάει μερόνυχτα, ἀγρυπνῆ' ἐκεῖ... ἐκεῖ...

Ἐνας ἅγιος ἔχει τὸ σπῖτι του κοντὰ στὸ δικό τῆς!.. Ἐνας ἅγιος ποῦτανε κάποτε ἀυτοκράτορας μὲ πορφύρα ἀπὸ μενεξελὶ βελουῖδο. Ἐχει στὸ δεξιὸν χέρι σπαθί. Εἶνε πολεμιστής. Ἐφαγε κορμιὰ καὶ κορμιὰ Ἀγαρηῶν πρὶν ἀγιάσει ἢ ἐκκλησία τὸ δικό του. Καὶ σὰν εἶτανε τάχατες δράκος καὶ φονιάς τοῦ ἴδιου του γιοῦ, τί μ' αὐτό;

Σοῦρθηκε τὸ λοιπὸν ἡ γυναίκα ἴσαμε τοῦ ἁγίου ἐκείνου τὸ σπῖτι γιὰ λίγη βοήθεια. Ἀνέβηκε τρικλίζοντας τὰ μαρμαρένια σκαλιὰ καὶ μπῆκε στὴν τοξοτή πύλη.

Ὁ οἶκος τοῦ ἁγίου εἶτανε σχεδὸν ἀδειανός. Κάτι πολυέλαιοι γυαλίζανε, καὶ σπούσαν μὲ χρωματιστοὺς κύκλους τὰ ἀκατάπαφτα δάκρυά τῆς. Μπλέκανε οἱ γῦροι σὲ πολύχρωμα σχέδια, ὅλα στὴ σύγκριση παραδομένα. Δίπλα ἀπὸ τὸν κηροστάτη μὲ τὰ μισοκαμένα κεράκια σβυσμένα, στεκότανε σιωπηλή, μαρμαμένη ἢ εἰκόνα τῆς Εὐαγγελίστριας.

Κέρινο τὸ πρόσωπο μὲ τὴν κυανὴ καλύπτρα καὶ δίπλα καὶ ψηλὰ ἢ περιστερὰ μέσα ἀπὸ δέσμες φωτεινὲς ἀγτίδες.

Μιὰ σωμαῖρα ἀπόγνωσης πὸν πλημυραῖε κι οὐδὲ βρίσκει χῶρο νὰ σταθεῖ, ἀνοίχτηκε καταποτήρας, ρουφώντας τὴ γυναίκα στὰ πόδια τοῦ εἰκονίσματος.

Ἐνας μπόγος μαῦρα ρούχα σωριάστηκε, μ' ἕνα κεφαλάκι σὰν παιδιοῦ πὸν βγαίνει ἀπὸ τὶς φασκιὲς καὶ μόνον κλαίει, κλαίει καὶ σπαράζεται.

Ὁ παπὰς ἔκοψε τὸν Ἐσπερινὸ καὶ κατέβηκε ἀπὸ τὴν Ὁραία Πύλη. Κάμπουσε γυναικοῦλες μαζωχτήκανε γύρω στὸν καταποτήρα, πὸν εἶτανε πεσμένος ὁ ἀνθρώπινος μπόγος.

Ὅλα τὰ πρόσωπα σκύψανε στὸ στόμιο τοῦ λάκκου νὰ ἰδοῦνε, καθὼς σκύβουσε στὸ στόμα πηγαδιοῦ, προσπαθώντας νὰ σώσουνε ἕναν πνιγμένο, φωνάζοντας καὶ χειρονομώντας...

— Νὰ ἐδὼ σαλεύει, νὰ ἐκεῖ, ἐκεῖ, πιάστε τον καλέ, πιάστε τον! κι ἀπλώνουν χέρια τεντωμένα ἀπὸ ἀγωνία, χωρὶς κανεὶς ν' ἀποφασίζει νὰ πετάξει τὸ ρούχο του καὶ νὰ πηδήξει στὸ νερὸ νὰ πιάσει στ' ἀλήθεια τὸν πνιγμένο.

— Γιὰ τὸ Χριστό, κόρη μου, εἶπε πρῶτος ὁ παπὰς, μὴ, μὴν κάνεις ἔτσι.

— Τ' εἶναι, τ' εἶναι παιδί μου, σιγομουρμουρίσαν δυὸ γοηούλες, κάτι λειψὲς γυναῖκες, ποῦχανε χρόνια ἐγκαταλείπει τὸν ἕνα μισὸ ἑαυτὸ τους στὴν πιατοθήκη τοῦ σπιτιοῦ κι ὁ ἄλλος μισός, φορτωμένος τόση λάτρα, κείνο τὸ ἀδιάκοπο περαδῶθε τῆς νοικοκυρᾶς, εἶχεν ἀποσωθεῖ κ' εἶχε μείνει μισὸς τοῦ μισοῦ.

Πίδακας ὁ στεναγμὸς κι ἄλλοι κατοπινοί, ἀπανωτοί, ἀραδιάσανε τὸ τί εἶχε συμβεῖ.

— Ὁ Θεὸς τὸ ἔδωκε, ὁ Θεὸς τὸ πῆρε, μισοτραύλισεν ὁ παπὰς. Κουράγιο, κόρη μου.

— Δὲ βλέπεις τὴ Θεομήτορα, ταισιρίσειε σὰν τὸ καντηλιάνημα ἢ φωνούλα μιᾶς χριστιανῆς, πὸν τὸν εἶδε στὰ καρφιά τὸν μονογενή τῆς; (Μεγάλη ἢ χάρη τῆς!) Καὶ σταυροκοπήθηκε.

— Δὲν εἶτανε μάνη τάχατες αὐτὴ, ἀντίσκοψε ἢ διπλανή, ἢ δηλαδὴ κ' ἐπειδὴς εἶτανε Παναγία δὲν ἐσπαράχτη;

— Δὲν τὸ πῆρεν ὁ Θεός! ἀνέβρυσεν ὁ λυγμὸς ἀπὸ τὸ στήθος τῆς γυναίκας, μὸν τὸ σκοτώσανε τὸ παιδί...

— Γιατί; ρώτηξε πάλι ὁ παπὰς.

— Ἀχ, δὲν ὑπάρχει γιατί, μόνον ποῦπρεπεν ἐγὼ νὰ πέσω μπροστά, νὰ τὸ μποδίσω, νὰ σκίσω μὲ τὰ νύχια μου τοὺς φονιάδες, νὰ μὲ κάνουν ἐμένα κοιμάτια πριχοῦ νὰ βάλουνε χέρι σ' αὐτόν. Μὰ ἡ μοῖρα μου ἢ κακὴ μὲ στράβωσε... «Γιὰ μιὰν ἀνάκριση μονάχα, κυρά μου», εἶπανε. Καὶ γώ, ἢ τρελή, ἢ μάνη ἢ ἀνάξια, τὸ μπιστεύτηκα...

— Ἐ, καὶ πῶς θὰ τὸ μπόδιζες λοιπὸν! Ἐναῖπεν ὁ παπὰς. Πῶς νὰ τὰ βάνεις μὲ τὰ θεριά, κόρη μου, ἂν δὲν εἶσαι ἀτὴ σου θεριὸ μὲ δέκα κεφαλές;

— Στὴ Θεομήτορα τὰ θάρρη σου, ταισιρίσειε ἢ γρηά. Δὲν εἶσαι μονάχη στὴ σφοδρά. Προσώρας εἴμαστε σὲ τοῦτο τὸν παληόκοσμο, προσώρας. Ὅλοι μας, ποιδὲς λίγο-ποιδὲς πολὺ, δώσαμε τὰ σπλάχνα μας στὸ σκοτωμό. Ὅλα θέλημα τοῦ Κυρίου εἶναι. Καὶ διπλοσταυροκοπήθηκε πάλι ἡ γρηά.

Τὸ λαβωμένο κῆτος, πὸν εἶταν ἢ πεσμένη γυναίκα, μὲ τὸ σιδερένιο καμάκι μισὸν πῆγη μπηγμένο στὸ κρέας τῆς, ἀναταράχτηκε κάπως καθὼς κοιτόταν κατάχαμα κεῖ στὸ κονοστάσι.

Σήκωσε τὰ τριδιπλα βαρεῖα καπάκια τῶν βλεφάρων τῆς πάνω στὴν ζουγραφιὰ μὲ τὴν κυανὴ καλύπτρα καὶ τὸ σὰν ἄστρο καρφωμένο περιστέρι.

Ἀγυλωτὸ τῆς Παναγιάς τὸ πρόσωπο, μακριὰ μακριὰ, σκιστὰ σὰν μύγδαλα τὰ μεγάλα μάτια.

— Ἐλεος, σπαράτισε ἢ γυναίκα, ἔλεος! Στὰ χέρια σου παραδίνω τὸ τέκνο μου. Στὰ χέρια σου, Δέσποινα.

Τ' ἄστρο πάνω ἀπὸ τὸ περιστέρι τρεμούλιαξε.

— Ἀνάξια στάθηκα καὶ μὸν τὸ πῆρανε, ἀνάξια

καὶ μὸν τὸ μαρτυρέψανε. Ἀξία Μάνα τοῦ κόσμου, Ἐσὺ προστάτεψέ μου τον.

— Μὴν κλαῖς ἔτσι, ξεπετάχτηκε μιὰ δροσερὴ φωνή, δὲν κάνει, δὲν κάνει.

Ἡ φωνὴ φοροῦσε φούστα οὐρανό με ἄσπρη μπλούζα, εἶχε πρόσωπο στρογγυλό, ἕνα γερὸ τεντωμένο δέγμα, μάτια γαλανὰ, σκοῦρα ξανθὰ μαλλιά.

Δὲν εἶτανε πάνω ἀπὸ τριάντα χρονῶν ἢ φωνή.

— Δὲν κάνει νὰ κλαῖς, τῆς ξαναλέει τρομαγμένα, σὰ ν' ἀντίκρυζε, ἐκεῖ μπροστά τῆς κιόλας, ἕνα φοβερὸ θέαμα — δὲν κάνει!

(Ἐπῆρχε λοιπὸν ἀκόμα κάτι πὸν σοῦδινε τὴν ἄδεια νὰ προχωρᾶς, νὰ ἐπιστρέφεις ἢ νὰ στέκεσαι κεῖ δά, ἀκίνητος σὰ μαρμαρωμένος; Ἐπῆρχεν ἀκόμα κάτι, καὶ μάλιστα πὸν τῶξερε μιὰ φούστα καὶ μπλούζα;)

— Τ' εἶναι πὸν δὲν κάνει, τραύλισεν ἢ σωριασμένη γυναίκα μηχανικά.

— Νὰ κλαῖς. Δὲν κάνει νὰ κλαῖς. Ἐτσι λένε, μὰ νὰ τὸ πιστέφεις πῶς ἔτσι καὶ εἶναι, ξανατόνισε δυνατότερα, σάμπως μὲ σφυρὶ χτυπώντας ἢ φωνή.

Ξανάπε, καὶ ἢ μιλιὰ τῆς ἔτρεχε σὰν τὸ νερὸ πὸν βοῆκε τὸ δρόμο του:

— Τίποτα ἀπ' ὅ,τι λένε δὲν εἶναι γιὰ πέταμα, μάθε το. Ἐμένα πὸν μὲ βλέπεις, εἶχα ἕναν ἀδερφό, δεκατῶ χρονῶ παληκαράκι. Καὶ τῶχασα κυρά μου, τῶχασα, πὸν κάλιο νάχανα τὸ φῶς μου. Τ' ἀγαπούσα νὰ ζουραθῶ, εἶτανε τὸ πρῶτο καὶ τὸ μόνον πλάσμα π' ἀγαπούσα. Πέθαν' ἢ μάνη μου, μὰς ἀφῆκε ὀρφανὰ. Δέκα χρόνια μεγαλύτερή του, πὲς πῶς τὸ γέννησα, γιατί τ' ἄλλαξα, τὸντνυσα, τὸ ταῖσα. Μιὰ σταλιά πράμα ἐγώ, μιὰ μπουκιὰ κρέας κείνο. Τὸν ἔφαξα δεκαοτῶ χρονῶ καὶ γιὰ δυὸ μέρες τὸν ἔχασα. Μήνους ἔστρίγγλιξα. Σαπίσανε τὰ μάγουλά μου ἀπὸ τὸ δάκρι, στοιχειώσανε τὰ ντουβάρια τοῦ φτωχικοῦ μας ἀπὸ τὰ βογγητά μου. Καὶ μιὰ νύχτα, στὸ λέω κι ἀνετριχῶ, μιὰ νύχτα τὸν εἶδα ὀλοφάνερο μπροστά μου. Μηδὲ στὸν ὕπνο μου εἶτανε τοῦτο πὸν μούλαγε, μηδὲ στὸν ξύπνο μου, μηδὲ καὶ πὸν γνωρίζω νὰ τὸ μολογήσω τοῦτο τ' ἀνομολόγητο. Τὸν εἶδα ὅμως ὀλοζώντανο, σὰν ὅπως βλέπω ἔλόγου σου, κι ὅσο πὸν νὰ παραδῶσω τὸ πνεῦμα θὰ τὸ θυμᾶμαι καὶ θάναταράζουμαι. Στεκόταν ὀλόρφος μπροστά μου, αὐστηρὸς καὶ θυμωμένος. Ἀνάμεσα σὲ κείνον καὶ σὲ μένα κυλοῦσε ἕνα ποτάμι θολὸ νερὸ.

— Τί σκούζεις ἀδερφή; μὸν φωνάζει ἀπὸ τὸν ὄχτο ἀγριεμένα. Δὲν ἀπόκανες πιά, δὲ στερεοῦνε κείνα τὰ δάκρυά σου; Βλέπεις ἐτοῦτο τὸ ποτάμι πὸν μὰς χωρίζει, ἀδερφή; μὸν κάνει. Δικό σου εἶναι, ἐσὺ μὸν τῶφηρες ἐδεκεῖ μπροστά στὰ πόδια μου καὶ δὲν μπωρὸν δυὸ βήματα νὰ κάνω πέρα, γιατί ὄλο φουσκώνεις καὶ πάει νὰ μὲ καταπιεῖ. Γιὰ τὸ Θεό, σῶσε τὰ δάκρυά σου ἀδερφή, μὸν λέει, ἀπόστασα νὰ σ' ἀκούω, στέγνωσε τὸ στήθος μου ἀπὸ τὴ βοῆ τῆς ἀπελπισιάς σου, γλύτωσέ με πιά νὰ προχωρῶ! καὶ κουνούσε ἀπελπισμένα τὰ χέρια του σὰν τὸν πνιγμένο πὸν γυρεύει νὰ πιαστῆ.

— Καὶ πὸν θέλεις νὰ πᾶς ψυχὴ μου; πὸν Ἀντρέα μου;

— Ἐχω νὰ πάω πέρα, ἔχω νὰ σπουδάξω, καὶ κλαῖς, κλαῖς καὶ δὲ μ' ἀφίνεις νὰ διαβάσω. Πλημ-

μυρᾶς μὲ τὶς κλάφες τὸ νερὸ καὶ δὲ γίνεται νὰ λιγνέψει καὶ νὰ σωθεῖ γιὰ νὰ περάσω, μόνον σηκώνεται, πέλαγο, νὰ μὲ καταπιεῖ. Πᾶψε πιά, ξανάπε παρακαλετά, σιγά, ἂν μ' ἀγαπᾶς. Ἐχω νὰ σπουδάξω, καὶ θέλω ἡσυχία, γιὰ νὰ διαβάσω, ἀδερφή!

Ὁρθή, μὲ τὰ χέρια ἀνοιχτά, τινάχτηκε στὴ μέση τῆς κάμαρας ψάχνοντας ἕνα γύρω σὰν τρελή, ν' ἀγκαλιάσω τὸ κορμί τοῦ ἀδερφοῦ μου, ξύπνια μου τώρα, γιὰ καλὰ ξύπνια μου.

— Ὁχι, ὄχι Ἀντρέα μου, φώναζα, σύχασε ἀδερφέ μου, συχώρα με, ἀδερφέ μου!

Τοῦτο τὸ πράμα, κυρά μου, τὸ θάμα ἂν θές, τρεῖς νύχτες συνέχεια ἀπὸ κείνη τὴ νυχτιά τὸ εἶδα στὴ γραμμὴ. Τὸν ἀδερφό μου, ἔτσι πάντα στὸ ποτάμι μπροστά, νὰ μὸν κουνάει τὰ χέρια, πότε ἀγριεμένα καὶ πότε παρακαλετὰ φωνάζοντας μου:

— Τὸ νού, ἀδερφή, μὴν ξεχαστεῖς καὶ ξαναορχίσεις, τὸ νού σου, κ' ἔχω νὰ διαβάσω. Τὸ ποτάμι, τὸ ποτάμι πὸν μὸν φράζει τὸ δρόμο νὰ θυμᾶσαι ἀδερφή, ἂν μ' ἀγαπᾶς. Τὸ ποτάμι, τὸ ποτάμι, ἀδερφή!

Ἐγινε σιωπή, οἱ γρηὲς σταυροκοπήθηκαν.

— Δὲν τὸ θέλω πὸν κλαῖω, μουρμούρισε σὰν ἔνοχη ἢ σωριασμένη γυναίκα. Μονάχα τους τὰ δάκρυα τρέχουνε. Δὲν εἶνε βρῦση νὰ τὴ σφαλιξῶ. Θάλασσα εἶναι καὶ δὲ στερεοῦει.

— Νὰ στερεοῦει! φώναζεν ἐπιταχτικά ἢ φωνὴ τῆς φούστας καὶ τῆς μπλούζας. Γιὰ συλλογίσου τὸ παιδί πὸν ἔχει νὰ διαβάσει, καὶ κάθεσαι σὺ μὲ τὶς κλάφες καὶ τὶς φωνὲς νὰ τοῦ κόβεις τὸ αἷμα; Ποῦ τὸ βοῆκες γραμμένο τοῦτο τὸ ἀδικο πὸν κάνεις, κυρά μου, ποῦ;

— Ἀμέτητόν Σου τὸ ἔλεος, ὁ Θεός, ἔκαμε ὁ παπὰς.

— Περάσανε δυὸ μῆνες. Συνεπαρμένη σὰν ἀπὸ ἀγερικό πὸν σὲ σπρώχνει καὶ δὲν ἔχεις στασὸ καὶ ἀναπαμό, ἔτρεχα ἕνα γύρω. Ξημερώματα στὴ φάμπρικα γιὰ τὸ μεροκάματο, τὸ δειλινὸ στὴ γειτονιά. Γύρευα τὴ βοῆ, γιὰ νὰ μὴν ἀφήνεται ὁ νούς μου λεύτερος νὰ μὲ λιγώνει κείνο τὸ ἀβοήθητο παράπονο, ποῦτανε φαρμάκι γιὰ τὸν ἀδικοχαμένο. Κ' ἔπεφτα τὸ βράδι, σὰ ζωντανὸ ξερὸ ἀπὸ τὴν κούραση. Πριχοῦ νὰ βυθιστῶ πρόφταινα σὰ τὸν κλέφτη μάνι-μάνι νὰ ρίξω μιὰ ματιὰ βαθιὰ μου καὶ νὰ σιγοδηθῶ: «Καληνύχτα, Ἀντρέα μου, σύχασε, ἀδερφέ μου!»

Κ' ἦρθε ἢ Ἐβδομάδα τῶν Παθῶν. Μεγάλη Πέμτη ἀνήμερα. Σκολούσαν οἱ Ἐκκλησιές' ὀλοῦθε κείνο τὸ «Σήμερον κρεμάται» μοσκολίβανο σκορπιότανε στοὺς χαρακαμένους. Κάθησα στὴν κάμαρή μας. Ὁ Πόνος ζουγραφιστός, φορτωμένος τὸν Ἐσταυρωμένο, ἔμπαινε σ' ὅλα τὰ σπιτικά. Δὲν εἶχα νὰ πάω πουθενά, μηδὲ νὰ ξεχαστῶ εἶτανε χρεῖα. Τὸ πένθος τύλιγε τὴν πάσα γῆ μὲ τὴν καθαρά σινδόνῃ τοῦ Κυρίου. Στάθηκα βιδωμένη στὰ εἰκονίσματα. Μὲ μιᾶς, δίχως νὰ καταλάβω τὸ τί μὸν γινότανε, ἀρχισαν νὰ κόβονται γλυκὰ τὰ γόνατά μου. Σὰν τὴ βαρκούλα πὸν τῆς λύνουν τοὺς κάρβους, γλύστρισα σὲ μιὰν ἐπιφάνεια ἀπροσμέτρητη, πᾶρχισεν ὅστοςο νὰ σηκώνεται σιγά-σιγά, σὰν ἀπὸ μιὰ δική τῆς ὑποχθόνια δύναμη σπρωγμένη. Σηκωνότανε σ' ἕνα γαλάζιο, ὄλο ἀπὸ χλιαρὸ εὐωδιασμένον ἀγέρα κῦμα, καὶ φούσκωνεν ὀλοένα, κρατώντας με ἀλαφριά στὴ κορφή

του και φέροντάς με προστά σ' ένα πελώριο χτίριο. Τὸ χτίριο δὲν μπορῶ νὰ παραστήσω ἂν ἀπὸ πέτρα ἢ ἀπὸ φῶς εἴτανε χτισμένο. Κεῖνὸ πού ξέρω εἶναι πὼς κρεμότανε ἀκίνητο ἀνάερα. Μ' οὐδὲ ἀκουμποῦσε, μ' οὐδὲ στηριζότανε πουθενά κι ὅμως ἐμοιαζε τόσο γερὰ κρατημένο, σάμπως νάχε ριζωμένα τὰ θέμελά του, ὄργιες, σ' ἀπύθμενα βάρη. Δεξόξερβά του γίγαντες δέντρα, δίχως κανένα πράσινο φύλλο, ρίχνανε τὰ βαρεῖά τους κλαριά, τσαμπιά ὅλο φορτωμένα κίτρινα φανταχτερά λουλούδια. Ἐνα παράξενο φῶς διάφρανο περιέχυνε τὰ γύρω, φῶς πὺλ χαμηλόμε ἀπὸ τὸ ἄσπρο στὸ γαλάζιο χωρὶς νὰ φτάνει τὴν ἀπόκρωση κείνη πὺλ τὴ γνωρίζουμε γιὰ γαλανή. Προχώρησα σαστισμένη στὴν εἴσοδο καὶ βρέθηκα σὲ μιὰν ἀπέραντη αἴθουσα. Καθὼς στὰ θέατρα εἴτανε βαλμένα στὴ σειρά καθίσματα καὶ ἀντικρῦ, ἐκεῖ πὺλ εἶναι ἡ σκηνή, καταμεσῆς, σηκωνότανε ἕνα βάρη σὰν θρόνος καὶ σὰν ἄμβωνας. Πρὶν προφτάξω νὰ καλοσταθῶ εἶδα ἀπὸ τὰ πλάγια τῆς αἴθουσας νὰ μπαίνουνε ἕνα πλῆθος νέα παιδιὰ, ὅλα παληκάρια, ντυμένα κἀτὶ ὀραὰ ἀπὸ καφεδὶ ἀνοιχτὸ-ἀνοιχτὸ χροῖμα. Σὰν τὸ μελίσσι πὺλ βγαίνει ἀπ' τὴν κυψέλη ζουζουνίζοντας, ἔτσι χυθῆκανε στὰ θρανιά τὰ παιδιὰ, χαρωπὰ σκύβοντας ἕνα ἕνα πάνω σὲ κἀτὶ τεφτέρια ἀνοιγμένα στοῦ καθενὸς τῆ θέσης προστά. Πλημύρισεν ἡ αἴθουσα κι ἀκόμα μπαίνανε οἱ καθυστερημένοι μαθητές. Ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους κἀπου ξεχώρισα τὴ γνωρίμη τοῦ ἀδερφοῦ μου μορφῆ. Λαχανιασμένος, βιαστικός, ἀργοπορημένος ἔτρεχε νὰ χωθεῖ, νὰ πιάσει κι αὐτὸς μιὰ θεσοῦλα κοντὰ στοὺς ἄλλους. Ἡ αἴθουσα εἴτανε τώρα ἀσφυκτικὰ γεμάτη.

— Ἀντρέα μου, τοῦ φωνάξω καὶ χίμηξα στὴ μέση. Μὰ κείνος, παραμερίζοντας με μαλακά, σκοτωνόταν νὰ προφτάξει μιὰ κόχη πούτανε ἀκόμα ἀδειανὴ δίπλα σ' ἕνα εἰκοσάχρονο ἄγορι.

— Ἀδερφέ μου, ἡ Ἄννα σου εἶμαι, ἡ μάνα σου πές, δὲ μὲ γνωρίζεις; Παραπονέθηκα. Σήκωσε κατὰ μένα τὸ σγουρὸ του κεφάλι. Ἡ γλυκεῖα μορφὴ του ἔλαμπε σὰν τὸν πλαγιασμένον ἥλιο πρὶν βυθιστεῖ.

Στῶνα τοῦ χέρι κάτω ἀπὸ τὴ μασχάλη βαστούσε σφιχτὰ τὸ τεφτέρι κ' ἔφερε μὲ τ' ἄλλο τὸ δάχτυλό του στὰ χεῖλια, συσταίνοντάς μου σιωπὴ καὶ χαμογελώντας μου, μὲ τὸ βλέμμα ἀγγελικὰ ἤμερο.

Βρῦση ἡ ἀγάπη ἔτρεχεν ἀπὸ κείνα τὰ μάτια, δροσιὰ καὶ μόσκο νὰ δώσει τῆς ξεροκαμένης καρδιάς μου, νὰ πιεῖ. Εἰς ἀφῆνον ἕνα σούσουρο γέννηκε, καὶ κατόπι ἡ ἀπόλυτη σιωπὴ τῆς ἀνυπαρξίας. Ἐνας ἀχὸς ἐξωτικός, πούτανε πιότερα γητεῖα παρὰ μιὰ ἰλιά εἶτε καὶ μουσικὴ, ἔπιασε νὰ λαλεῖ σὲ μιὰ γλώσσα ἀγνωστη, μὰ πὺλ ὅστοςο τὴν παρακολουθοῦσα καταλεπτῶς, χωρὶς ὅμως—ἐξὸν ἀπὸ τὴ γοητεία πὺλ ἔπαιρνα ἐκείνη τὴ στιγμή—ν' ἀξιωθῶ νὰ συγκατησῶ καὶ νὰ θυμηθῶ τὸ παραμικρότερο νόημα, ἐνῶ δὲν ἀλησιόνησα ποτέ μου μήτε καὶ μιὰ λέξη μήτε ἕνα κίνημα ἀπὸ τὰ κατοπινὰ πὺλ γινήκανε περιστατικά.

Τὰ παιδιὰ σκύψανε τὰ κεφάλια σ' ἀνοιχτὰ τους τεφτέρια. Πάνω στὸν ἄμβωνα στεκότανε τώρα νιοφερμένος ἕνας νέος ξανθός, κατάσπρα ντυμένος. Γύρω στὰ νεφρὰ του εἶχε ζωστὴ ἕνα ζουνάρι φαρδί, κόκκινο τῆς φωτιᾶς. Γλώσσες πηδούσανε οἱ φλόγες ἀπ' τὸ ζουνάρι καὶ τόνε τύλιγαν σ' ἕνα μαγικὸ δαχτυλίδι.

— Κύριε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστέ, μουρμούρισα κ' ἔπεσα μπρούμυτα.

— Δὲν εἶναι ὁ Χριστός, εἶναι ὁ Ταξίαρχος, σάμπως μέσα στὰ μηλίγγια μου σβούρισε χωρὶς φωνή, μιὰ δυνάμη πούρχότανε ἀπὸ τὸν ἀδερφό μου. Εἶναι ὁ Ἀρχηγὸς καὶ Δάσκαλός μας. Σὰν ἀπόσωσες τὶς κλάφες καὶ τὰ δάκρυα, καθάρισε κείνο τὸ θολὸ νερό, κ' ἠύρα ρηχοποταμιὰ νὰ περάσω. Μὲ καθυστέρησες ὅμως, ἀδερφή, κ' ἔφταξα σχεδὸν τελευταίος. Λίγο ἀκόμα καὶ θάβρισκα τὶς θύρες κλειστές, ποιὸς ξέρει γιὰ πόσον καιρὸ ὥσπου νὰ ξανάρθει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου νὰ μὲ πιάσει στὸν προορισμό μου. Ἐδῶ, ξανάπε, μόνο τὰ νιάτα ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ μποῦνε. Χαρὰ στὰ νιάτα πὺλ ξαναγυρίσανε κοντὰ μας, ἀδερφή! Μὴν τὰ κλαῖς. Δεῆσου νὰ τ' ἀνταμώσεις. Δεῆσου στὸ σταυροδρόμι πὺλ θὰ σταθεῖς τὴν ὥρα σου, νὰ κατεβοῦνε γιὰ νὰ σὲ δεχτοῦν μὲ τὴ λαμπάδα τῆς ἀνάστασης στὸ χέρι, οἱ στρατιῶτες τῆς λεγεῶνας μας. Ὅσο θέλει μιὰ στάξη νερὸ μέσο στὴν κάψα τοῦ καλοκαιριοῦ νὰ γένει ἄχνός, δὲν εἶναι πὺλ θέλουνε ἕκατὸ χρόνια γιὰ νὰ διαβοῦνε τὴν αἰωνιότητα. Γιὰ μιὰ στάξη, τὸ λοιπόν, νερὸ πὺλ μᾶς χωρίζει, κάνεις τόσες κλάφες, ἀδερφή; Κουτὴ πὺλ εἶσαι καμμένη, καλὴ πὺλ εἶσαι καμμένη!

Τέτοια σοφὰ χτύπησε μὲ σιδερένιο λωστὸ στὴν ψυχὴ μου, τὴ νύχτα κείνην ὁ ἀδερφός μου. Ἀγραμμάτη καὶ τυφλή, ψηλαφῶ ἀπὸ τότες τὰ ψηφιὰ μὲ τὰ δάχτυλά μου καὶ τάχιστα στὸ νοῦ μου βαθεῖα, εἶπε κουδουνίζοντας καὶ τινάζοντας μιὰ-μιὰ στὸν ἄερα τὶς τελευταῖες λέξεις, ἡ φωνὴ τῆς φούστας καὶ μπλούζας. Καὶ δὲν ξανάκλαψα ποτέ μου πιά.

*

Τὰ μάτια πὺλ κλαῖνε, βαδίζουνε. Κάνουνε κἀτὶ μεγάλα βήματα ἀστραπιαῖα καὶ ἄτσαλα. Πότε μπρός, πότε πίσω. Δὲν ξέρουνε καὶ τὸν ἴσιο δρόμο τὰ μάτια πὺλ κλαῖνε. Ὅλο ἀνήφορο, ὅλο κατήφορο!

Στέκουνε κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα, λαχανιασμένα, ἡ πᾶνω στὶς ξερὲς πέτρες τοῦ βουνοῦ μὲ πληγιασμένα ποδάρια. Πουθενὰ σκιάδα. Καφτὴ φωτιὰ ὀλοῦθε καὶ κάτω ἀπὸ τὶς φυλλωσιές δὲν εἶναι ἴσκιος.

Ἡ λύπη ἔφτασε κεῖ πὺλ στομῶνει καὶ τὸ μαχαίρι, κόβοντάς τὴν φέτες.

Βάλε τὸν μαντύα σου, μικρὸ Θεὸ τοῦ ἐλέους, καὶ φανερώσου. Ἡ καρδιά μας δεμένη κόμπους μὲ τὴ θελειὰ τοῦ μαρτυρίου, κρεμάστηκε στοὺς χαλκάδες τοῦ θρανοῦ. Μαύρισεν ὁ ἥλιος, σκοτεῖνιασε ἡ μέρα ἀπὸ τὰ κρεμάσματα πὺλ αἰωροῦνται σ' ἀπροσπέλαστο θαλασσὶ φόντο.

Φανερώσου, μικρὸ Θεὸ τοῦ ἐλέους.

Εἶναι τὸ πρόσωπό σου ξανθὸ μὲ μεταξωτὰ μαλιά, μὲ ἀκουρα γένεια. Ἐνα χνούδι δαχτυλιδατό, ἀλαφρὸ πάνω στὸ μάγουλο τὸ λιοκαμένο, τὸ κορεσμένο ἀπὸ φῶς. Τὰ σάνδαλά σου εἶναι πορφυρά, μὲ χρυσὲς κορδέλες' κατακύλισε μὲ κείνα τὰ σάνδαλα πάνω στὰ σύγνεφα καὶ φανερώσου.

Τὸ οὐράνιο τόξο τῆς πίστεως ξεσπάθωσε ἀπὸ τὸ σκαλιστὸ σου διαμαντένιο φηκάρι, καὶ μίλησε μὲ τὴ φωνὴ τῶν ἀγγέλων γιὰ κείνο τὸ μυστικὸ πὺλ κατέχεις. Ἡ ὥρα σήμανε, νὰ σταθοῦμε στὴν Ὁραῖα Πύλη γιὰ τ' Ἁγία τῶν Ἁγίων. Μόνο τ' Ἁγία τῶν Ἁγίων στέκονται ἀκόμα ἀμόλευτα.

Μικρὸ Θεὸ τοῦ ἐλέους, ἀνάρτησε τὶς ὀδηγητικὲς ταμπέλες στοὺς οὐράνιους δρόμους.

Δεξιὰ, ξερβά, μπρός, πίσω.

Δόσε πρὸ πάντων τὴ διεύθυνση τῆς Γαλήνης καὶ σημείωσε μ' ἕνα τόξο πελώριο τὸ δρόμο τῆς Ἑλπίδας.

Γκρεμίστηκαν τὰ σπίτια μας κ' εἶναι καιρὸς ν' ἀνοίξουνε τὰ ἐπουράνια. Γιὰ μιὰ στέγη πρόκειται, κἀπου πρέπει κἀτὶ νὰ βρεθεῖ πὺλ θὰ μᾶς προφυλάξει.

Μικρὸ Θεὸ τοῦ ἐλέους, ἔχεις τὰ μάτια τῆς μεγάλης λίμνης μὲ τοὺς ἄσπρους κύκλους καὶ τὰ νούφαρα. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει ταραχὴ, ὑπάρχει μόνο τὸ ἥσυχο ταξίδι τῶν κύκλων, ἂν ταξίδι λέγεται τὸ σημειωτὸ καθρέφτισμα τοῦ νεροῦ.

Ἡ Ἑλπίδα ἔχασε τὰ δύο τῆς πόδια καὶ τὰ δύο

τῆς χέρια στὸν πόλεμο. Οἱ μπόμπες τῆς τὰ κάμανε θρούφαλα. Τώρα γυρίζει στὸ καροτσάκι μὲ τὶς λαστιγένιες ῥόδες τὶς μαλακὲς, πὺλ δὲν ἀκούγονται. Τὸ καροτσάκι τῶν ἀναπήρων. Ἡ Ἐγκατέρευση τὴ σεργιανίζει ἀκρωτηριασμένη ἀνάμεσα στοὺς σωρούς ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ τὰ χῶματα. Αὐτοὺς τοὺς σωρούς πὺλ εἴτανε κάποτες πολιτεῖες μὲ χτίρια καὶ μὲ φωνές. Ὅστοςο μείνανε ἀκόμα τὰ πουλιὰ νὰ πετοῦνε ἴδια κι ἀπαράλλαχτα πάνω ἀπὸ τὰ χαλάσματα, καθὼς πετοῦνε κ' ἐπάνω ἀπὸ τὰ νερά καὶ τοὺς κάμπους μὲ τὰ σπαρτὰ καὶ μὲ τὰ δέντρα. Οἱ γνωριμίες τῶν πουλιῶν, οἱ θύμησές τους μόνο σταθήκανε ὀλόρθες, ἐνῶ σωριάστη στὰ χῶματα ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου. Σωριάστη μὲ τὸ περιστέρι τῆς ἀγάπης στραγγαλισμένο καὶ μὲ τὶς δύο του φτεροῦγες κλειστές, λεικισμένες στὸ αἶμα.

Μαρία Περ. Ράλλη

ἩΤΑΝΕ ΘΕ ΜΟΥ

*Ἡτανε θε μου μιὰ φορὰ
τρεις νέοι τρεις φίλοι τρία παιδιά
Αἰμιλία Δάφνη*

*Ἡτανε θε μου μιὰ φορὰ
(μάτια μαλλάκια χέρια ἄβρα)
ἦτανε θε μου μιὰ φορὰ
μιὰ δροσερὴ κοπέλλα*

*Κι εἶχε στὰ μάτια τῆς τὰ δύο
ὄλο τὸ γέλοιο τῶν καρδιῶν
κι εἶχε στὰ δύο τῆς μάγουλα
τὸν ἥλιο δταν ἐγέλα.*

*Ἡτανε θε μου ἕναν καιρὸ
ἕνα κορίτσι δροσερὸ
πὺλ κῦταγε κατὰματα
κι ἄφοβα τοὺς ἀνθρώπους*

*Κι ἔδινε ἀγάπη, κι ἔδινε
χάιδι σ' ἀχάιδεντα παιδιά
κι ἔδινε ἐλπίδα κι ἔδινε
δροσιὰ στοὺς στρατοκόπους.*

*Ἡτανε θε μου μιὰ φορὰ
(μάτια μαλλάκια χέρια ἄβρα)
ἦτανε θε μου μιὰ χαρὰ
στὰ νεῖατα τὰ χουσὰ μας*

*Ποῦ εἶσουν ἀθάνατο νερό,
πὺλ εἶσουν ἐκείνο τὸν καιρὸ,
πὺλ εἶσουν τάχα νὰ πινε,
νὰ μενε ἀνάμεσά μας;*

Γιάννα Βέρα



ΜΙΣ ΦΟΓΚ*

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ «LONDINIUM»
ΠΟΥΓΡΑΦΕ ΚΑΙ ΖΩΓΡΑΦΙΣΕ
Ο ΜΑΡΙΟΣ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

← Το Πικαντίλυ-σίρκους με τ' άγαλμα του έρωτα στη μέση. Στο βάθος ή άρχή της Ρήτζεντ-στρίτη.

Σ τόν Όχτώβρη ή άγγλικιά φύση ναρκισεύεται στους καθρέφτες τών ποταμών της, καμαρώνεται στών λιμνών της τών υδράργυρον. Κι ως τά στερνά του καλοκαιριού άποστραγγίσματα, ως τις πρώτες χυνοπωριάτικες άνατριχίλες, λιάζεται ή Λόντρα εξαπλώνοντας τεμπέλικα τó τιτάνιο κορμί της στή μαλακοστρωμένη γής. Γλυκογεύεται τó χρυσαφένιο κροσοβόλημα του Φοίβου πανωκοιτώντας άνάσκελα τή γελαστή όψη του ούρανού. Ήλιομεθυμένη τεντώνει τήν πυκνοχτισμένη κορμαριά της με τά σπίτια, με τις έκκλησίες, τά πάρκα, τούς κήπους, τούς αυτοκινητόδρομους, τις διώρυγες, τά κανάλια — άπό του Ουίνισωρ, τó βασιλικό φέουδο, ίσαμε τó Μπέριναμ, τή δασιά του Έπιγκ, τó Γκρήνουιτς... Στή ράχη, στά νεφρά, τή μαλακοχουφτώνουν οί φουσκωτές μαξιλάρες του Ρήτομοντ, του Χάμστετ, του Μπλάκχηθ και μ' άναδιπλωμένα τά χέρια πωκέφαλα βουλιάζει τ' άφτι στο γαργάρισμα του ποταμιού κι άκούει... άκούει και γαργαλιέται ήδονικά, άκούει και χαίρεται.

Ός τó "Οχτώβρη. "Ός τήν έποχή πού βάφουνται οί φυλλωσιές με Γερμανικό χαμόμηλο και οί βάτοι με κινά. Μά τά πρωτοβρόχια άναθυμιάται τή φιλεναδούλα της, άποθυμά τή συντροφιά της «μίσ φογκ».

Κάποια νυχτιά τó μαγικό περσάνικο ταπέτο ξεκολά άπό τ' άγια χώματα της Άγγλιας, άληθεύοντας μιάν άπό τις χίλιες και μιά νύχτες της Σεχεραζάντ... Ή γρασιδιάτρη στρωμένη της μεγάλης προ-

τεύουσας πετάει ψηλά, κουβαλώντας άτόφια τήν τεράσια πολιτεία στών νέφαλων τά όργα και πεντασκότεινα δώματα.

Ό πανάρχαιος θεός του Βρετανικού folklor, ό Κόγκ¹, προσκαλεί κοντά του τήν αγαπημένη του Λόντρα. Τόν φαντάζουμαι όλο χείλια φιλήδονα, μάγουλα πλαδαρά, κρεατοελιές χοντρές και στά κιόσοσκέπαστα στήθια του ν' άκουμπούν οί άγεροπαρμένες πολιτείες και ν' άποκοιμούνται με γαλήνη. Άπό τά μάτια του, τή μύτη, τ' άφτιά, τó στόμα θά ξεπυρούν άτμοι τής έσωτερικής του λαύρας — μιά κεφαλα τεράστια όλο γιαπωνέζικα ήφαιστεια. Τά άχνιστά του χνώτα θά μπουχτίζουν τά δρομάκια, τά σπίτια, τις στοές, τούς ύπόγειους, τά λιμάνια.

Πόσο θά παιζολεγά ό Κόγκ βλέποντας τά μυρμηγκένια ανθρωπάκια ζαλισμένα στους καπνούς τής άναπνοής του, τά αυτοκίνητα νά στρίβουν άπότομα και τζούμ, νά φιλιούνται σά μεθυσμένα, τά κατακόκινα λεωφορεία νά τζουγκρίζουν σάν αυγά λαμπριάτικα, τά βαπόρια νά ουρλιάζουν με άγωνία πλησιάζοντας τó ποταμίσιο λιμάνι. Θά χαχανίζει με τó παιχνίδι τής όμίχλης και άφατη ήλαρότητα θ' άναταράζει τις χνουδιασμένες τριπλοδίπλωτες κοιλιές του και τά πολύπαχα προγουλία του. Και δόστου θά ξεφυσά βρώμικους άτμούς, θά ξεφυσά σάν τó μελισσοουργό πού καπνίζει τις κυψέλες, και δόστου οί κοιλιές του θά μπλετιάσουν σάν τρεμάμενες τζελατίνες άπ' τó γέλιο.

¹ Κόγκ: θεός παλαιών κελτιζών θρύλων.

... Τότες οί μέρες μοιάζουν με δειλινά, τά χτίσματα πέρνουν τά συμβατικά περιγράμματα του σκοταδιού και οί νύχτες ξημερώνονται σάν δλόγυμες γυναίκες πού βγαίνουν άπό τó λουτρό και στάζουν σύγκορμες. Ό άγέρας είναι πράσινος όπως ό δξειδωμένος μπροντζος. Τά χώματα, τά χτίσματα, τά δέντρα, οί ντάλιες ξεπνοίνε μουσκεμμένα, κθήιδρα, σά νά πέρασαν έφιαλτική άγωνία ή σάν νά λαχάνιασαν σ' έρωτικό όργιο. "Όλα στάζουν" στάζουν οί στέγες, οί κορνίζες, τά κεραμίδια, δακρύζουν οί τυφλοί βολβοί τών άγαλμάτων πού μοιάζουν πάντα με τών βρασμένων ψαριών μάτια. Στάζουν τά πανώκλαδα ύγρά πετράδια στους κλώνους και δαύτα στά παρακάτω, κι όλα μαζί θρηνούν και μουσκεύουν τó κοκκινόφυλλο άποφορι τών δέντρων πού στρώνει τις ριζαμιές. Στάζουν οί τοίχοι. Χαθευτικά γλυστρούν πάνω στά τουθλα στάλες. Ή μιά σταγόνα κυνηγά τήν άλλη και καθώς σούρνουνται μοιάζουν με διάφανα υυάλινα σκουλήκια. Μόλις τ' άρσενικό μυριτεί τó θηλυκό κολάει όρμητικά έπάνω του και σμίγουν σ' ένα κορμί όλοστρόγγυλο γεμάτο έγκυμοσύνη, πού χύνεται γοργά ν' άφανιστεί.

Πάνω στις καρπαντίνες νιούθεις τó άχαρο άστείο μιάς άδειασμένης λεκάνης άπό κάποιο παράθυρο.

Βλέπω στά θεόρατα άπογυμνομένα σκελετά τών δέντρων ν' άνεμίζονται συμπερδεμένα τά κουρέλια της όμίχλης. Πού και πού ένα μεγάλο σκίσημο φανερώνει λιγούτσικο μπλέ. Τολίπες μεταξιού μπλέκονται μεσ' τά κλαριά, τούς μίσχους, τά κλωνάρια, σάμπως μεταξοσκούληκα νά πλέκουν τεράστια κουκούλια. "Όπως μικρό παιδί περιμένα με λαχτάρα νά δώ τήν άσημόφτερη νύμφη νά ξετρυπά τó χρυσαφένιο άραποφύστικο, έτσι περιμένω νά ξετρεμίσουν έσφινικά μέσ' άπό τά πάρκα γιγάντιες πεταλούδες και με τó πέταγμα τους νά σηκώσουν πιό ψηλά πιό βαθειά στόν άπατο ούρανό τή Λόντρα. Τί χαρά.

Ξαφανίστηκε χάθηκε ή Λόντρα. "Ένα χρυσό κόσμημα έπεσε στή φωτιά, μιά ψυχρή φωτιά δίχως φλόγα, δίχως θερμή, δίχως φώς—Lucus a non lucendo—πού μόνο ό πυκνός καπνός της τήν προδίνει. "Ένα άριστουργηματικό κόσμημα, δουλεμένο άπό τά θεία χέρια του Μπελλίνι για τó Λορέντζο Μέδικο. Τί κρίμα.

Βουθές οί νύχτες, πιό βουθές κι άπό τις νύχτες παραδέρνουν μέσ' στους σουρνάμενους καπνούς κ' οί μέρες πειθούν ντυμένες κρέπια.

Ό Γουόρντσοουρθ προφητικά σ' ένα σονέττο του έδωσε τήν εικόνα:

*Θά πάψει τó ποτάμι νάναι ήρωο
και δέ θά γράφουν στόν ούρανό
οί λόφοι τις καμπύλες τους.
Σβήσουν άπό τά μάτια τά χρώματα
ή όμίχλη σέλασε τήν πόλη
και τούς λοφτίσιους κόνους πλάκωσεν ή σιιά...*

Γκρεμίστηκε ό ούρανόσ στή γή — πόθησε ό Κρόνος τή Ρέα; — ή ξετινάχτηκε ή τρελλοσβουρίστρα κ' έπεσε σά ζαλισμένη χορευτρια βιεννέζικου βάλς μέσ' στή χνουδερή του άγκάλη; Ή πραγματικότητα γλυκά κερνάει τ' όνειρο, κ' ή φαντασία ρουφά τó λικέρι του άπαλομεθώντας.

Τής κρεθβατοκάμαρης μου τά τζάμια τάκλεισε απέξω ένας γλαυκός μπερντές — αυλαία πού μποδά τή μέρα νά ξεσκονίσει τις σκιές, νά διώξει τις νυχτερίδες και τά νυχτονεύρατα πού τρυπώνουν στις γωνιές κάτω άπό τούς καναπέδες, τις καρέκλες, τά ντιβάνια. Τό έργο της καταπιάνονται βαρειά κι άράθυμα τού ήλεκτρικού οί γλόμποι.

Άπό τις χαραμάδες της εώπορτας κάτι γλυστράει. Στό διάδρομο καπνοί άραχνούφαναν τó λίκνο του πολυέλιου. Όλονυχτίς προσκαλεσμένοι θά κάπνισαν πολύ. Περίεργο, κοιμήθηκα βαρεία και δέν τούς άκουσα. Κάτω άπό τήν εώπορτα κάτι γλυστράει. Άνοιγω. Μιά έκπληξη, μιά φάρσα, όχι. Στοιχεία, φαντάσματα, μπαλλαρίνες τού Λόυ Φούλερ εισορμούν όλόξαφνα κουνώντας άπαλοκίτρινες γάζες. Καλημέρα σας, καλησπέρα σας, καληνύχτα σας, δέν ξέρω τί πρέπει νά πώ. Είναι έφτά τού προγιοιού ή έφτά τó βράδι; Κοιμήθηκα βαρεία πολύ.

Στους δρόμους, ανάμεσα στά σπίτια, κάποιος σπαίβαζε παχιές βάτες, μπορεί νά πιστέψει κανείς πώς άμπαλάρισαν τις οικοδομές για μετακόμιση.

Ή άτμόσφαιρα μπαμπάκιασε. Νοιώθω τó μπαμπάκι χαθευτό στά μάγουλα, νά σπουμάνει τών άφτιών μου τις τρύπες, νά χώνεται στις κώγες τής μύτης μου, στους βρόγχους, στις φλέβες μου. Νά πού ό άνθρωπος μπορεί ν' άναπνέει μπαμπάκι! Σε πανηγύρια τού τόπου μου θάμαξα ψευτοφακίρηδες πού κατάπιναν ζαχαρομαπάμπακο. "Έτσι θά μοιάζω και γώ τώρα καταπίνοντας έσασμένες μπουκιές όμίχλης. Ή γεύση της είναι ύδραρυμρή και ή σπιφάδα της καίει τó λάρυγγά μου λές και τόν τσουρόκαφε λιθουανέζικη βότκα 65 γράδων...

... "Ένας κίτρινος στρατός, βουθός μυστηριακός άγέρινος, σάν τούς «δρσοσυλίτες» της Κρήτης, κύριεψε σέ μιά νύχτα τήν πόλη.

"Όπου κι άν προχωρέσεις χαντζάρι και φρουρός. "Άλτ! μη βλέπεις κατά κεί άπαγορεύεται, ούτε δεξιά ούτε άριστερά ούτε πίσω ούτε πάνω, πουθενά. Παστρεμένων κρεμυδιών σπιρτάδα τσιμπά τις δακρύγεμες φουσκες τών ματιών μου. Φασματικά άηχα βηματίζουν οί συνεφένιοι φρουροί. Δέ βλέπω καλά, δέν άκούω καλά. "Όλοι οί θόρυβοι σιωπούν. Κανένας δέν τολμά νά σπάσει τήν ήσυχία. Άπορώ νιώθοντας κίνηση χωρίς ήχο. Άπορείς όπως στή σημερινά φιλμ όταν εξαφνικά σταματήσει τó μεγάφωνο και βλέπεις τά στόματα τών ήθοποιών ν' άνοίγουν σάν τών ψαριών στις γυάλες.

Προχωρώ, ή όμίχλη πρόθυμη άνοίγει και βαδίζω στό άγεροτίποτα της σάρκας της' μά πίσω μου γρήγορα σπεύδουν άτμοί και κλείνουν τó κενό άπό τó περασμά μου. Με περικυκλώνουν διαρκώς, με κάνουν Μανωλιό και χορεύουν γύρω μου. Άφουγκράζομαι. Σιωπή. Τέτοιο πράσινο σκοτάδι και βουβάδα άποξεχασμού θάχουν της θάλασσας τά βάθη.

Ναί, ναί θάλασσα είναι. Μιά κυματούσα άγέρινη θάλασσα άφάνισε τήν πόλη. Κατακλυσμός. Οί άνθρωποι γίναμε ψάρια και κολυμπάμε σέ μιά κίτρινη πηχτή θάλασσα άπό μέλι. Γυρίζω χαμένος σάν τόν «έρμητη» κάθουρα, γυρεύοντας ένα άδειο κοχύλι νά χωθώ. Γύρω μου περνούν μάτια πολλά φλογισμένα. Για μιά στιγμή με κοιτούν έκστατικά και χάνονται. Χθές θά τά δινόμαζα αυτοκίνητα, σήμερα τέρατα του βυθού. Πώς θάθελαι νάχα φτερούγια νά κολυμπήσω άγερολάμνοντας ως τόν άφρό, νά δώ τή μέρα και νά τή χαιρετήσω μ' ένα πηδηματάκι τρελό, σάν τά χελιδονόψαρα, μά είμαι ένας Βερνάρδος — τó καθουράκι δίχως στρειδόφλουδο. Στις άφρισμένες φουσκες του συνεφένιου πέλαγου θ' άρμενίζει μιάν άσημνία καραβέλα, σά φεγγάρι λίγων μερών, με πανιά πού θάχουν τόν ήλιο κεντημένο στή μέση.

Κάποια γοθική βελόνα θά ξετρυπά τά κύματα όπως τ' άρμπουρο βουλιαγμένου καραθιού σέ άβαθα νερά. Τά πουλιά θά στριμώνουνται πάνω της, μη ξεροντας πού νά καταφύγουν, κι άλλα σμάρια άπό παντολογής πετούμενα θά φτεροκοπούν μ' άγωνία περιγυρα για νάβρουν θέση σ' άπομεινάρια του ναυάγιου. Σκέφτουμε και κείνον τόν Νέλσονα πού χρόνια στηλίτης πάνω στήν πενηντάμετρη κολώνα της πλατείας του Τραφάλκαρ άγνάντευε τά πέρατα. Αυτός δέ θά βούλιαξε μαζί μας. "Έτσι ψηλά πού στέκουνταν θάμεινε σάν τόν Νάβε δέω άπό τόν άφανισμό. Γερός θαλασσόλυκος θάδραξε τó δοιάκι και τή σκότα του φεγγαρίσιου τρεχαντηριού και πούες έξέρι κατά πού φουσκώνουν τώρα τούς πόθους του οί άνέμοι.

Τή νύχτα τ' άστρα θά λουστούν στή δροσάτη άρμύρα. Θά ρημάξει ό ούρανόσ. "Έτσι σά νάταν θεόρατο δέντρο γιομάτο άνοιξιάτικο άνθό και τó κούνησαν και σκόρπισαν τ' άστέρια λουλουδάκια του πάνω στή συεφοθάλασσα. "Ένα πέλαγος γεμάτο φωσφοριστές πούλιες. Τί όραία. Βέβαια θά πνιγούν μερικές και θά φθάσουν σέ μας δώ κάτω στους δρόμους, ψόφιοι άστερείες...

"Όλα αυτά θά γίνονται κεί πάνω, πάνω άπό τή νέφινη ταφόπλακα πού έθαψε τή Λόντρα.

* «Δεσποινίδα Φόγκ» λένε οί Λοντρέζοι τήν όμίχλη τους με χιουμοριστική οικειότητα.

Lieder

(Τραγούδι)

Πάει καιρός, πάει καιρός...
δὲν ξέρω πιά σὰν πόσος νᾶναι...
μιὰ καμπάνα ἀντηχᾶ, κελαιδοῦν τὰ πουλιά
κ' οἱ καρδιές ὄλο γλύκα χτυπᾶνε.
Πάει καιρός, πάει καιρός.

Ἄπ' τὸ νιόδασο ἀπάνου ὁ οὐρανὸς λαμπερός,
τῆς πασχαλιᾶς τὰ μπουμπουκία ξεσπᾶνε,
μὲ γιορτῆς φορεσιά μιὰ γλυκιὰ κοπελιά:
τὰ μάτια τῆς τόσα ρωτᾶνε...
Πάει καιρός, πάει καιρός.

Funde

(Εὐρήματα)

I

Τὶ σὲ ζητᾶνε τὰ ὄνειρά μου!
Μὲ κόπον ἀποξενωθήκαμε τραχὺ
καὶ τώρα πάει νὰ μοῦ σκοτώσει τὴν ψυχὴ
τούτη ἡ φτωχὴ, ἡ φοβισμένη ἐρμιά μου.
Οὔτε μιὰ ἐλπίδα δὲ φουσκώνει τὰ πανιά μου...
Πλατεῖα τριγύρω μου, ὀλόλευκη σιγὴ,
ποῦ ἡ ἀδρανὴ μου θέληση νὰ τὴν ἀφουγκραγεῖ
ζητάει, καὶ σταματᾷ ἡ καρδιά μου.

II

Πόσο πονούσα. Σ' ἔβλεπα γλωμὴ
καὶ φοβισμένη
στὰ ὄνειράτά μου. Ἡ δόλια σου ἡ ψυχὴ
εἴταν θλιμένη.
Κ' ἔκλαιγε μαζί τῆς ἡ ψυχὴ ἡ δική μου
σιγαλά,
κ' ἡ μιὰ ἡ ψυχὴ τραγούδαγε στὴν ἄλλη:
ὑπόφερα καὶ γὼ φοριχτά.
Καὶ τότε ἀπλώθη εἰρήνη στὴν ψυχὴ μου
πέρα ὡς πέρα
καὶ ὄνειρευόμουν: ἀσημένιους οὐρανούς
ἀνάμεσα ὄνειρο καὶ ἡμέρα.

Μιὰ κοπελιά τραγουδάει:

Εἴμαστε ὅλες σὰν ἀδελφές.
Μᾶειναι βραδιές ποῦ ἓνα κρῦο μᾶς πιάνει
κ' ἡ μιὰ μᾶς τὴν ἄλληνη χάνει,
κ' ἡ καθεμιά μᾶς θέλει στίς φίλες νὰ εἰπεῖ:
Τώρα φοβάσαι καὶ Σὺ...
Κ' οἱ μάνες μᾶς — μᾶς ἀφήνουνε μοναχές
καὶ δὲ μᾶς λένε γιατί φοβόμαστε. —
Ἐκεῖ ποῦ ὁ φόβος πιά σταματᾷ
καὶ ὁ Θεὸς ἀρχινᾷ
θέλαμε νὰ βρισκόμαστε.

Frühe Gedichte

(Πρώιμα τραγούδια)

Κάτου ἀπ' τὸ δεῖλι τῆς κουκουναριᾶς καμιά φορὰ
θὰ βγάλω ἀπὸ τοὺς ὤμους τὸ σκοτιῖ μου
τὸ σκοτεινὸ. Θὰ τὸ πετάξω μακριὰ σὰ μιὰ ψευτιά
κι ὀλόγυμνο στὸν ἥλιο θὰ βυθίσω τὸ κορμί μου
τὸ γλωμό' στὴ θάλασσά μου θὰ τὸ δείξω: τί εἶναι νιό!

Τότες τὰ κύματα θὲ νᾶιναι ἡ ὑποδοχή μου,
ὅπου τὸ πέλαγο μοῦ ἐτοιμάζει γιορτινὸ.
Τὸ ἓνα τὸ κύμα σπάει στὸ ἄλλο ὄλο παλμὸ
πῶς θὰ μπορέσω μοναχός μου ἀπέναντί τους νὰ σταθῶ;

Τρέμει ἡ ψυχὴ μου...
Ζαίρω. Τὰ κύματα ὑφαίνουνε γιὰ τὸ κορμί μου
ἓναν ἄνεμο τρανό'
κι ὅταν ἐκεῖνος θὲ ν' ἀρχίσει στὴ ζωὴ μου
τότες τὰ χέρια μου θὰ ὑψωθοῦνε πάλι
στὸν οὐρανό.

Lauschende wolke über dem Wald

(Σύνεφο ποῦ ἀφουγκράζεται πάνω ἀπὸ τὸ δάσος)

Στὸν πύργον ἐκείαντον ἀκουμπᾷ.
Μόνο οἱ κορφές καὶ οἱ παντιέρες
νογᾶνε τίς δικές του τίς φοβέρες:
ὁ κεραινοῦς — ψιθυρίζουν δειλά.

Τ' ἀκοῦν τὰ κλαριά τὰ γλωμὰ
καὶ σφίγγονται σῶμα μὲ σῶμα,
σὰ φλόγα ποῦ δὲν ἔχει χρῶμα
τὰ γένια του ἀπλώνουν μακριά.

Καὶ τῶμαθαν καὶ τὰ παιδιὰ...
Στὰ μάτια κοιτᾶν τὴ μητέρα.
Ἄπὸ ἀγριομέλισσες βουητὰ
ἀκοῦς στὸν ἀγέρα.

Lieder der Mädchen

(Τραγούδια τῶν κοριτσιῶν)

Οἱ κοπέλες στὸν κῆπο σιμὰ
γλυκὰ ἐγελοῦσανε'
κι ὅπως τραγουδοῦσανε
κουραστήκανε πιά
σὰ νὰ περπατοῦσανε ἀπ' ἀλαργινά.

Στὰ κυπαρίσσια σιμὰ
δειλιάζει ἡ κοπέλα: τί ἡ ὥρα ἀρχινᾷ
ποῦ πιά δὲ γνωρίζει
ποιὸς ὄλα τὰ ὄντα ἐδῶ κυβερνᾷ.

Μετάφραση Γ. Θ. Καρανικολοῦ

Χαρταετοί

ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΗΣ ΜΟΝΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Μαρτιάτικο ἀπομεσήμερο. Ἐνα καινούργιο γα-
λάζιο ἀτλάζι εἶναι τετρωμένο στὸ τελάρο τ' οὐ-
ρανοῦ. Ὀλοκαινούργιο, κατάστιλπο.

Καθὼς ἀνέβαινε τὴν ἐξωτερικὴ σιδερένια σκάλα
ποῦφερνε ἀπ' τὸ ὑπόγειο στὴν ταράτσα τῆς ψηλῆς
πολυκατοικίας, ἐκεῖ κοντὰ στὸ κεφαλόσκαλο τοῦ πέμ-
πτου ἔνοιωσε ὄλα νὰ γυρίζουν καὶ τὸ μεγάλο πανέρι
μὲ τὰ ροῦχα τῆς μπουγάδας κόντεψε νὰ ξεφύγει ἀπ'
τὰ χέρια τῆς. Κρατήθηκε. Ἐσφιξε τὸ πανέρι καὶ
προχώρησε ἀγκομαχώντας. Μόλις πάτησε στὴν τα-
ράτσα, ἀπίθωσε βαρεῖα τὸ πανέρι, ἔβαλε τὰ χέρια
στὴ μέση καὶ στάθηκε.

Εἴταν ἡ τρίτη φορὰ μέσα σὲ μιὰ βδομάδα ποῦ
τὸ πάθαινε. Ζαλιζόταν καὶ κόβονταν τὰ χέρια καὶ
τὰ πόδια τῆς, σὰν ὅταν πρωτόρθε ἀπ' τὸ νησί.

Πόσα χρόνια νὰ πᾶνε ἄραγε;

Ἡ ξαδέερφη τῆς ἡ Ντούζενα εἴταν στὴν ὥρα
τῆς καὶ μόλις τέλειωνε τὴν ξένη πλύση πήγαινε καὶ
τὴ βοηθοῦσε. Εἶχε ἓνα σπῖτι κοντὰ στὴ Δεξαμενὴ
μὲ μιὰν αὐλὴ ἰσκιερή. Ἐνα κίτρινο γιασεμί ἀπλώνε
στὸ παράθυρο τῆς κουζίνας ἓνα στόρι π' ἀργοσειό-
ταν καὶ μοσκομύριζε τὸ σῦθαμπο. Τώρα πάει ὁ
Ντούζας, πάει ἡ Ντούζενα, ὁ γιὸς παντρεύτηκε,
ἀπόχτησε παιδί, κι ἄλλο παιδί, καὶ τίς προάλλες ποῦ
τὸν ἀπάντησε εἴταν σὰ ναρχόταν κι αὐτὸς ἀπὸ μπου-
γάδα: λίγη στάχτη εἶχε κολλήσει στὰ μαλλιά του.

Ἐσκυψε νὰ πάρει ἓνα ροῦχο. Πιάστηκε ἡ μέση
τῆς καὶ τρόμαξε νὰ σηκωθεῖ.

«Δὲ φελᾷς πιά Κυράνα!» (εἶχε ξεχάσει κ' ἡ ἴδια
ἀπὸ χρόνια τὸ Ἄννι) καὶ τίναξε τὸ ροῦχο, τ' ἀ-
πλωσε καὶ πέρνοντας ἓνα μανταλάκι ἀπ' τὴ σακ-
κούλα ποῦχε κρεμασμένη στὸ λαιμό τῆς τὸ στερέωσε.

Ἀμέσως πῆρε ἄλλο κι ἄλλο καὶ δούλευε βιαστικά
στὸ πῆσμα τῆς μέσης τῆς, στὸ πῆσμα τοῦ ἴδιου
τῆς τοῦ ἑαυτοῦ, σὰ νᾶθελε νὰ τὸν ἐκδικηθεῖ.

Κι ὅταν σήκωσε τ' ἀδειανὸ πανέρι καὶ προχω-
ροῦσε κατὰ τὴ σκάλα νὰ πάρει κι ἄλλα ροῦχα, διά-
κρινε σὲ μιὰν ἄλλη ταράτσα μακρυνή, χαμηλή, ἓνα
πορτοκαλὶ πανί. Καὶ παράλυσε.

Ἐνα πορτοκαλὶ πανί.

Σὰ νὰ καθόταν στὸ χαγιατί κείνου τοῦ σπιτιοῦ
στὶς Μέλανες, τοῦ σπιτιοῦ ποῦ τόσες φορὲς εἶχε
χτίσει στὸν ὕπνο τῆς, στὸ ψήλωμα τοῦ χωριοῦ.

Νὰ καθόταν στὸ χαγιατί ἀπομεσήμερο.

Νᾶχε τελειώσει τίς δουλειές, τίς δουλειές τῆς,
νᾶχε κλαδέψει τίς μπουρνελιές τῆς καὶ νὰ καθόταν
μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια. Μὲ δάχτυλα στεγνὰ κανονικά,
ὄχι βρασμένα λουκάνικα μισοαδειασμένα, γεμάτα τρύ-
πες ἀπ' τίς στάχτες καὶ τὰ καφτὰ νερά.

Νὰ καθόταν καὶ ν' ἀγνάντευε βαθεῖα τὴ θάλασσα.

Καὶ μιὰ ψαρὸβαρκα μ' ἓνα πορτοκαλὶ πανί νὰ
βόλταρε τ' ἀκρωτήρι.

Φύλαγε ἀκόμη τὸ βιβλιόριο τοῦ Ταμειτηρίου
ποῦ πήγαινε κάθε Σάββατο ὅτι οἰκονομοῦσε. Τὸ

φύλαγε ἀκόμη, μὰ τώρα μήτε μιὰ πᾶστα θὰ μπο-
ροῦσε ν' ἀγοράσει ἂν σήκωνε ὄλα τὰ λεφτὰ τῆς.

Τὸ πορτοκαλὶ πανὶ ἀνέμιξε.

Δὲ λείει κάθε βράδι ὁ ἀνιψιὸς τῆς σπιτονοικοκυ-
ρᾶς τῆς ὅτι γογγόρα θ' ἀλλάξουν τὰ πράματα, ὅτι
δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀλλάξουν;

**

Εἶχε πουλήσει μ' εὐκολία τίς τρεῖς κονσέρβες ποῦ
τοῦ ἐμπιστεύτηκε ὁ Χρηστάκης, κείνος ὁ μικρὸς τοῦ
μπακάλη του ποῦ τσακίζοταν μόλις ἔμπαινε ἄλλοτε
στὸ μαγαζὶ — τί θέλει ὁ κ. Νίκος, νὰ τὰ πάω ἀμέ-
σως, κύριε Νίκο — καὶ τώρα εἶχε ξεπεταχτεῖ ἓνας
ἀπ' τοὺς μεγαλύτερους ἐμποροὺς σὲ τρία χρόνια μέσα,
τὰ χρόνια τῆς κατοχῆς, τῆς ἀναμπουμπούλας.

Στὸ ἴδιο διάστημα αὐτὸς εἶχε κυλήσει ἀπ' τὸ
γραφεῖο του στὸ Χρηματιστήριον, στὸ πεζοδρόμιον
τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς κάτω - κάτω, στὴν Ὀμόνοια κοντά.

Ἐτσι ἀνεξήγητα ὅπως στὸν ἄλλον πόλεμο εἶχε
ἀνεβεῖ ἀρχίζοντας μὲ κάτι ἰσπανικὲς κουβαρίστρες,
μόλις ἔφτασε ἀπ' τὸ χωριὸ του μ' ἓνα 25άρικο
δανεικὸ στὴν τσέπη, κ' εἶχε φτάσει νὰ κάνει ἀρμπι-
τραζ μ' ὄλα τὰ χρηματιστήρια τοῦ κόσμου.

Ἐμπαινε σὲ μιὰ δουλειά, ὡς εἴταν ἡ πιὸ ἀπελ-
πισμένη, ὄλα πήγαιναν πρῶτα ἀπ' τίς πρῶτες κίβλας
μέρες. Ἀγόραζε ἓνα χαρτί παραπεταμένο, σὲ λίγο ὁ
κόσμος τὸ ζητοῦσε σὰν τρελός. Ἡ ἀγορὰ εἴταν μὲ
τὰ πάνω, βράχος ὅπως λένε, ἔβγαινε καὶ πουλοῦσε.
Τὸ πρῶτ' οἱ ὠσιέδες ἔτριβαν τὰ μάτια τους. Σὰν
κάτι μαγικὸ νᾶχε ἐνεργήσει τὴ νύχτα, τὰ χαρτιά εἴταν
ἀζήτητα κι ἀμέσως ἀκολουθοῦσε ἡ προσφορά. Ὀλοὶ
πουλοῦσαν ὅσο κι ὅσο.

Σὲ μιὰ ἐκδρομὴ πάνω στὸ κέφι ρώτησε τὸ μα-
γαζάτορα πόσο πουλιῶνται τὰ χωράφια ἐκεῖ γύρω,
γιατί ἤθελε ν' ἀγοράσει. Πολλά; ρώτησε κείνος.
Ὅσα παίρνει τὸ μάτι σου. Τ' ἄλλο πρῶτ' νάσου ὁ
μαγαζάτορας μ' ἓνα μεσίτη στὸ γραφεῖο. Τρόμαξε
νὰ τὸν θυμηθεῖ. Ὁ ἄλλος σοβαρά, προτάσεις, σχέδια.
Ἦθελε νὰ τοὺς διώξει. Μὰ κάτι σὰν νὰ τὸν ἔσπρωξε
— κράτα τους. Τ' ἀγόρασε ὄλα μὲ κλειστὰ μάτια.
Ὅταν ὑπόγραφαν τὰ χαρτιά, ἦρθαν οἱ πρόσφυγες.
Σὲ τρία χρόνια ὅποια τιμὴ κι ἂν ζητοῦσε τὴν ἔπαιρνε.

Ὡς ὅτου γύρισε τὸ χαρτί. Μιὰ δουλειὰ σίγουρη
ἄρχισε νὰ στραβώνει. Εἴταν μέσα τράπεζες, μεγάλοι
κεφαλαιοῦχοι, τίποτα. Πῆγε στὸ γκερέμ. Μιὰ ἀσφα-
λιστικὴ ἐταιρεία ποῦταν ὁ κυριώτερός τῆς μέτοχος,
ἔσπασε ρεχθρὸ στὶς ζημιές κι ὄλο σὲ πρώτης τάξης
κίνδυνους, ἐκεῖ ποῦ ἀντασφαλιζόταν λιγώτερο. Πῆ-
γαινε μὲ τὴ ρέντα τῆς ἀγορᾶς, κείνη παραστρατοῦσε
ἀδικαιολόγητα. Πῆγαινε κόντρα τῆς, κείνη τὸ δρόμο
τῆς ἀσταμάτητη. Δὲν τὸν ἤθελε.

Ἀκόμη κ' ἡ Ρούσσα, ποῦχε περιμαζέψει καὶ
κρατοῦσε γιατί τοῦ χρειάζοταν μιὰ γυναίκα καὶ δὲν

είχε καιρό να τρέχει πίσω από φουστάνια, κι όποια ώρα κι αν γύριζε την έβρισκε στο σοφά με τὸ σαμβάρι πλάι της, τὰ βαρειά τσιγάρα και τὸ κονιάκ και τὸ ντισεβὸ ζωγραφισμένο σὲ κάθε της ἀργή κίνηση, σὸ κουρασμένο της κοίταγμα, τὸν ἔφισε μιὰ μέρα. Σὰ νὰ μυρίστηκε τὴ μπόρα. Κ' ἔτσι σὰ νὰ πῆρε μαζί της και τὸ λίγο γούρι πὸν τ' ἀπόμεινε. Τ' ἀναλογιζόταν καθισμένος σὸ πεζοδρόμιο κοντὰ σὸν παλιὸ σταθμὸ τοῦ Ἡλεκτρικοῦ με τὴ ράχη ἀκουμπισμένη σ' ἕνα καροτσάκι.

Τ' ἀναλογιζόταν κ' ἡ πολιτεία, ἡ δεύτερή του πατρίδα, ἡ ἀληθινή, γιατί τὴν εἶχε διαλέξει, στήν ἄλλη ἔτυχε και γεννήθηκε, ἀπλωνόταν ὀλόγουρά του, παλλόταν.

— Εἶναι μιὰ πολιτεία γιὰ νέους.

— Γιὰ νέους και τολμηροὺς ἀνθρώπους, πραγματοποίησε μέσα του με πάθος.

— Δὲν ἔχει θέση γιὰ δειλοὺς, γιὰ μετρημένους, γιὰ γέροντες.

Ἔτσι σκληρὴ κι ἀλύγιστη στὰ παρακάλια, ὅπως τὴν ἤθελε ὁμορφη σὰν ἑταίρα με μικρὰ σφιχτὰ στήθη, ἀκούραστη, ἔτοιμη πάντα γιὰ καινούργιους ἔρωτες, γιὰ φλογεροὺς ἔραστῆς.

Ὅσο και ν' ἀγωνιζόταν, τὸ καταλάβαινε, δὲ θᾶνοιθε πιά τὴν καρδιά της νὰ χτυπάει κάτω ἀπ' τὸ στήθος του ὑποταγμένη.

Ἐκλείσε τὰ μάτια ἀποκαμωμένος.

Τὸν κούνησαν δυνατὰ. «Ξύπνα γέρο, τὸ ξενοδοχεῖο πουλήθηκε». Ξανθὸς, κατσαρομάλλης, μ' ἕνα ντριλλίνο κοστούμι πὸν τοῦχε κοντῆνει κ' ἕναν ἀέρα μόρτη παρατραβηγμένο, γιὰ νὰ μὴν πέφτει κάτω ἀπ' τοὺς Ἀθηναίους. «Δικό σου εἶναι;» «Ναί και τὸ πουλάω. Τὸ πουλήσα. Θ' ἀγοράσω παραγκίτσα».

— Πόσον καιρὸ ἔχεις στήν Ἀθήνα;

— Τρεῖς μῆνες. Στὴν ἀρχὴ ἔκανα θελήματα. Μὰ τὰ λεφτὰ γίνονται γρήγορα ἐδῶ. Ἔτσι ἀπλώνεις τὸ χέρι σου. Τὴ πολιτεία, τὴ πολιτεία.

Τὰ μάτια του μικρὰ καστανοπράσινα γυάλιζαν. Κάποιον τοῦ θύμιζε.

— Πόσο χρονῶ;

— Δεκαεννιά.

Ὅσο πιδ νέος τόσο τὸ καλύτερο μονολόγησε ὁ ἄλλος.

— Ἀπὸ ποῦ;

— Ἀπὸνα χωριὸ πὸν δὲν ἔχει περάσει Χριστὸς. Τώρα Ἀθηναίος.

— Πῶς σὲ λένε;

— Νίκο Ντάρια.

— Ἦξερα κ' ἕναν ἄλλο Νίκο. Τὸν τάδε.

— Τὸν εἶχες γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ; (Δὲν εἶχε περάσει Χριστὸς μὰ ἡ φήμη τοῦ τυχεροῦ χωριατόπουλου εἶχε φτάσει).

— Εἴμαστε φίλοι, πολὺ φίλοι.

— Ἀ μὰ τότε, ἔκανε μ' ἐνθουσιασμό, θὰ μοὺ μιλάς γιὰ κείνον. Κρίμας πὸν πρέπει νὰ φύγω. Ποὺ μπορῶ νὰ σὲ βροῖσκω;

Τοῦρθε στήν ἀκρὴ τῶν χειλιῶν «Πουθενά»—μὰ τὸ κατάπιε.

— Ἐδῶ κάθε ἀπομεινέρο, θάμε ἐδῶ.

— Τότε, γειά. Καὶ ξεμάκρυνε κυλώντας τὸ καροτσάκι, βιαστικά, σίγουρα.

Κι ὁ ἄλλος ἔμεινε νὰ τὸν κοιτάζει. Θάμεινε νὰ τὸν δεῖ νὰ φτάνει. Ναί θάμεινε.

Κάθονταν ἀντικρουστὰ σὸ τραπέζι. Κατέβαζε τὸ φαί συνέχεια κ' ἡ ἀνάσα του πνιγόταν. Κ' εἶχε ἕναν τρόπο νὰ ρουφαίει ὄχι μόνο τὴ σούπα, τὸ νερὸ ἢ τὸν καφέ, μὰ στιγμῆς-στιγμῆς ὄλα τὰ φαγιά, πὸν τὴν ἔκανε ν' ἀνατριχιάζει. Ἀπὸ μικρὴ νεύριαζε με τὸ ρούφηγμα. Καὶ νὰ τώρα πὸν τῆς ἔτυχε καθημερινό. Κ' ἐπιβαλλόταν σὸν ἑαυτὸ της κ' ἔτσι σὰ νὰ εὐχαριστιόταν κάθε πὸν μέσα της ἀνατριχιάζε κ' ἔπρεπε νὰ χαμογελάει. Κεῖνη ἔτρωγε λίγο, γρήγορα, κι ἀθόρυβα.

— Τοῦδωσες ζαμπόν; ρώτησε θυμωμένα.

— Ναί.

— Θὰ πάθαινε τίποτα ἂν δὲν τοῦδινες;

— Φωνάζεις νὰ τοῦ δίνουμε, νὰ χορταίνει.

— Μπόρεσες ποτέ σου νὰ ξεχωρίσεις τί πρέπει νὰ κάνεις και τί ὄχι; Νὰ τοῦ δώσεις κρέας, νὰ τοῦ δώσεις φαί, μὰ ζαμπόν; Μὰ πότε ἐνδιαφέρθηκες στὰ σωστά σου γιὰ τὸ σπῆτι; Νὰ μπαινοβγαίνεις δεκαφτὰ φορὲς τὴν ὥρα στήν κουζίνα; Νὰ μετρᾶς τὸ λάδι σου, τὰ φασόλια, τὸ βούτυρο; Νὰ δεῖς πόσα κάρβουνα χρειάζονται γιὰ κάθε φαί; Τὴ μᾶς συμφέρει καλύτερα;

Κι ἄρχισε τ' ἀτέλειωτο μάθημα τῆς οικονομολογίας κ' ἔτρωγε πιδ ἄπληστα κ' ἡ φωνή του γινόταν ψιλή-ψιλή και φαρμακερὴ σὰ γεροντοκορῆστικη. Δὲν ἀπαντοῦσε. Δὲ θ' ἀπαντοῦσε ὅπως πάντα. Καὶ τίποτα πάνω της δὲν πρόδινε ταραχὴ. Σὰ νὰ μὴ τὴν ἔνοιαζε. Μέσα της ὅμως ἔτρεμε σὰν κάθε λόγος νᾶταν καμτσικιά.

Ἐβλεπε τὸν ἑαυτὸ της μέσα σὲ μιὰ ρόμπα ἀπὸ φαγιέλλα — σκούρα γιὰ νὰ μὴν πλένεται συχνὰ και λυώνει — νὰ μπαινοβγαίνει στήν κουζίνα, νὰ παροκολουθεῖ και νὰ μετράει. Τὸ λιγνὸ της σῶμα εἶχε μιὰν ἀντιπαθητικὴ ἀλυγισιά, τὰ μάτια της εἶχαν μικρὸν και μέσα τους ἡ πονηρὴ λάμψη τοῦ τσιγκουνῆ κ' ἡ φωνή της καθὼς ρωτοῦσε — μὰ τί γίνηκε κείνο τὸ κομματάκι τὸ τυρὶ ποῦχε μείνει ἀπὸ προχτές; Εἶταν σὰ νάβγαине ἀπὸ λογιστικὴ μηχανή. Καὶ πάνω της ἡ ματιὰ τῆς γυναίκας πὸν τοὺς βοηθοῦσε, γεμάτη μίσος συγγρατημένο. Καὶ σιχαινόταν. Ναί θὰ σιχαινόταν τὸν ἑαυτὸ της ἂν κατανοῦσε ἐκεῖ.

— Καὶ μήπως κάνεις τίποτα; ἔξακολουθοῦσε Μόνον νὰ γυρίζεις και τὴ φελλάδα — κ' εἶχε ἕναν τέτοιο τόνον ἢ φωνή του, π' ὄλα τὰ ἔντυπα τοῦ κόμμου, ἀκόμη και τὰ πιδ ἀσήμαντα, τῆς γίνονταν πολὺτιμα, ἀπαραίτητα.

Αὐτὸ εἶταν τὸ φινάλε. Ἔνα ἀπ' τὰ συνηθισμένα. Χτυπώντας τὴν πόρτα πῆγε νὰ κοιμηθεῖ.

Χαμογέλασε στὴ γυναίκα ποῦρθε νὰ σηκώσει τὸ τραπέζι.

Σὰν ἔμεινε μονάχη εἶχε κείνο τὸ φοβερὸ συναίσθημα πὸν τῆς ἔφιναν πάντα τὰ λόγια του, ὅτι εἶταν μιὰ ἄχρηστη και μιὰ δειλή.

Κι αὐτὰ τὰ χέρια της τὰ λιπόσαρκα, τὰ μακροδάχτυλα, με τὰ μακρὰ νύχια τὰ σὰ βαμμένα με κάποια παλῆα συνταγὴ σ' ἄνηθ κοραλλιοῦ κ' αἷμα τρυγониών, τί ἔκαναν; Μῆτε ὄργανο ἔπαιζαν, μῆτε μετροῦσαν, μῆτε μαγεύσαν, μῆτε κεντούσαν.

Νὰ κρατοῦν μόνο τὴ «φελλάδα» και τὶς στιγμῆς τῆς μπόρας νὰ κρύβονται κάτω ἀπὸ τὶς ἀμασχάλες της σὰν πουλιὰ κνηνημένα.

Κ' ἔπειτα, σὰν ἔφευγε κείνος, νὰ προβάλλουν

δειλά-δειλά, τὰ νύχια πρῶτα και σιγὰ-σιγὰ ὀλόκληρα και νὰ τὰ νοιώθει νὰ τρέμουν, νὰ λατταροῦν νὰ σφίξουν ἄλλα χέρια, φιλικὰ, νὰ χουφτώσουν κουρασμένα γόνατα, ν' ἀκουμπήσουν σὲ κροτωμένους ὤμους.

Κι ἀπ' τὶς ρόγες τῶν δάχτυλων, σὰ νᾶχαν παίζει με μπαλλίτσες ἀπὸ ἤλεκτρο, ξεκινούσαν μικροὶ παλμοί, χτυπούσαν τρελά πάνω στὰ τετωμένα τέλια τῶν νεύρων της τὰ ψηφιὰ ἐνὸς μουσικοῦ ἀλφάβητου.

Ἄ, πῶς τὴ μίφαιναν τὴ ζωὴ τους οἱ ἀνθρωποι. Τὸν λυπόταν. Ἦθελε νὰ τοῦ τὸ φωνάζει, νὰ τὸν κουνήσει. «Ν' ἀφίνεις νὰ σὲ κλέβουν, νὰ σὲ κοροϊδεύουν, νὰ χάνεις. Τὴ σημαίνει; Μπρὸς σὸ μεγάλο θέαμα».

Νὰ τοῦ τὸ φωνάζει ὅπως τόσες φορὲς τοῦ κάκου. Μὴν εἶταν μιὰ μανία της, μιὰ τρέλα της, ὅπως ἔλεγε κείνος, αὐτὴ ἡ παράφορη ἀγάπη, ἡ λατρεία τῆς ζωῆς;

Μόνον τὸ ν' ἀνασαινεῖς, συλλογίστηκε και τὰ μάτια της θάμπωσαν γλυκὰ ἀπὸ δάκρυα.

Πνιγόταν. Ἄνοιξε τὸ παράθυρο.

Ἔνας χλιὸς ἀγέρας τὴν ἔαφνισε.

Ἄνασαινε βαθειά.

Θᾶπρεπε αὐτὸ νὰ τ' ἀκούσει ἀπὸ κάποιον ἄλλο. Χωρὶς λέξη. Νὰ τὸ νοιώσουν μαζί.

Και κείνη ἡ παλῆα λαχάρα ἢ γελασμένη ξαναφούντωσε.

Θᾶταν βράδι ἀποχέιμωνου.

Βγαίνοντας σὸ δρόμο θᾶνοιθε ξαφνικὰ ὅτι εἶχε περάσει ἡ ἀνοιξη. Θὰ ξεχώριζε τ' ἄρωμά της.

Και θᾶταν σὰ νᾶχε ἀκούσει μουσική. Ἀπόηχοι ἀπὸ λαμπερὰ πρελούντια θὰ καταστάλαζαν μέσα της. Θᾶκανε λίγα βήματα διαταχτικά σὸ σκοτάδι.

Και στὴ γωνιὰ τοῦ δρόμου κεί πὸν θᾶταν σὰ νᾶχε λίγο σταματήσει ἡ ἀνοιξη, θᾶρχόταν.

Τ' ἀριστερὸ χέρι θὰ τῆς ἄγγιζε, κείνο ποῦχε πονέσει πολὺ κ' αἰστανόταν πιδ ἔντονα ἀπὸ τ' ἄλλο.

Τὰ λόγια θᾶταν περιττά.

Μὲ μεγάλα λεύτερα βήματα θὰ προχωρούσαν.

Μιὰ παρέα στρατιῶτες. Ἔνας ἄντρας. Τρεῖς γυναῖκες. Ἀκόμη ἕνα ζευγάρι ἔραστῆς. Θὰ περνούσαν μαζί τους, πλάι τους, ἀνίδειο γιὰ τὸ πέρασμα τῆς ἀνοιξης, ἀνίδειο γιὰ τὴ ζωντάνια τους.

Μὲ μεγάλα λεύτερα βήματα θὰ προχωρούσαν.

Θᾶνοιωθαν τόσο ζωντανοί, τόσο ζωντανοί. Και τόσο δεμένοι ὁ ἕνας με τὸν ἄλλο, τόσο βαθειὰ και λαμπερὰ ἐνωμένοι, πὸν θὰ μπορούσαν νὰ χωριστοῦν χωρὶς φόβο νὰ χαθοῦν.

Κάθε βράδι, κάθε νύχτα, θὰ γύριζε ὁ ἕνας σὸν ἄλλον.

Οἱ τοῖχοι, τὰ βουνά, ἢ ἀπόσταση δὲ θὰ μπορούσαν τίποτα νὰ κάμουν.

Θὰ ξαναγύριζαν ὁ ἕνας σὸν ἄλλο.

Κ' ἡ νύχτα θὰ γινόταν ζεστή, φιλικὴ ὀλόγουρά τους.

Θὰ ξαναγύριζαν ὁ ἕνας σὸν ἄλλο.

Κάθε βράδι, κάθε νύχτα. Ἀκόμη και στὴ μεγάλη μεγάλῃ νύχτα.

Τότε πιδ πολὺ.

**

Ἔσφιγγε τὴν ἄδεια καρβᾶνα με τὰ πληγιασμένα

χέρια του. Εἶταν ἀκόμη ζεστὴ ἀπ' τὸ χυλὸ πὸν τοὺς εἶχαν μοιράσει ὅπως κάθε μέρα, κι αὐτὸ ἀνακούφιζε τὰ δάχτυλα με τὶς χιονίστρες πὸν πνοροοῦσαν. Τὸ Γενάρη με τὸ μεγάλο κρού εἶχε παρακαλέσει νὰ τὸν ἀπαλλάξουν λίγες μέρες ἀπ' τὸ σκάψιμο κάτω στὴ Δραπετσώνα πὸν τοὺς ἔστελναν, κ' ἐπειδὴ τὸλμησε νὰ πεῖ τέτοιο πράμα ὁ διοικητῆς τοῦ στρατόπεδου διάταξε κάθε βραδάκι πὸν γύριζαν σὸ Χαϊδάρι νὰ πλένει τὶς πλάκες τῆς κουζίνας, με ποτάσσα γιὰ ἔξτρα.

Ἄνάμεσα ἀπ' τὰ κουρέλια του, πρόβαλε ἕνα πετὶ ὄλο βαθειὲς μαῦρες χαρακιὲς ἀπ' τὸ βούρδουλα με τὰ καρφιά. Ὁ λαιμὸς μακρῆς-μακρῆς, με τοὺς κίτρινους τένοντες πὸν κρατούσαν τὸ μαδημένο κεφάλι π' ὄλο ἔσκυβε. Ἄπ' τὸ ξυρισμένο του κρανίον πρόβαλαν κάτι μικρὲς ἄγριες τρίχες, ἄσπρες οἱ περισσότερες. Τ' ἀφτιά του ἔφεγγαν κι ἀπ' τὸνα ἔλειπε ἕνα κομμάτι δαντελωτό. Ὅταν τὸν ἀνάκριναν στὴν ἀρχὴ, μὴ μπορώντας νὰ τοῦ πάρουν λέξη, εἶχαν ξαπολύσει πάνω του κάτι ἄγρια λυκόσκυλα. Τὰ μάτια βαθυλωμένα. Κάτι γένεια ἀσπρόμαυρα με μεγάλη κενὰ κομμάτια γυμνῆς σάρκας σὰν κομμένης με σουγιά. Τὸ στόμα συρωμένο σὰν πορτοφολάκι, ἀπὸ κείνα πὸν κρατοῦν κάτι παλαιῆς γρηούλες στὴν ἐκκλησιά.

Τοὺς ἄφιναν ἔτσι τ' ἀπομεινέρο λίγη ὥρα νὰ φᾶνε πρὶν ξαναρχίσουν τὸ σκάψιμο. Κατάπιναν βιαστικά τὸ χυλὸ (ἂν δὲν τὸν ἔρριχναν μιὰ και κάτω δὲ θὰ μπορούσαν νὰ τὸν φᾶνε μ' ὄλη τὴν πείνα ποῦχαν), ἔξπλεναν βιαστικά τὶς καρβᾶνες και τοὺς ἔμεινε κανένα τέταρτο ν' ἀλλάξουν μιὰ κουβέντα. Ἄν κι αὐτὸ ὄλο και πιδ σπάνιο γινόταν και μόνο στοὺς καινούργιους. Οἱ ἄλλοι ὅσο πῆγαιναν και κλείνονταν σὸν ἑαυτὸ τους και γιὰ τὸ διπλανὸ τους δὲν ἔνοιωθαν τίποτ' ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ κάτι σὰ μίσος, ἴσως ἐπειδὴ στὴν κατάντια του καθρεφτιζόταν ἡ δική τους. Εἶταν ἀκόμη και δυὸ τρεῖς, οἱ πιδ παλῆοι, ποῦχαν πέσει σ' ἕνα εἶδος λήθαργου.

Ἔνας ἀπ' τοὺς καινούργιους, ἀφοῦ ψάχτηκε και ξαναψάχτηκε, ἀναποδογύρισε τὶς τσέπες του, ζήτησε ἀπ' τοὺς ἄλλους πὸν χαμογελοῦσαν εἰρωνικά γιατί εἶχαν περάσει ἀπὸ κεί, «Ἔνα τσιγάρο βρε παιδιά», και δὲ μπόρεσε νὰ τὸ πάρει ἀπόφαση, ἀναστένανε.

— Ὑπομονή, τὸν παραγῶρεσε ὁ διπλανὸς του, ὅπου νᾶναι θᾶρθουν. Και θὰ μοιράζονται ψωμιὰ ἄσπρα με κροισανιστὴ κόρα, κασιμῆρια και τσιγάρα με φελλό.

— Κοντεύουμε νὰ ξεχάσουμε και τὴ γέψη τους, πῆρε ἕνας ἄλλος μακρυνός.

Ἔνας καινούργιος πάλι πὸν καθόταν κοντὰ σὸν πρῶτο-πρῶτο με τὰ πληγιασμένα δάχτυλα.

— Ἐσὺ θὰ τὸν θυμάσαι τὸν καπνὸ, δὲ μπορεῖ, μάρμαρα.

Κι' ἀμέσως με περιέρχεται.

— Πόσω χρονῶ νᾶσαι;

Τὸ πορτοφολάκι ξεζᾶρωσε λίγο ἀφίνοντας νὰ φανεῖ ἕνα κενὸ (τὰ δόντια τοῦ τάχε βγάλει ἕνας λοχίας με γροθιές). Εἶχα κλείσει τὰ εἰκοσιέτη ὅταν με μπλόκαραν. Μάρτης εἶταν και τότε, Μάρτης τοῦ 1942. Και τὸ πορτοφολάκι σούρωσε πάλι μικρὰ-πικρὰ.

Και πιά κανεὶς δὲ μίλησε. Μόνον τὸν κοίταζαν. Ὅλοι. Σὰ νᾶβλεπαν τὸν ἴδιο τους τὸν ἑαυτὸ. Πῶς

θά καταντούσε. Κι άναρωτιόνταν — πόσες άραγες φορές νάχε πεθάνει;

Κείνος πήρε να κοιτάζει την καρβάνα του, τὸ φραγμένο κουτάλι. Μὲ τὴν εὐαισθησία κείνου πού ὑπόμεινε πολλὰ τοὺς ἔνοιωθε. Κάθε του ἴνα, κ' ἡ πιδὸ σκληρομένη, ἔνοιωθε τὸ φόβο τους.

Μιά στιγμή κάτι σὰ νάγλυψε τὰ πληγιασμένα του δάχτυλα, σὰ σκύλος πιστός κι ἀγαπημένος. Τρεμούλιαξε.

Κι ὁ άνεμος μὲ τὴ γλώσσα τοῦ σκύλου, ξανάρθε καὶ ξανάρθε.

Τὰ μάτια τῶν σύντροφων ἀπάνω του, πάντ' ἀπάνω του, ἀπελπισμένα.

Τὰ δικὰ του στὸν καταγάλαζον οὐρανὸ σὰν κάτι νὰ προσπαθοῦσαν νὰ ξεχωρίσουν.

— Ἴσως τούτη τὴν ἀνοιξη, ἀκούστηκε κάποτε ἡ φωνή του, μὲ μιὰ νεανική νότα, μιὰ μοναχὴ νεανική νότα, παράταιρη στὶς ἄλλες, τὶς νεκρωμένες, τὶς κούφιε.

Καὶ τότε μόνο εἶδαν πόσο τὸ πηγούνι του, σηκωμένο ἔτσι ψηλά, εἶταν ἀκόμη στρουγγυλό, παιδιάστικο.

**

Τὸν εἶχαν ἀφίσει σ' ἓνα βορεινὸ δωμάτιο τοῦ μεγάλου νοσοκομείου, ἤρεμο κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῆς μορφίνης, ἤρεμο κι ἀνίδεο.

Δὲν εἶταν ἀνάγκη νὰ τοὺς τὸ πει ἡ γυναίκα του, σ' ὄλο της τὸ εἶναι εἶταν γραμμένη ἡ καταδίκη του πιδὸ πιδὸ σὲ κείνο τὸ δακρυσμένο χαμόγελο κάθε πιδὸ τοῦ μιλοῦσε.

Μὰ τοὺς τᾶπε. Ἐπρεπε νὰ τοὺς τὰ πει. Καθὼς κατέβαιναν τὶς σκάλες, κι ἀπ' τὶς πόρτες πού μισάνοιγαν πρόβαλαν μορφὲς ἀποσαρκωμένες μ' ἐπίδεδσους καὶ σ' ἓνα διάδρομο ἀπάντησαν ἓναν άντρα μὲ φαγωμένο τὸ μισὸ πρόσωπο, τοὺς τᾶλεγε, προχώρησε τὸ κακὸ ἀπ' τὰ πνεμόνια κάτω στὸ κόκκαλο καὶ στὴ φωνή της ἔκλαιγε ἓνα βιολοντσέλο.

Θὰ πήγαινε μαζί τους ὡς τὸ τραμ. Φοβόταν νὰ μείνει μονάχη μὲ κείνον, μὴν προδοθεῖ.

Στὴν εἴσοδο τοῦ Νοσοκομείου τὰ λιμπούρηνα θριάμβευαν μὲ τὶς χιλιάδες μπουκετάκια τ' ἀνθισμένα πάνω σὲ μίσχους γεμάτους χυμό, ἀνάμεσα ἀπὸ φύλλα καταπράσινα.

Στὸ πλατὶ πεζοδρόμιο ἀπ' τὴ μιὰ μεριά καὶ τὴν ἄλλη, ἔμποροι τῆς ἐποχῆς εἶχαν ἀραδιάσει ὄσπρια, κουραμάνες, σάντουιτς, σκουμπριά, κρεββάτια σαραβαλιασμένα, μιὰ παληὰ πετσετοθήκη μ' ἓνα «καλημέρα» ξεθωριασμένο, ἓνα φανογράφο μὲ χωνὶ σὰν τεράστια μαβιά πετούνια, κάτι χαλιὰ φτηνά, ἓνα φουστάνι μαῦρο μὲ στράς, κάτι παντελιόνια ἰταλικά, ἓνα καφετὶ σκληρό, κι ἀνάμεσά τους περνούσαν οἱ ὑποψήφιοι ἀγοραστῆς, νέοι τὸ πιδὸ πιδὸ, ὅπως νέοι εἶταν κ' οἱ ἔμποροι, κ' ἐξέταζαν καὶ κοιτάζαν καὶ παζάρωναν, σὰ νάχαν τὴν αἰωνιότητα μπροστά τους. Ἐπῖναν γκαζόζες κίτρινες καὶ κόκκινες φέρνοντας τὶς μοτιλλίες στὸ στόμα τους, ἔτρωγαν σάντουιτς καὶ μιὰ μωρουδιά παρᾶξενη σκόρδου, ἄλμης, παληῶν ρούχων καὶ κορμιῶν ζεσταμένων πιπέριζε τὰ ρουθούνια τῆς παρέας τοῦ Νοσοκομείου.

Ὁ άντρας τῆς μιᾶς γυναίκας πήγαινε μπροστὰ μοναχός, βιαζόταν νὰ βρεῖ κάτι πορτοκάλια ποῦχε ματιάσει κατεβαίνοντας ἀπ' τὸ τραμ.

Πίσω του ἡ γυναίκα του κρατώντας τὸ μπράτσο ἑνὸς φίλου μὲ σλαῦτικὰ χαρακτηριστικά, ψηλοῦ, τετράγωνου.

Καὶ τελευταῖες, ἡ γυναίκα τοῦ ἄρρωστου μὲ μιὰ φιλενάδα.

Στὸ τέρας δὲν εἶχε τραμ.

Ἄκουμπισμένοι στὸ κίόσκι δυὸ νέοι άντρες ἔπαιζαν σὲ κιθάρες ἓναν εὐθύμο σκοπὸ. Εἶχαν στὰ πόδια τους μιὰ μαύρη παληὰ ρεμπούμπλικα ἀναποδογυρισμένη, μὲ κάτι χιλιάρικα.

Ὁ ἥλιος τοῦ Μαρτιάτικου ἀπομεσήμερου κολοῦσε σὲ λέπια χρυσὰ στὴν ἐπιφάνεια τῶν ματιῶν τους πού δὲν ἀντιλάμπιζε.

Ἐπαιζαν χωρὶς νὰ κοιτάζουν τὶς κιθάρες, χωρὶς νὰ κοιτάζουν πουθενά, χαρούμενα, ἄγρια.

Κ' ἔνοιωθε κανεὶς σὰ νάχε μεθύσει ξαφνικὰ κ' ἤθελε νὰ ξεφωνίσει.

Ἐφτασε κι ὁ άντρας μὲ μιὰ σακκούλα ἡλιοπορτόκαλα, φρέσκα, ζωντανά.

Ἡ γυναίκα του κρατοῦσε τὸν ἄλλον ἀπ' τὸ μπράτσο κ' εἶχε κάτι μάτια σμαραγδένια, πελώρια, λαμπερὰ μὲ μακρὰ μαῦρα τσίνορα καὶ πονηρὲς κινήσεις πού θύμιζαν ἀγριόγατα καὶ δάσος πυκνὸ, γεμᾶτο πρωτόγονη ζωή.

Ἡ γυναίκα τοῦ ἄρρωστου τοὺς κοίταζε ὄλους μὲ μάτια πού ἐκλιπαρούσαν.

Κ' ἡ φιλενάδα πού δὲν ἦταν ὁμορφη, μὰ ὄρες-ὄρες ἀποχτοῦσε ἓνα θῆλυτρο ἀνεξήγητο γιατί ἔνοιωθε πολὺ δυνατὰ, βαθειὰ τὸ καθετὶ, τῆς εἶπε μὲ μιὰ φωνὴ λίγο θυμωμένη Ποιὸς ξέρει, Νάσια, στὸ κάτω-κάτω τί εἶν' ἡ ζωὴ; Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὸ πει; Πὼς μπορεῖ νὰ τὴ μετράμε ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου;

Κ' εἶταν φεγγερὴ-φεγγερὴ καθὼς τᾶλεγε κ' ἤξερε ὅτι ἡ φωνή της, αὐτὴ ἡ ψεύτρα φωνὴ (μὰ εἶταν ψεύτρα ἀφοῦ δὲν ἄφινε τὴν ἄλλη νὰ χτυπήσει κατὰκαρδα τ' ἀπελπισμένο πλάσμα) ἠχοῦσε τόσο πειστικὰ. Μὲ ψιλὲς-ψιλὲς γραμμὲς σὰ χροσὲς τσίχλες, ἔρχοιγε τὸ πρῶτο σχεδιάσμα πάνω στὴν περγαμνὴ τὴ ροδισμένη ἀπ' τὸν καημό. Ἄλαφρό, ἀκαθόριστο, μὰ ἀρκετὸ γιὰ νὰ τὸ πάρει ἡ ἄλλη, νὰ ζωγραφίσει τὸ πουλὶ μὲ τὰ βιολεττιὰ π' ὄλο ὑπόσχονται μάτια.

**

Γύριζε ἀπ' τὴν ἀγορὰ ὁ γέρο Γιακώβ. Πήγαινε ἀργὰ τὸ μεσημέρι κι ἔπερνε τ' ἀπομεινάρια γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ πουλάει φτηνότερα ἀπ' τοὺς ἄλλους μανάβηδες τῆς γειτονειᾶς.

Χρόνια καὶ χρόνια τὴν ἴδια ὥρα. Μὲ δυὸ σακκιά, τῶνα στὸν ὄμο, τᾶλλο στὸ χέρι.

Γιὰ ἓνα φεγγάρι εἶχ' ἀποχτήσει κ' ἓνα γαῖδαρο, λιγνὸ καὶ ταπεινὸ σὰν τὸ ἴδιο. Μ' ἀναγκάστηκε νὰ τὸν πουλήσει τότε πού γύρισε ὁ Λεὼν ὁ μοναχογιὸς του ἀπὸ τὴν Ἀλβανία μὲ κροποπαγήματα. Τότε στένεψαν πολὺ τὰ πράματα. Τὰ λαχανικὰ χάθηκαν κ' οἱ γυναῖκες ἔτρεχαν στὶς πέντε ἄκρες τῆς Ἀθήνας νὰ ξετρυνώσουν ἓνα κουνουπίδι. Κάτι καινούργιοι βγήκαν στὴν μέση ποῦφεραν τὰ λαχανικὰ μ' ἔναν ἱεροκρύφιο τρόπο τὶς πιδὸ ἀπίθανες ὄρες καὶ πήραν τὴ δουλειὰ στὰ χέρια τους. Γύριζε ὁ γέρο Γιακώβ ὅσο βαστούσαν τὰ πόδια του, τσακίζονταν.

Ὡς ὅτου σηκώθηκε ὁ Λεὼν καὶ μὲ τὰ τσιγάρα στὴν

ἀρχὴ τὰ δυὸ πακέτα πού πήρε ἀπὸ τὸ κίόσκι, τὸ δικὸ του καὶ του γέρου, καίταφερε νὰ τὰ βολέψει.

Πῆρε τῆς μαννίς του, τῆς Ρακέλ, ἓνα μαῦρο παλιὸ ἀπὸ ψευτικὸ ἀστρακιαν πού τότε καημὸ ἀφ' ὅτου παντρευτήκε.

Δὲν ἤθελε νὰ δουλεύει πιδὸ ὁ γέρος μὰ κείνος μόλις ἀνοιξε πάλι ἡ ἀγορὰ ξαναπήρε τὰ σακκιά στὸν ὄμο. Δὲν μποροῦσε λει ν' ἀφίσει τὴ δουλειὰ κ' ἔπειτα ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ξέρεις τί σὲ περιμένει.

Κ' ἦρθαν τα μινύματα ἀπ' τὴ Σαλονική γιὰ τὸν ξολοιερμό. Καὶ στο κορμὶ τοῦ γέρο Γιακώβ ξύπνησε ἡ θυμωσὴ ἀπ' τοὺς χιλιάδες διωγμοὺς κι ἄρχισε νὰ τρεμεῖ. Νὰ φύγει ὁ Λεὼν. Κείνος δὲν ἤθελε νὰ τοὺς ἀφίσει κ' ὕστερα στὴν Ἀθήνα εἶταν οἱ ἴταλοι, δὲ θὰ γινόταν τέτοιο κακὸ, εἶχε φίλους Χριστιανούς, θὰ τον ἔκρυβαν, θὰ, θὰ, νὰ, δὲ φοβόταν. Ἐπεσε ἡ Ἰταλία κ' εἶταν χαρούμενος καὶ κοροῖδευε τὸ γέρο γιὰ τοὺς φόβους του.

Καὶ νὰ, ποῦβλεπε τοὺς Ἐβραίους δυὸ-δυὸ καὶ τρεῖς-τρεῖς μὰ κρυφοκοινοβενταῖζον. Ἐρχεται καὶ δᾶ, ἔφτασε ἡ μαύρη Ἐπιτροπὴ τῆς Σαλονικῆς. Καὶ γοργὰ ἡ διαταγή, νὰ καταγραφοῦν ὄλοι.

Γονατιστὸς παρακάλεσε ὁ γέρος. «Νὰ φύγεις». Τ' ἀποφάσισε μαζί μ' ἄλλα Ἐβραϊοπούλα. Πούλησε ὅτι εἶχε καὶ δὲν εἶχε κι ἀγόρασε λίγες λίρες, ὅσα χρειαζόταν γιὰ τὸ καῖκι.

Ἦν τελευταία στιγμή, καθὼς ἡ Ρακέλ τοῦβαλε στὸ χέρι μισὴ λίρα—εἶχε πουλήσει τὴ βέρα της καὶ κάτι καλὰ σεντόνια πού φύλαγε μὴν ἀρρωστήσουν καὶ τὸ παλτὸ— τὴν ἀγκάλιασε σὰ νὰ μὴν μποροῦσε νὰ τὴν ἀποχωριστεῖ.

Δὲ βγήκαν νὰ τὸν ξεπροβοδίσουν ἀπὸ φόβο μὴ τοὺς νοιώσουν. Ἐμειναν κεῖ στὴν ἔρημη κάμαρη, σπρώχνοντας τὶς ὄρες μὲ τὴ γέρικη καρδιά τους.

Μόνο σὰ διάβηκεν ἡ νύχτα ἄρχισαν κάπως νὰ γαληνεύουν.

Ἐλείωνε ἡ προθεσμία γιὰ τὴν καταγραφή. Πιάστηκαν ἀπ' τὸ χέρι καὶ τράβηξαν στὴ Συναγωγὴ.

Λιγοστοί, καμμιὰ τριανταριά ἄνθρωποι, σχημάτιζαν μιὰ θλιβερὴ σειρὰ μπρὸς ἀπ' τὸ τραπέζι πού καθόταν ὁ ξένος ἀξιωματικὸς μὲ τὸ διερχομῆνα καὶ δυὸ δικούς τους ἀγγαρομένους γιὰ ν' ἀναγνωρίζουν, κατακίτρινους, μὲ μιὰν ἔκφραση πού προσπαθοῦσε τοῦ κάκου νάναϊ ἀδιάφορη.

Γέροι καὶ γρηὲς τὸ πιδὸ πιδὸ, φτωχοί, πού δὲν μποροῦσαν μῆτε νὰ κρυφτοῦν, μῆτε νὰ φύγουν. Σκυφτοὶ μ' ἓνα κοίταγμα βωδιῶν πού τὰ ἐπιθεωρεῖ ὁ μακελλάρης.

— Στὸ ἀρχεῖο τῆς Συναγωγῆς εἴσαστε τρεῖς, εἶπε ὁ διερχομῆνας αὐστηρά.

— Τρεῖς, ναί, ἔχαμε ὁ γέρο Γιακώβ, ὅσο μποροῦσε πιδὸ φυσικὰ ὅπως τοῦ φαινόταν, μὰ πραγματικὰ σὰ νάλεγε, εἴμαστε τρεῖς πὼς τὸ κατάλαβες. Εἶταν καὶ ὁ γιὸς μου.

— Καὶ τί γίνηκε αὐτός;

— Πάει, πετάχτηκε ἡ Ρακέλ, πάει.

— Πού πάει;

«Εἶναι ἰρελλή», ἀγωνιοῦσε ὁ γέρο Γιακώβ γιὰ νὰ μὴν προδοθεῖ κοίταζε ἐπίμονα τὸ τραπέζι.

Ἐνας εἶχε ἀφίσει τὸ ρολοῖ του καὶ μὲ τὰ πρεσβυωπικά του μάτια ὁ γέρος ἐξώρισε τὴν ὥρα: 10 καὶ 15'.

— Τὸν σκότωσαν, ἄρθρωσε κείνη σιγά-σιγά.

Τοὺς ἔδωσαν τὴν κίτρινη κάρτα.

Στὸ δρόμο ὁ γέρο Γιακώβ εἶταν συλλογισμένος.

— Πὼς σοῦρθε νὰ πεῖς ὅτι τὸν σκότωσαν; ρώτησε θυμωμένα κάποια στιγμή.

— Τὶ νάλεγα; Νὰ καθόμουν σὰν καὶ σένα νὰ μού πάρουν τὸ μυστικὸ ἀπ' τὰ χεῖλη μου;

Ἄργα καθὼς βράδυναζε γλύστησε στὴν αὐλή τους ὁ γέρο Ἐλιγιά ὁ γείτονας, πού τὰ δυὸ παιδιὰ του εἶχαν φύγει μαζί μὲ τὸ Λεὼν. Μὲ τὸ Χάρο στὴν ὄψη του.

Μπήκαν κ' οἱ τρεῖς στὸ δωμάτιο. Δὲν ἔλεγε λέξη.

Μόνο ἔπειτα ἀπὸ ὄρα ὁ γέρο Ἐλιγιά μὲ μιὰ φωνὴ χωρὶς τίποτα τὸ ζωντανὸ μέσα της: «Εἶχε πάει μαζί τους κι ὁ Κώστας γιὰ νὰ φέρει τὰ νέα στοὺς ἄλλους. Πέρασαν εὐκολὰ ἀπ' τὸ μπλόκο. Μὲ τὶς ναυτικὲς μπλοῦζες, μὲ τὰ ἐργατικὰ ρούχα. Τράβηξαν στὸ συμφωνημένο μέρος. Βρήκαν κι ἄλλους πού τοὺς πρόσμεναν. Νύχτωνε. Σὲ λίγο ἀκούστηκε ἓνας κοῦκος. Δυὸ φορὲς καθαρά. Ἀποχαίρεισαν τὸν Κώστα καὶ τράβηξαν. Ξεχώριζε πιδὸ ἡ σερπετὴ σιλουέττα τοῦ καῖκιου. Κεῖνη τὴ στιγμή ξεπετάχτηκαν ἀπ' τὰ πεῦκα ἓνα σωρὸ στρατιῶτες καὶ τοὺς ἔξωσαν. Ἄπ' τὸ καῖκι τᾶνοιωσαν καὶ γλύστησαν. Τοὺς ἔρχοιχαν μὰ τοῦ κάκου. Ὁ μικρότερος τοῦ Ἐλιγιά, ὁ Σαμίκος, προσπάθησε πάνω στὴ φασαρία νὰ τὸ σκάσει. Τὸν ἀφισαν στὸν τόπο. Τοὺς ἄλλους τοὺς ἔφεραν στὴν Ἀθήνα. Τοὺς ἀνάκριναν καὶ θὰ τοὺς φυλάκιζαν γιὰ νὰ γίνει δίκη ἂν κάποιοι χαφιῆς δὲ σφύριζε στὸν ἀνακριτὴ ὅτι εἶναι Ἐβραῖοι. Τοὺς βασάνισαν κίόλας. Τοὺς βασάνισαν ἀλύπητα».

— Τὶ ὄρα γίνηκε; ρώτησε ἄγρια ὁ γέρο Γιακώβ.

— Κατὰ τὶς 10-10 καὶ 30'.

Ἡ Ρακέλ ποῦχε σταθεῖ ὄρθια κοντὰ στὴν πόρτα σὲ κάθε λόγο τοῦ Ἐλιγιά λύγιζε-λύγιζε ὡς πού σωριαστικὴ στὸ πάτωμα.

Ὁ γέρο Γιακώβ πῆγε ἀπὸ πάνω της.

— Σῦπνησε τὸ δαίμονα μὲ τὰ λόγια σου. Σκότωσες τὸν ἥλιο μου.

Κ' ἔπιασε νὰ ξηγάει στὸν Ἐλιγιά πὼς ἡ ἄμναλη, ἡ ἄκαρδη, εἶχε προκαλέσει τὸ κακὸ.

Κεῖνη δὲν ἔκλαψε, δὲ μίλησε, δὲν κουνήθηκε.

Πέρασαν οἱ μέρες τοῦ μεγάλου πένθους. Δὲν κουνιόταν. Μῆτε στὴ Συναγωγὴ πήγαινε νὰ δώσει τὸ παρὼν.

Κι ὁ γέρο Γιακώβ κάθε πού περνοῦσε ἀπὸ κοντὰ της πέταγε ἓναν πικρὸ λόγο.

Πήγαινε κάθε μέρα κι ἀγόραζε τ' ἀπομεινάρια, γύριζε καὶ τὰ πουλοῦσε. Ὅχι γιὰ νὰ κερδίζει, ξεχνούσε καὶ νὰ φάει τὶς περισσότερες φορὲ, μῆτε ἀπὸ συνήθεια, μὰ γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ μιλάει γιὰ τὸ Λεὼν. Στους παληοὺς γείτονες καὶ στοὺς καινούργιους. Νὰ τοὺς λέει πὼς τὸν πήγε νὰ τοῦ κόψουν τὶς μοτιλλίες του κι ὁ κορυφὸς δὲν ἤθελε νὰ βάλει ψαλλίδι. Εἶταν μιὰ μέρα βροχερὴ κ' εἶταν σὰ νάχανε σκλαβώσει πάνω τους τὸ φῶς.

Κ' εἶταν μ' ὄλους τρυφερός καὶ πιδὸ πιδὸ μὲ τ' ἀγοράκια. Τοῦπερναν τὰ πράματα γιὰ τίποτα.

Μόνο τὴ Ρακέλ δὲν μποροῦσε νὰ ὑποφέρει. Καθὼς τὴν ἀντίκριζε κουβαριασμένη ἤθελε νὰ τῆς ἔδινε μιὰ, νὰ τὴν πέταγε ἔξω, νὰ μὴ τὴν ξαναδεῖ. Τὶς νύχτες πιδὸ πιδὸ δὲν τὸν ἔπερνε ὁ ὕπνος καὶ κείνη χάμω στὸ πάτωμα ἀποκοιμιόταν. Τεντωνόταν.

Χαμογελοῦσε. Ναι χαμογελοῦσε. Θάβλεπε τὸ Λεῶν. Ἐβλεπε τὸ Λεῶν καὶ κείνος δὲν τὸν εἶχε μήτε μιὰ φορὰ ὄνειρευτεῖ.

Καὶ νὰ καθῶς γύριζε, ἕνας ἄνεμος παρᾶξενος, μαλακὸς καὶ τρελοῦτσικος ἤρθε καὶ τὸν ἀπάντησε. Τρίφτηκε στὰ ροῦχα του, ἔχωσε τὸ κεφάλι κάτω ἀπ' τὴν ἀμασγάλη του, τοῦ ἀνακάτεψε τὰ λίγα του μαλλιά, πλησίασε τὸ μαγουλάκι του στὰ σκληρὰ γένεια σὰ μικρὸ χαδιάρικο παιδί.

Τὸν ἄφινε γιὰ λίγο, ἔτρεχε μπρὸς πίσω καὶ πάλι ξαναγύριζε καὶ ἄρχιζε νὰ μαλακὰ τρελὰ χάρδια του.

Τὰ σακιά σὰ νὰ γίνονταν ἀλαφρότερα καὶ ὁ κόμπος ὁ πικρὸς ποῦχε δεθεῖ στὸ λαϊμὸ του σὰ νᾶπερνε νὰ λυώνει.

Ἄφισε τὴν πόρτα μισάνοιχτη γιὰ νὰ μπορεῖ τὸ τρελόπαιδο νὰ μπαινοβγαίνει λεύτερα. Ἐβαλε τὰ σακιά στὴν αὐλή. Ξαναγυρίζοντας στάθηκε πάνω ἀπ' τὸ μαῦρο κουβάρι:

— Ράκε.

Στὴν τρυφερὴ λησιμονημένη ἐπίκληση κείνη ἀνασῆκωσε τὸ κεφάλι καὶ τὸν κοίταζε μὲ μάτια θολὰ σὰ νὰ μὴ τὸν ἀναγνώριζε.

— Ράκε, ξανάπε καὶ κάθησε πλάι της στὸ πάτωμα. Εἶταν θέλημα Θεοῦ.

Τὸν κίτταζε σὰ χρόνια ὑπόδικος ποὺ τὸν τραβοῦν ἀπὸ φυλακὴ σὲ φυλακὴ καὶ κεῖ ποὺ πάει νὰ πιστέψει ὅτι πρέπει νὰ φταίει γιὰτὶ ἄλλοῦς δὲ θᾶπρεπε τόσο νὰ ὑποφέρει, τοῦ λένε ξαφνικὰ πὸς ἀνακάλυψαν ὅτι εἶναι ἀθῶος.

Πῆρε νὰ μοιρολογεῖ δυνατὰ, ὄχι κλεφτὰ σὰ φόβισσα, τὸ παιδί της. Καὶ τὰ δάκρυα ὀρμητικὰ, μπόρα.

Σὰν πῆρε νὰ ξαστερώνει λίγο ἢ ὄψη της τὴν ἔσυρε κοντὰ του.

— Ὁ Γεσουλά μίλησε χτὲς μὲ τὸ Ραμπὶ Λόμ. Κατάφερε νὰ ξεφύγει ἀπ' τὴν Πολωνία. Ἀπ' τὴν Γραφὴς βγαίνει ὅτι ὅπου νᾶναι φτάνει ὁ Μεσσίας. Θὰ πρωτοφανερῶθεῖ, λέει, σ' ἀνθρώπους βασανισμένους, πολὺ βασανισμένους.

— Παράλληλεπίπεδο εἶναι τὸ στερεὸ ἐξάεδρο, ἔλεγε ὁ δάσκαλος, ἕνας χαριτωμένος νέος δάσκαλος μὲ γυαλιά, ποὺ τὸν ἀγαποῦσαν τὰ παιδιά.

Τὸ μολύβι τοῦ Ρόνου γλύστρησε στὸ πάτωμα καὶ καθῶς τ' ἀνασῆκωνε ἀντίκρουσε πάνω ἀπ' τὴν ταράτσα τ' ἀπέναντι σπιτιοῦ ἕνα κομμάτι οὐρανό. Καὶ πιά δὲν ἔκουσε ἄλλο μᾶθημα.

Ἐνας γυῖλλος ἄρχισε νὰ τρίζει μέσα του.

Ὁ σκελετὸς εἶταν ἔτοιμος ἀπὸ μέρος, κρυμμένος

κάτω στὴν ἀποθήκη. Σ' ἕνα κουτὶ ἀπὸ σταφίδες γιὰ νὰ μὴ λυώσει ἀπ' τὴν ὑγρασία ἢ φουντωτὴ οὐρὰ ποὺ τοῦχε φάει τόσα ἀπογέματα καὶ ὅλα τὰ χαρτιά τοῦ σπιτιοῦ, σακκοῦλες, φημερίδες. Καὶ λίγο ἀλεύρι ποῦχε ξεκλέψει γιὰ τὴν κόλλα. Εἶχε καὶ κάτι γερμανικὰ περιοδικὰ γιὰ νὰ τὸν ντύσει. Ἐτσι τὸ λογάριζε ὡς τὰ χτὲς. Μὰ τώρα ὄχι, ἔπρεπε κάτι ἄλλο νὰ βρεῖ.

Κι ὁ γυῖλλος ἔτριζε, ἔτριζε.

— Ἐσὺ δὲν εἶσαι ποὺ χτὲς ζητοῦσες Λυσία; ἔκανε σ' ἕνα χοντρὸ παιδί καθῶς ἔβγαιναν. Πάστον. Δὲς μου 50 χιλιάδες καὶ αὐριο τὰ κανονίζουμε.

Πῆρε τὰ λεφτὰ καὶ ἔτρεξε στὸν ἐμπορᾶκο.

— Μιὰ κόλλα κόκκινο χαρτὶ ἀπὸ κείνο τὸ σκληρό, τὸ θαμπό, καὶ ὅταν εἶδε ὅτι πέρσευαν τὰ λεφτὰ — καὶ τὰ ρέστα σπάγγο.

Εἶχε μιὰ μεγάλη καλούμπα ματιομένη σὲ πολλὲς μεριὲς μὰ γερὴ, ἀλλὰ γιὰ ἕναν ἀπτό σπάγγος ποτὲ δὲν εἶναι ἀρκετὸς ὅσος καὶ νᾶναι.

Τὰ πῆγε στὸ ὑπόγειο καὶ ὡς νᾶρθεῖ ὁ πατέρας του τὸν εἶχε ἔτοιμο, κολλημένο, μὲ τὴν οὐρὰ στερεωμένη. Τὸν ἔβαλε κοντὰ στὴν πόρτα νὰ πέρνει ἄερα, νὰ στεγνώσει.

Ὅσο ἔτρωγαν ὁ νους του εἶταν ἐκεῖ, μὴν πάει κανεὶς ἀπ' τὸ ἰσόγειο καὶ τοῦ τὸν πατήσει, μὴν περάσει καμμιὰ γάτα καὶ τοῦ τὸν σκίσει.

Ἐτρωγαν ὅλοι πολὺ ἀργά, ἐκνευριστικὰ ἀργά. Ἦθελε νὰ τοὺς τραβῆξει τὰ πιάτα.

Κ' ἔφτασε ἡ εὐλογημένη στιγμὴ ποὺ σηκώθηκε ὁ πατέρας καὶ τραβῆξε στὸ γραφεῖο καὶ πρὶν κανεὶς ἄλλος κινήθῃ, ὁ Ρόνου βρέθηκε στὸ ὑπόγειο.

Εἶταν ἐκεῖ στεγνωμένος, ἀνάγγιχτος.

Τοῦ πέρασε πολλὲς φορὲς τὴν οὐρὰ πάνω-κάτω, πάνω-κάτω, νὰ μὴ τὴν πατήσει. Τὰ δάχτυλά του ἔτρεμαν καὶ ὅλος εἶταν ξαναμμένος.

Τὸν πῆρε παραμάσκαλα καὶ τὸν κρατοῦσε μὲ τὸ δεξί. Στ' ἀριστερὸ τὴν καλούμπα.

Καὶ τραβῆξε.

Πῆγαινε ν' ἀμολῆσει τὸν ἀπτό του.

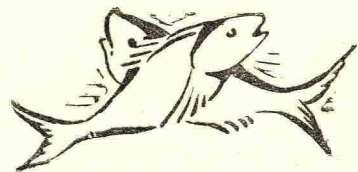
Μεσάνυχτα ξύπνησε ἀπότομα ὁ γέρο Γιακώβ.

Εἶταν ἡ πρώτη βραδυὰ ποὺ κοιμόταν ἔπειτα ἀπὸ μῆνες καὶ εἶταν βαρὺς ὁ ὕπνος του. Στὴ γωνιά της ἡ Ρακέλ οὐρλιαζε. Αὐτὴ ποὺ ὄλο τὸν καιρὸ γαλῆνευε τὴ νύχτα καὶ νειρευόταν.

— Τώρα κλαῖς; ἔκανε ἀγαναχτισμένος.

— Ναι, Γιακώβ. Τὶ καὶ ἂν ἔρθεῖ ὁ Μεσσίας ἀφοῦ ὁ Λεῶν δὲ θᾶναι δῶ νὰ τὸν δεῖ;

Μόνα Μητροπούλου



ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ Μ. ΔΟΥΝΙΑ

Τὸ θέμα ποὺ πραγματεύομαι στὶς λίγες αὐτὲς σελίδες, ἀπασχόλησε κατὰ καιροὺς ἀρκετὰ ἔντονα τοὺς πνευματικούς μας κύκλους. Ἀφορᾶ τὴν Ἑλληνικὴ μουσικὴ, ποὺ σὰν ζωντανὸς ὄργανισμὸς ἀμεσα δεμένος μὲ τὴν πνευματικὴν μας ζωὴ, ὑπόκειται στοὺς νόμους μιᾶς ἀδιάλλειπτης ἐξέλιξης. Φθορὰ καὶ ἀνανέωση χαρακτηρίζει τὴν ὑπόστασή της, γεγονὸς ποὺ μᾶς ἀναγκάζει ν' ἀναπροσαρμόζουμε περιοδικὰ τὴ θέσή μας μπρὸς τὰ ἀξιολογικὰ προβλήματα ποὺ ἀδιάκοπα παρουσιάζονται.

Εἰδικὰ στρέφω τὴν προσοχή μου στὴν ἔντεχνη Ἑλληνικὴ δημιουργία, στὸ ἔργο τῶν σύγχρονων ἑλλήνων συνθετῶν. Οἱ παρατηρήσεις μου στηρίζονται σὲ μιὰ πολὺ γενικὴ ἴσως, ἀλλὰ σαφῆ ἐντύπωση ποὺ ἀπεκόμισα ἔπειτα ἀπὸ μιὰ ἐγκάρδια ἐπαφὴ μὲ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ κυριότερα ἔργα τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς δημιουργίας σὲ συναυλίες τῆς τελευταίας δεκαετίας. Ἐπειδὴ ὅμως μόνο μιὰ ἐπισταμένη μελέτη θὰ μποροῦσε νὰ ὀδηγήσει σὲ πραγματικὴ γνώση τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς καὶ σὲ θετικὰ συμπεράσματα — πρᾶγμα ποὺ γιὰ λόγους τεχνικούς πρὸς τὸ παρὸν ἀποκλείεται — ὑποβάλλω τὶς σκέψεις μου σὰν πλατύτερο θέμα γιὰ συζήτηση, σὰν παρότρυνση γιὰ βαθύτερη σκέψη. Μιὰ τίμια αὐτοκριτικὴ τοῦ ἔργου μας, μιὰ εἰλικρινῆς ἀμφιβολία στὸ ἀπαραβίαστο καθιερωμένων μεθόδων μᾶς ἀνοίγει νέους πνευματικούς ὁρίζοντες, μᾶς ὑποβοηθεῖ στὴν ἀναζήτηση νέων δρόμων ποὺ ἴσως, ὅταν ἐκπληρώνονται ὀρισμένες προϋποθέσεις, ὀδηγοῦν σὲ πραγματικὴ δημιουργία.

Ἄς προχωρήσουμε λοιπὸν μὲ θάρρος στὸ ἄχαρὶ μας ἔργο καὶ ἄς φανταστοῦμε γιὰ μιὰ στιγμὴ ὅτι ἕνας ἀνεπηρέαστος, οὐδέτερος ξένος θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ σχηματίσει γνώμη γιὰ τὸν χαρακτήρα τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς. Θὰ χαιρότανε σίγουρα μερικὰ ἔργα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς μας χοροὺς καὶ τὰ δημοτικὰ τραγούδια μὲ τὸ ἰδιόρρυθμὸ τους χρώμα. Θὰ δοκίμαζε ὅμως κάποια ἐκπληξη ὅταν μὲς* στὴν ἀνάλαφρη Ἑλληνικὴ ἀτμόσφαιρα θάβλεπε νὰ πλανᾶται ἀκόμη καὶ σήμερὰ τὸ φάσμα τοῦ Βάγγερ, βαρὺ καὶ σκοτεινὸ μὲ τὸν ὀρχηστρικό του φόρτο, τὸ πάθος καὶ τὸ δέος. Καὶ δὲ θᾶχε ἀκόμη ἀναλάβει ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκπληξη, ὅταν λίγο παραπέρα θ' ἀνακάλυπτε τὸ ἐκλεκτικὸ καὶ αἰθέριο πνεῦμα τοῦ Debussy μὲ τὶς ἀσύλληπτες ἀρμονίες, τὴ μορφολογικὴ ἀσάφεια, τὸ ἀβέβαιο γλύστρημα τῶν ἤχων. Δὲ θ' ἀγοῦσε ὅμως νὰ πιστοποιήσει ὅτι καὶ ὁ γηραιὸς Bach μὲ τὴν τετραγωνικὴν του σκέψη, τὴν πολυφωνία του, τὰ πρελούδια καὶ τὶς φούγκες του, ἀντιπροσωπεύεται καὶ αὐτὸς στὸ ξενόμουσο αὐτὸ Ἑλληνικὸ πάνθεον.

Ἄς μὴν εἴμαστε ὅμως αὐστηροί. Κάθε πνευματικὸ φαινόμενο ἔχει τὰ βαθύτερά του αἷτια. Πρὶν

πενήντα-ἑξήντα χρόνια δὲν ἄκουγε κανεὶς στὸν τόπο μας ἄλλη μουσικὴ ἀπὸ τὴ φλογέρα τοῦ βοσκῆ, τὰ κλέφτικα τραγούδια στὴ βουνοπλαγιά καὶ τοὺς χοροὺς στοὺς ἤχους τῆς λύρας, τοῦ λαοῦτου καὶ τῆς πίπιζας. Στὰ Ἐφτάνησα ὅμως ἀνθίζε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ περασμένου αἰῶνα μιὰ ἔντεχνη Νεοελληνικὴ μουσικὴ σχολὴ μὲ ἀρχηγὸ τὸν Μάντζαρο. Τὸν κατηγοροῦμε γιὰ τὴν «ὀλοκληρωτικὴ ἐπίδραση» ποὺ εἶχε ἡ Ἰταλικὴ μουσικὴ στὸ ἔργο του. Τὸ ἴδιο ἰσχυρίζομαστε καὶ γιὰ μιὰ σειρά ἀξιόλογων μουσικῶν ὡς τὸν Σαμάρα. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι πολὺ λίγα ἀπὸ τὰ ἔργα τους γνωρίζουμε γιὰ νὰ δικαιολογεῖται ἕνα τόσο ἀπόλυτο συμπέρασμα, εἶναι ἴσως φυσικὸ γιὰ τοὺς πνευματικούς ἡγέτες ἐνὸς λαοῦ, ποὺ ζοῦσε στὸ σκοτάδι ἀνατολίτικης σκλαβιάς, νὰ στραφοῦν τὴν ὥρα τῆς λευτεριάς πρὸς τὰ φῶτα τῆς Δύσης καὶ νὰ δανειστοῦν ἀπὸ τὴν ἀμεσα γειτονικὴ Ἰταλία τὰ τεχνικὰ καὶ ἐκφραστικὰ μέσα. Δὲν ἄργησε ὅμως νὰ ἐκδηλωθεῖ ἡ ἀντίδραση. Μὲ τὸν Λαυράγκα, τὸν Γεώργιο Λαμπιλέτ καὶ ἰδιαίτερα τὸν Καλομοίρη ἐγκαινιάζεται μιὰ νέα ἐποχὴ γιομάτη δροσιὰ καὶ ποίηση.

Γιὰ πρώτη φορὰ ἀκούγονται τὰ δημοτικὰ τραγούδια μας μὲς* στὰ αὐστηρὰ πλαίσια τῶν Εὐρωπαϊκῶν μουσικῶν μορφῶν. Ἀλλὰ δὲν εἶταν εἰκόλη ὑπόθεση νὰ συνδιαστοῦν τὰ θέλητρα τοῦ λαϊκοῦ ἑλληνικοῦ χρώματος μὲ τὴν τεχνικὴ ποὺ μᾶς κληροδότησε ὁ Μπετόβεν, ὁ Σοῦμαν ἢ ὁ Βάγγερ. Κ' ἔτσι ἡ ἐξέλιξη μοιραῖα ὀδηγεῖ πρὸς νέα πάλι στροφῆ. Ἡ ἐμπνευση δὲν καθοδηγεῖται πιά ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴ λαϊκὴ μουσα. Σαφεῖς εἶναι τώρα οἱ προσπάθειες σημαντικῶν μουσικῶν σὰν τὸν Βάρβογλη, τὸν Ριάδη, τὸν Μητροπούλο, νὰ φέρουν τὴν Ἑλληνικὴ σύνθεση σ' ἐπαφὴ μὲ τὰ καλλιτεχνικὰ ρεύματα τῆς Δύσης. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ δὲ λείπουν βέβαια οἱ ἀναμνήσεις Ἑλληνικῶν μοτίβων. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν εἰλικρινῆ προσπάθεια πρὸς κατάκτηση νέων ἐκφραστικῶν μέσων γιὰ μιὰ πρωτότυπη Ἑλληνικὴ δημιουργία, διάχυτη ἐμφανίζεται παντοῦ στοὺς ἀντιπροσώπους τόσο τῆς παλιᾶς ὡς καὶ τῆς νέας γενεᾶς ἡ πνευματικὴ ἀνησυχία καὶ ἀναζήτηση. Ὁ Πονηρίδης αἰφνης προσπαθεῖ νὰ συνδυάσει τὸ Ἑλληνικὸ χρώμα μὲ τὸν Γαλλικὸ ἱμπρεσιονισμό, ἐνῶ ὁ Πετριδῆς ἐπιδιώκει τὴν ἐθνικὴ μουσικὴ ἀναγέννηση μέσα ἀπὸ τὴν πολυφωνία τοῦ Μπαχ καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Βυζαντικῶν τρόπων καὶ λαϊκῶν κλιμάκων. Ὁ Σκαλκώτας πάλι, σὰ μαθητὴς τοῦ Schönberg, εἶτε συνάτες γράφει εἴτε λαϊκοὺς χοροὺς διασκευάζει, διακρίνεται γιὰ τὴν τολμηρὴ νοοτροπία του. Θὰ μποροῦσε νὰ προσθέσει κανεὶς σ' αὐτὸ τὸν κατάλογο τὰ ὀνόματα τοῦ Σκλάβου, Σφακιανᾶκη, Μαργαρίτη, Εὐαγγελιάτου, Κόντη, Ζῶρα, Παλιάντιου, Καζάσογλου, Καρυωτάκη καὶ πολλῶν ἄλλων γνωστῶν καὶ ἀγνωστῶν νέων συνθετῶν. Ὁ καθεὶς καὶ ἕνας δικὸς του

κόσμος. Τὸ πνεῦμα τοῦ πειραματισμοῦ διαφαίνεται παντοῦ. Ἡ σύγκριση, ἡ μίμηση, οἱ ἀκρότητες δίπλα σ' ὠραῖες σκέψεις πρωτότυπες, συχνὰ εἰλικρινεῖς, ἐμφανίζονται σὰν φυσικὴ συνέπεια μιᾶς προσπάθειας; πού τὴν διακρίνει ἡ ἔλλειψη κοινῆς πίστεως, κοινοῦ ἀρχηγοῦ καὶ κοινῆς παράδοσης. Εἴμαστε μιὰ μικρὴ καὶ νέα κοινωνία ἀπομονωμένη, πού τώρα μόλις ξεκινᾶμε γιὰ νὰ βρούμε τὸ δρόμο μας.

**

Αὐτὴ περίπου εἶναι ἡ ἔντιμη δικαιολογία τῆς ἀναμφισβήτητης ἀταξίας πού χαρακτηρίζει τὰ μουσικά μας ζητήματα. Ἄν ὅμως δὲν ἀρκοῦμεθα σὲ μιὰ ἀπλὴ διάγνωση ἀλλὰ ζητοῦμε καὶ κάποια θεραπεία, θάπρεπε νὰ ἐξετάσουμε τὰ ζητήματα λίγο βαθύτερα. Ἄς προστρέξουμε καὶ πάλι στὴν Ἱστορία, πού ἡ δρομὴ τῆς ἐρμηνεύει πάντα μᾶς βοηθεῖ νὰ κατανοήσουμε βασικά κοινωνικά, πνευματικά ἢ καλλιτεχνικά προβλήματα. Καὶ ἐγείρεται ἓνα ἐρώτημα ἀμέσως ἐνδιαφέροντος γιὰ μᾶς: Ποιοὶ εἶναι οἱ βαθύτεροι λόγοι πού οἱ Εὐρωπαϊκὲς ἐθνικὲς μουσικὲς σχολὲς ἀναπτύχθηκαν μετὰ τὰ μέσα τοῦ προηγούμενου αἰῶνα καὶ ὄχι προηγουμένως, στὸν 18ο ἢ 17ο αἰῶνα; Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη σχετίζεται ἀμεσα μὲ τὴν ὑποτροπικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικιστικοῦ πνεύματος στὸν 19ο αἰῶνα. Αὐτὸς ὅμως δὲ φαίνεται νὰ εἶναι ὁ μόνος λόγος. Πῶς ἐξηγεῖται ἄλλοιῶς ὅτι στὴν Ἱταλία, στὴ Γαλλία, καὶ ἰδιαίτερα στὴ Γερμανία, πού ἀναπτεινόμενα τόσο ἔντονα ἡ ἐθνικὴ ἰδέα, δὲν ἔχουμε μιὰ παράλληλη ἐξέλιξη ἐθνικῆς μουσικῆς;

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Beethoven οἱ Γερμανοὶ συνθέτες βρέθηκαν κληρονόμοι μιᾶς τεραστίας μουσικῆς παρακαταθήκης μὲ τὸ ἔργο τῶν μεγάλων Βιεννέζων Κλασσικῶν. Μιὰ παράδοση δισβάστατη βάραινε στὸν ὄμο τους, ἀλλὰ ἡ συνέρισή τῆς εἶταν πιά γι' αὐτοὺς ζήτημα τιμῆς. Ἀπὸ τὴν πίεση τῆς ἠθικῆς ἀνάγκης καὶ ἀπὸ τὴ μουσικὴ ζωικότητα μιᾶς μεγάλης ἐποχῆς ξεπήδησαν οἱ μεγαλοφυῖες τοῦ Σοῦμπερτ, Σοῦμαν, Μπράμς, Μπροῦκνερ. Ἀπὸ τὸν Μπαχ ὡς τὸν τελευταῖο Γερμανὸ ὁρωμαντικὸ ἔχουμε μιὰ ἀδιάπτωτη συνέχεια, ἓναν εἰσοδὸ σκέψης καὶ ἐξέλιξης. Ἡ ἴδια συνοχή, σὲ ἄλλα βέβαια ἐπίπεδα, παρατηρεῖται καὶ στὴν Ἱταλία καὶ Γαλλία.

Δὲ συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο μὲ τὰ μικρότερα ἔθνη, καὶ μ' ἐκεῖνα πού δὲν ζοῦσαν μέσα σὲ τέτοια μακραίωνη μουσικὴ παράδοση. Ἄλλοι νόμοι κυβερνοῦν ἐδῶ τὴν δημιουργία. Μὲ τὴν ἐθνικὴ ἀφύπνιση στέκονται οἱ μουσικοὶ μπρὸς στὸ νέο ξεκίνημα χωρὶς δικά τους πρότυπα, χωρὶς πνευματικοὺς ὀδηγούς, χωρὶς μελλοντικὴ προοπτικὴ, καὶ καλοῦνται νὰ συνεχίσουν στὸν διεθνεῖ στίβο τῆς τέχνης τὴν τεράστια παράδοση τῶν μεγάλων κλασσικῶν. Μιὰ λύση κοινὴ, αἰετική, θετική, θὰ μπορούσε νὰ δοθεῖ: νὰ στραφεῖ ἡ δημιουργία πρὸς τὴς πηγὰς τῆς ἐθνικῆς μουσικῆς ἀπ' ὅπου θ' ἀντλοῦσε νέες δυνάμεις. Ἡ ἀτιμωμένη φαινότανε κορεσμένη ἀπὸ τὴν ἐπιτακτικὴ αὐτὴ ἀνάγκη, ὅταν σχεδὸν ταυτόχρονα ἐγκαινιάζεται ἡ νέα ἐποχὴ ἀπὸ μιὰ πλούσια γενιὰ προικισμένων μουσικῶν πού ὁμοίως γύρω ἀπ' τὰ 1860-70 μὲ τὸν Nordraak καὶ Grieg στὴ Νορβηγία, τὸν Smetana καὶ Dvorak στὴ Βοημία, τὸν

Borodin, Cui, Balakiref, Moussorgsky καὶ Rimsky-Korsakow στὴ Ρωσσία καὶ ἀργότερα τὸν Albéniz, Granados καὶ De Falla στὴν Ἰσπανία. Δημιουργοῦνται οἱ γνωστὲς ἐθνικὲς σχολὲς μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ γιὰ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς μουσικὴ, πού ἀπολυτρωμένη ἀπὸ τὰ αἰσθητικὰ δόγματα τῆς ἀκαδημαϊκῆς παράδοσης ἀναπτύσσεται ἐλεύθερη μὲς ἀπ' τὸ χῶμα πού ξεφύτρωσε σὰν ἀνάλαφο λουλούδι.

**

Μέσ' στὴν ἀνοιξιὰτικὴν αὐτὴν ἀτμόσφαιρα τελευταῖοι στήνουν πανηγῦρι καὶ οἱ Ἕλληνες συνθέτες μὲ κλέφτικα τραγοῦδια καὶ χορούς. Μέσ' ἀπὸ πολύμορφα μουσικὰ πλαίσια ὑμνοῦν στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ τὴν Ἕλληνικὴ ζωὴ. Κι ὅταν τὴ χαρὰ, τὴ σπάταλην ὀρμὴ τῆς πρώτης νεότητος διαδέχτηκε ἡ νηφάλια σκέψη τῆς αὐτοκριτικῆς, ἀνακαλύψαμε ὅτι ἐπιδιώξαμε λύσεις εἰδικῶν Ἕλληνικῶν προβλημάτων πάνω σὲ ξένα πρότυπα. Ἀνακαλύψαμε ὅτι ἡ Βυζαντινὴ καὶ ἡ λαϊκὴ μελωδία σὰν θεματικὸς πυρήνας ἀντίκειται στὶς μορφολογικὲς ἀπαιτήσεις μιᾶς συμφωνίας, μιᾶς σονάτας. Ἡ οὐσία μιᾶς ἔντεχνης μορφῆς σὰν καὶ αὐτὲς ἐκπηγάει ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασία, τὴν ἐξέλιξη, τὴν παραλλαγή καὶ μεταμόρφωση τοῦ βασικοῦ ὑλικοῦ πού προσφέρει τὸ θέμα ἢ τὸ μοτίβο. Εἶναι φανερὸ λοιπὸν ὅτι μιὰ λαϊκὴ μελωδία, πού δούλεψαν αἰῶνες ὀλόκληροι γιὰ νὰ τὴν πλάσουν καὶ τῆς δώσουν τελειωτικὴ μορφή, καὶ φυσικὰ δὲν ἐπιδέχεται πιά ἄλλη ἐπεξεργασία, εἶναι ἀκατάλληλη νὰ ἐκπληρώσει ἓνα τέτοιο θεματικὸ προορισμό. Ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο ὄμοιασμα, τὸ κορυφωμα τῆς ἰδέας πού συμβολίζει. Κάθε προσθήκη, κάθε ἐπέκταση καταστρέφει τὴν ἰσορροπία, τὸ μέτρον, τὴν αἰσθητικὴν ἁρμονία. Ὁ συνθέτης πού θὰ τὴν ἐπεξεργασθῆται θὰ ἔπεφτε σὲ μελωδικὴ ταντολογία καὶ μορφολογικὴ χασμωδία. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐναρμόνισή τῆς πάνω στὰ κλασσικὰ εὐρωπαϊκὰ καλούπια ἀποτελεῖ τὸν μεγαλύτερο ἐκβιασμοῦ πού θὰ μπορούσε νὰ ὑποστῆ. Ἐχει πολλὲς φορὲς τονιστεῖ ὅτι μιὰ τέτοια ἐναρμόνιση καταστρέφει ριζικὰ τὸν χαρακτήρα τῆς καὶ τὴν ὑποβιβάζει σὲ μιὰ στεῖρα, ἀποστοργισμένη διατονικὴ φράση. Μερικοὶ ἀπ' τοὺς συνθέτες μας ἀντιλαμβάνονται τὴ σύγκριση: τὰ λαϊκὰ στοιχεῖα μοροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν μὲ σχετικὴν ἐπιτυχία σὲ μικρὰ, περιγραφικὰ ἔργα, κυρίως σὲ τοαγοῦδια καὶ χορούς, δὲν ἐπαρκοῦν ὅμως νὰ στηρίξουν τὰ τεκτονικὰ τόξα μεγάλων μορφῶν, νὰ συνδέσουν τὰ πλῆθια μιᾶς συμφωνίας, μιᾶς σονάτας, ἐνὸς κοντσέρτου, ἐνὸς κοντσέρτου. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ γνωστὴ μεταστοφὴ πρὸς ἀναζήτηση νέων ὁριζόντων. Στὸ νέο, ἀνήσυχον πνεῦμα τοῦ πειραματισμοῦ διαφαίνονται ἔντονα οἱ ξένες ἐπιδράσεις. Δικαιολογημένη ἐμφανίζεται τώρα ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἕλληνα συνθέτη νὰ δημιουργήσῃ μέσα στὰ πλαίσια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, δικαιολογημένο τὸ συναίσθημα ὅτι ἀνήκει πέρα ἀπὸ τὸν Ἕλληνικὸν κόσμο καὶ στὸν μεγαλύτερον κύκλο τῆς Εὐρωπαϊκῆς διανοίας. Συχνὰ ὅμως ἡ προσέγγιση αὐτὴ περνᾷ τὰ ὅρια μιᾶς φυσικῆς δημιουργικῆς ἐπίδρασης καὶ φθάνει τὸ σημεῖο ἀπλῆς μίμησης. Ἡ ἐντύπωση εἶναι πάντα ὀδυνηρὴ σὲ τέτοιες περιπτώσεις, ὀδυνηρότερη ὅμως ἀκόμη ὅταν

συνδυάζονται μὲ τὰ ξενικά καὶ Ἕλληνικά στοιχεῖα. Νομίζω αἴφνης ὅτι ἔχει γίνεῖ κατὰ κόρον πιά ἡ χρῆση τῶν ἱμπερσοιονιστικῆς νοοτροπίας τοῦ Debussy καὶ τῶν ἐπιγόνων του στὴν Ἕλληνικὴ μουσικὴ. Αὐτὴ ἡ κατεύθυνση ἔχει φέρει τοὺς σύγχρονους Γάλλους συνθέτες σὲ ἀδιέξοδο, πόσο περισσότερο ἀκαρπὸς πρέπει νὰ εἶναι ὁ μόχθος τοῦ Ἕλληνα συνθέτη, πού ἐξακολουθεῖ νὰ καλλιεργεῖ μιὰ ἐξαντλημένη γῆ χωρὶς νὰ ἔχει κὰν τὴ δικαίωση ὅτι φροντίζει ὅπως ὁ Γάλλος γιὰ τὴ συντήρηση καὶ τὴ συνέχεια μιᾶς ἐθνικῆς παρακαταθήκης; Ἀλλὰ κρίσιμη εἶναι ἡ θέση καὶ μιᾶς ἄλλης κατηγορίας Ἕλληνικῶν συνθέσεων, πού, ἂν δὲν κινουῖνται στὴν ἁρωματικὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ Γαλλικοῦ ἱμπερσοιονισμοῦ, ἔχουν ὅμως ἀπλώσει βαθιὰ τὴς ρίζες τους στὸν ἠχητικὸ πληθωρισμὸ τοῦ μεταβαγγελικοῦ ὁρωμαντικοῦ ὕφους. Γύρω ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς πόλους περιστρέφεται κυρίως ἡ σύγχρονη Ἕλληνικὴ δημιουργία. Δὲ διακρίνουμε σχολὲς ἢ ὁμάδες πού ἀνήκουν στὴ μιὰ ἢ στὴν ἄλλη κατηγορία. Συνήθως στὸν ἴδιο συνθέτη ἐκπροσωπεύονται κατὰ ἐποχὴς ἢ καὶ ἀπὸ ἔργο σὲ ἔργο καὶ οἱ δύο νοοτροπίες. Συχνὰ οἱ διακυμάνσεις τοῦ ὕφους στὸν ἴδιο συνθέτη εἶναι τόσο ἔντονες, πού εἶναι ἀδύνατο νὰ μαντέψει κανεὶς ὅτι δύο ἔργα εἶναι γραμμένα ἀπ' τὸν ἴδιο ἄνθρωπο! Ὅτι στὴ γενικὴ διεθνεῖ ἐξέλιξη τῆς τέχνης ἡ προσπαθειά μας δὲν ἄφησε ὡς τώρα βαθύτερα ἔχνη, γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ μελαγχολικὸ γεγονός, ὅτι κανένα Ἕλληνικὸ ἔργο δὲν κατάκτησε μιὰ θέση στὴ διεθνεῖ μουσικὴ ζωὴ. Μπορεῖ νὰ πρόκειται βέβαια γιὰ μιὰν ἀδικη σύμπτωση. Ἀλλὰ, ἂν ἐξαρέσουμε μερικὰ τραγοῦδια, οὔτε καὶ στὸν τόπο μας μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἔχουμε πραγματικὰ δημοφιλεῖς Ἕλληνικὲς συνθέσεις. Κι' αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὸ ταχτικὸ κοινὸ τῶν συναυλιῶν μας, πού παρακολουθεῖ μ' ἐνδιαφέρον τὴν Ἕλληνικὴ δημιουργία. Ὅσο γιὰ τὴς μᾶζες ὅμως τοῦ κάπως μορφωμένου λαοῦ, αὐτὲς μὲν τελείως ἀνεπηρέαστες. Ὅσο γιὰ τὸν ἀπαιτούμε ἴσως νὰ τὴς κτακτῆσουμε μὲ μιὰ τέχνη ἐμπνευσμένη κάπως βαθύτερα ἀπὸ τὴν αὐτόχθονη, τὴν δική τους μουσικὴ.

Θίγω ἐδῶ τὴν πλατύτερη κοινωνικὴ πλευρὰ τοῦ ζητήματος, πού δὲν πρέπει ν' ἀφήνει πιά τοὺς Ἕλληνες συνθέτες ἀδιάφορους. Σὰ σημαντικοὶ φορεῖς μουσικοῦ πολιτισμοῦ, πρέπει ἴσως ν' ἀγκαλιάσουν μὲ τὴν τέχνη τους καὶ ἄλλους κύκλους πέρα ἀπὸ τὸ περιορισμένο κοινὸ τῶν συμφωνικῶν συναυλιῶν. Ὅλοι ἔχουμε παρακολουθήσει τοὺς τραγεῖς ἀγῶνες τῶν μουσουργῶν μας γιὰ μιὰ πενιχρὴ θεσοῦλα στὰ συμφωνικὰ προγράμματα. Τελευταίως ἡ κατάσταση ἔχει βελτιωθεῖ σημαντικά. Ἀλλὰ πόσα ἔργα μένουν ἀκόμη ἄγνωστα; Καὶ πόσα ἀπὸ κείνα πού κάποτε εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας γιὰ νὰ πέσουν πάλι στὴν ἀφάνεια, μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι πραγματικὰ τὰ κατέχομε; Κι ἔτσι συμβαίνει νὰ μείνει ἄγνωστο στὸν τόπο μας τὸ ἔργο καὶ τῶν κορυφαίων ἀκόμη μουσουργῶν μας. Ἴσως ὅμως εὐθύνονται καὶ οἱ ἴδιοι γιὰ τὸ καταπληκτικὸ αὐτὸ φαινόμενο.

Ἐχω αἴφνης τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐπιδιώκουν μὲ κάπως μονόπλευρο ἐνδιαφέρον τὴν ἐκτέλεση σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μεγάλων συμφωνικῶν ἔργων. Ἄλλ' ἂν ἡ ἀξία μιᾶς μουσικῆς ἰδέας δὲν ἀποφασίζεται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν πενταγράμμων ἢ τὸν πλοῦτο τῶν

ὁργάνων μιᾶς παρτιτούρας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐμπνευση ἀληθινῆς δημιουργίας, θάπρεπε οἱ μουσικοὶ μας νὰ στρέψουν τὴν προσοχὴ τους καὶ σὲ φόρμες λιγότερο πληθωρικὲς ἀπὸ τὴ συμφωνικὴ. Τεχνικὰ δὲν εἶναι ἔργο εὐκόλο νὰ θέσει κανεὶς σὲ κίνηση μιὰ ὀρχήστρα ἐβδομηντα ὁργάνων, τὸ μαέστρο τῆς καὶ προπαντὸς τὸ «συμβούλιο καταρτίσεως προγραμμάτων» γιὰ μιὰ «πρώτη» ἐκτέλεση. Ἀντίθετα ἓνας πιανίστας, ἓνας βιολιστῆς, μιὰ ὠραία φωνὴ εἶναι προσιτότερες πιθανότητες γιὰ ἓνα συνθέτη. Μιὰ σονάτα, μιὰ σουίτα, ἓνα τραγοῦδι, μιὰ ὀποιαδήποτε μικρότερη φόρμα, ἂν ἐκφράζει κάποιο συμπυκνωμένο, «σιώπιο» περιεχόμενο, δὲν εἶναι νομίζω κατὰ τίποτε ὑποδεέστερη ἀπὸ μιὰ συμφωνικὴ μουσικὴ σύλληψη. Ἐπειτα γιὰ ἔχει παραμεληθεῖ, σχεδὸν περιφρονηθεῖ ἡ μορφή τοῦ κουαρτέτου; Μήπως ἐπικρατεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι δὲν ἐξασφαλίζει δημόσια ἐπιτυχία ἐπειδὴ τὸ Ἕλληνικὸ κοινὸ δὲν ἔμαθε ἀκόμη νὰ τὴν ἐκτιμᾷ; Ἀλλὰ τέτοιοι συλλογισμοὶ θὰ ἦσαν ἀνάξιοι γιὰ τὸ πνευματικὸ μας ἐπίπεδο, ὅταν μερικὰ ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα τῶν τελευταίων αἰῶνων, ἀπὸ τὴς λειτουργίες τοῦ Παλεστρίνα, τὴς φουγκες καὶ τὰ χορικά τοῦ Bach, ὡς τὰ τελευταῖα κουαρτέτα τοῦ Μπετόβεν ἔχουν γραφεῖ γιὰ τέσσερες μόνο ἄπλες καὶ ταπεινὲς φωνές!

Ἀλλὰ καὶ ἄλλη μιὰ πλευρὰ τῆς τέχνης λίγο ἀπασχόλησε τοὺς συνθέτες μας: ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς μουσικῆς. Δὲν τοὺς συνεκλόνησε αἴφνης ἡ ἐλευθερὴ ἐναρμόνιση τῶν Βυζαντινῶν μελωδιῶν μας, πού παραμορφώνει τὰ γούστα τοῦ λαοῦ μας στὸ ἴδιο τὸ σπῆτι τοῦ Θεοῦ, πού θάπρεπε νὰ εἶναι ἀστείρευτη πηγὴ τοῦ Ὁραίου; Δὲ θάταν δυνατόν ν' ἀποφύγουμε μὲ κάποια Ἕλληνικότερη ἁρμονικὴ σκέψη — ἂν ἡ τετραφωνία στὶς ἐκκλησίαις μας εἶναι ἀναπότρεπτη — τὴς ἀφόρητες αἰσθηματολογίαις Ρωμαντικῶν ἐπιγόνων, πού ἔχουν κατακτήσει τὴν ψυχὴ τῶν ψαλτῶν μας; Ἐπειτα δὲν πέρασαν ποτὲ οἱ συνθέτες μας ἔξω ἀπὸ κανένα Ἕλληνικὸ σχολεῖο καὶ δὲ σπάρραξε ἡ καρδιά τους ἀκούγοντας τραφερὲς ὑπάρξει νὰ κραυγάζουν κάποιο ἀσυνάρτητο τραγοῦδι; Ἀσφαλῶς ὅμως θὰ πέρασαν ἀπὸ κάποιο Ὁδεῖο, ἴσως μῆταν μέσα καὶ παρακολοῦθησαν τὰ διδακτικὰ βιβλία τῶν μικρῶν μας ἀρχαρίων. Τί ἐκβιασμός, τί δηλητηρίαση τῆς παιδικῆς ψυχῆς μὲ ταχυδακτυλογικὰ βασανιστήρια! Γι' αὐτὲς τὴς νεαρὲς ὑπάρξεις, γιὰ τὴ ζωὴ τους στὸ σχολεῖο, στὸ ὠδεῖο, στὸ σπῆτι, ἂς γράψουν οἱ συνθέτες μας λίγη κατάλληλη, παιδικὴ μουσικὴ ἀπλὴ καὶ Ἕλληνικὴ. Μὲ λίγη ἀγάπη ἂν εἶναι γραμμένη, θὰ ἔχει βαθιὰ ἀπήχηση, θὰ ἐκπλώσει τὰ φτερά της στὸν αἰθέρα, καὶ νὰ εἶναι βέβαιο ὅτι δὲ θὰ σβύσει τόσο ἄδοξα ὅπως τόσα «μεγάλα ἔργα» στὴν πνιγρὴ ἀτμόσφαιρα ἐνὸς κορεσμένου ἀκρατηροῦ ἐπισήμων συναυλιῶν. Ἀσφαλῶς γιὰ τὴ δημιουργία ἀληθινῶν μουσικοῦ πολιτισμοῦ στὸν τόπο μας κάποια εὐθύνη φέρουν καὶ οἱ συνθέτες μας.

**

Ἄλλ' ἔπειτα ἀπὸ τὴν παρέμβαση αὐτὴ ἂς ἐπιστρέψουμε στὸ κεντρικὸ πρόβλημα πού μᾶς ἀπασχολεῖ, τὴ δημιουργία Ἕθνικῆς Ἕλληνικῆς μουσικῆς. Ὅπως ἦδη ἀνεφερα κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ περιορίσει τοὺς Ἕλληνες συνθέτες στὴν ἐνδόμυχή τους τάση

πρός αυτή ή προς εκείνη την κατεύθυνση. Οί ίδιοι πρέπει να γνωρίζουν τις δυσχέρειες και τις πιθανότητες επιτυχίας αντιμετωπίζοντας τον συναγωνισμό της διεθνούς μουσικής δημιουργίας. Δεν υπάρχει όμως αμφιβολία ότι έργα εμπνευσμένα από το μοναδικό πνεύμα και την ατμόσφαιρα του τόπου μας, θα παρουσίαζαν μιαν ιδιόρρυθμη πρωτοτυπία, που θα έδραίωνε την Έλληνική μουσική και τη φήμη των Έλλήνων μουσικών στη μεγάλη Ευρωπαϊκή οικογένεια. Οί ίδιοι αυτοί λόγοι, όπως έχει τονιστεί παραπάνω, έσπρωξαν Σκανδιναβούς, Τσέχους, Ίσπανούς και Ρώσους προς μιαν Έθνική κατεύθυνση με τις γνωστές διεθνείς επιτυχίες.

Αλλά για μās αυτή ή διέξοδος δέ φαίνεται να είναι άπλη υπόθεση. Η Λαϊκή και Βυζαντινή μας μουσική, όπως έχει διαμορφωθεί αιώνες τώρα πάνω στο σταυροδρόμι αυτό των τριών θαλασσών και των τριών ηπείρων, συνδυάζει αυτόχθονα στοιχεία με πολλά ανατολίτικα. Οί τρόποι και φυσικές κλίμακες, που διακρίνουν τη μουσική της Ανατολής, έχουν βαθιά διεισδύσει και στη δική μας. Συναντούμε δηλ. κι εδώ μιὰ καθαρά μελωδική τέχνη, γεμάτη ανατολίτικη νοσταλγία, που δεν παρουσιάζει τίποτε κοινό στο ήθος της με τη λαϊκή παράδοση της Δύσης. Είναι λοιπόν επόμενο οί τεχνικοί νόμοι που θα κυβερνήσουν την επεξεργασία της εθνικής μας μουσικής, να εμπνεόνται από πνεύμα βασικά διαφορετικό από κείνο που επιβάλλει ή διατονικότητα των ξένων μελωδιών.

Ζούμε σ' ένα τόπο τραγικού πνευματικού διχασμού. Αντιμετωπίζουμε το αιώσιο πρόβλημα που εκπηγάζει από την γεωπολιτική μας θέση στο μεταίχμιο Ανατολής και Δύσης: τον συνδυασμό δύο έτερογενών πολιτισμών, το γεφύρωμα δύο πνευματικών κόσμων που κυβερνούν την εθνική μας υπόσταση. Αλλ' ως παρηγορηθούμε με την ιδέα ότι κι ο κλασσικός Έλληνικός πολιτισμός τα ίδια προβλήματα είχε ν' αντιμετώπισει, κι όχι μόνο στις γραφικές και πλαστικές τέχνες αλλά κυρίως στη μουσική. Τί άλλη σημασία μπορεί να έχει ή βαθιά αντίθεση μεταξύ του αυστηρού δωρείου πνεύματος των έγχωριών μελωδιών και του ξενοφερμένου φρονιού τρόπου με την ανατολίτικη του νοσταλγία; Το ίδιο πρόβλημα παρουσιάζει ή συμβολική αντίθεση μεταξύ της εγγενικής κιθάρας του Απόλλωνα και του οργανιστικού ανατολίτικου αβλού του Μαρσύα. Από την πάλη των δύο αυτών κόσμων, από τον συνδυασμό των αντιθέσεων, ή κλασσική αρχαιότητα δημιούργησε την άρμονία και το μέτρον του Έλληνικού θαύματος.

Αλλ' αν έμεις δέ φτάσαμε σ' αυτή την ένότητα, αυτό δέ σημαίνει ότι μπορούμε να ξεφύγουμε από τους άδρατους νόμους που κυβερνούν τις πνευματικές μας τύχες. Η ζωή μας έχει βαθιές ρίζες σ' Ανατολή και Δύση, κι ο χυμός των ώριμων καρπών της θα ηγηάξει κι απ' τις δύο. Πώς θα φτάσουμε όμως στην ένότητα ενός δικού μας μουσικού πολιτισμού; Αναφέραμε τους λόγους γιατί ή χρησιμοποίηση αυτούσιων των ολοκληρωμένων λαϊκών και Βυζαντινών μελωδιών στη συμφωνική σύνθεση και ο συνδυασμός των ανατολίτικων τρόπων με την κλασσική Ευρωπαϊκή άρμονία, αποτελούν βασικές αντινομίες. Τότε δέ μένει ίσως άλλη διέξοδος παρά να προσ-

κολληθούν οί μουσουργοί μας στο πνεύμα αντί στο γράμμα της λαϊκής και Βυζαντινής μας παράδοσης όπου θα εύρουν τεράστιες άχρησιμοποίητες ένεργειες ικανές να στηρίζουν τα αρχιτεκτονικά τόξα των έντεχνων Ευρωπαϊκών μορφών. Αν παρακολουθήσουμε με έρευνητικό πνεύμα τις συνθέσεις των μεγάλων έθνικών σχολών, θα παρατηρήσουμε ότι οί σημαντικότερες απ' αυτές δέ μās μεταδίδουν ένα εμπειρικό κόσμο, αλλά μās υποβάλλουν το άρωμα μιās ατμόσφαιρας που περιβάλλει τα πράγματα. Μās θέλγουν μάλλον με το όνειρο, με την ποιητική αντανάκλαση των φαινομένων παρά με την πιστή αλλά αντικαλλιτεχνική αντιγραφή της φύσης. Αναφέρω εδώ για παράδειγμα το άριστο γινόμενο του Moussorgski: «Boris Godunow», που χωρίς να περιέχει, απ' ό,τι μου είναι τουλάχιστον γνωστό, ούτε μιὰ λαϊκή μελωδία αυτούσια, συνδυάζει τους λαϊκούς και εκκλησιαστικούς τρόπους με μιὰ άριστου γινόμενου ταιριασμένη άρμονία σ' ένα έργο που δίκαια θεωρείται το μεγαλύτερο λαϊκό μουσικό δράμα. Κι αν όρισμένα μέρη μās ξαφνιάζουν με μιαν άπροσδόκητη κομψότητα ξένη προς το έργο, το χωστόμα στην επεξεργασία του Rimsky-Korsakow, του σοφού καθηγητή της άρμονίας, που «διόρθωσε» εδώ κι εκεί το ρωμαλέο ύφος του πρωτοτύπου σύμφωνα με τα έπίσημα, κλασσικά τεχνικά μέσα.

Υπάρχουν βέβαια πολλοί τρόποι να μεταδώσει κανείς το πνεύμα της λαϊκής ψυχής στην έντεχνη δημιουργία. Εκείνος είναι ο καλύτερος που τονίζει την ουσία, το βασικό της χαρακτήρα μ' ένα έκφραστικό μοτίβο, με μιὰ χαρακτηριστική μελωδική γραμμή, με μιὰ άρμονία που υποβάλλει την γνήσια ατμόσφαιρα. Γι' αυτό το έργο όμως είναι απαραίτητη ή βαθιά γνώση της λαϊκής παράδοσης. Ας βάλουμε το χέρι στην καρδιά κι ως θέσουμε στη συνείδησή μας το έρώτημα: ξέρουμε πραγματικά την τεχνική της λαϊκής μας μουσικής; Έχουμε μελετήσει από πρώτη πηγή, από την ψυχή του ίδιου μας λαού τους χορούς και τα τραγούδια του; Η άρχούμεθα στις λίγες αντιεπιστημονικές και ξερόφωνες εκδόσεις που είδαν κατά καιρούς το φώς της δημοσιότητας; Ένας από τους περιφημότερους σύγχρονους έθνικούς συνθέτες ο Βέλα Βαρτόκ, γύρισε ο ίδιος Ρουμανία κι Ουγγαρία μαζεύοντας σε φωνογραφικούς δίσκους τα λαϊκά κειμήλια. Οί θαυμαστές λαϊκές διασκευές του είναι δείγματα πηγαίας έμπνευσης συνδυασμένης με βαθιά γνώση των μυστικών προβλημάτων της λαϊκής μούσας.

Ας χαρίσουμε στη λαϊκή μας μουσική πέρα από μιὰ προστατευτική θωπεία τον πόνο της δουλειάς και της αγάπης μας. Αν τη ζήσουμε έντατικά, ίσως ο αντίχτυπος την ζωντανέψει σε καινούργια ζωή πάνω στο άψυχό μας πεντάγραμμο. Κι όσοι δέν μπορούμε ν' αποσπαστούμε από τα ξένα πρότυπα ως άτενυσίμως το θαυμαστό παράδειγμα του μεγάλου Strawinsky που, ενώ ζούσε στο Παρίσι του Debussy και του Ravel, άντέδρασε στο πανίσχυρο ρεύμα του Γαλλικού ίμπρεσιονισμού, κι έμπνευσμένος από τα τραγούδια και τους χορούς της μακρουής πατρίδας του, έγραψε τα περίφημα εκείνα έργα, που τον κατατάσσουν μεταξύ των κορυφαίων συγχρόνων μουσικών.

Κ Ο Ι Μ Η Σ Ο Υ

*Κοιμήσου, ή πὸ βαθειὰ συμπόνια
πάνου απ' τὸν ἕπνο σου ἀγρυπνᾷ.
Χίλια θὰ πάω νὰ φέρω ἀηδόνια
νὰ κελαιδήσουν σιγαλά.*

*Κοιμήσου. Ἄπ' ἔξω σιγοβρέχει
κι ἡ νύχτα εἶναι ἄφεγγη, θολή.
Θέλω νὰ πάω νὰ ἰδῶ τί τρέχει
καὶ λείπουν τ' ἄνθη ἀπ' τὴν ἀβλή...*

*Κοιμήσου ξέγνοιαστα καὶ πίσω
νὰ παραστέκεται ἡ γλυκειά,
ἢ ἀγρυπνη ἔγνοια μου θ' ἀφήσω
μὲ χέρια πρᾶα καὶ μητρικά.*

*Βελούδινο τὸ βῆμα θᾶχει
σὰν χιόνι, σὰν ἀνθοροσὴ,
τρέμοντας, πόνος μὴ σου λάχει
ἀπὸ τὸ βράδι ὡς τὸ πρωϊ.*

II

*Κοιμήσου. Τώρα κνηγάρης
τοῦ πόθου παίρνω τὰ φτῆρα
καὶ φεύγω ἀγέρας καβαλόρης
γιὰ νὰ σοῦ φέρω τὴ χαρά:*

*Ὅπου τὴν Ἄνοιξη ἀπαντήσω,
σ' ὅποια τῆς γῆς ἄκρη τὴν βρῶ,
θέλει δὲ θέλει, νὰ ρωτήσω
μῆτε προφταίνω οὔτε μπορῶ.*

*(Καιρὸ νὰ χάνω ἐγὼ δὲν ἔχω,
τὰ παρακάλια, δὲ μου πᾶν,
σπίθες οἱ ὀπλές τοῦ ἀλόγου ὡς τρέχω
στὴν κέτρα βγάνουν πὸ χτυπᾶν.)*

*Ρήγας παραμυθιοῦ θὰ σῶρω
μὰ Ρήγισσα στὴν ἀγκαλιὰ
καὶ συνοδεία μου θᾶχω γύρω
τ' ἄνθη, τὸ φῶς καὶ τὰ πουλιὰ.*

*Σὰν πεταλοῦδες τὰ λουλουδία
κ' οἱ πεταλοῦδες σὰν ἀνθοὶ
καὶ τὰ πουλιὰ καὶ τὰ τραγούδια,
λαός, πὸν πίσω θ' ἀκολουθεῖ.*

*Κι ὅπως θὰ φεύγουμε μὲ βίαση,
κομήτης τῆς χαρᾶς τρανός,
θὰ μὸς θαμάζει κάτω ἢ πλάση
κι ὁ ξαφνιασμένος οὐρανός!*

III

*Χίλιους θὰ ἰδοῦμε ὠραίους τόπους
κι ἄλλους σὸ διάβα μας πικρούς
ὅπου οἱ ἄνθρωποι σ' ἄνθρώπους
ἐπάνω σφάζονται νεκρούς.*

*Δράκοι φλογόφωνοι χιλιάδες
τοὺς παραστέκουν στὴ σφαγή
κι ἀντιλαλοῦν βαθιὰ οἱ κοιλάδες,
τὰ ἔρμα λαγκάδια κι' ὄλ' ἡ γῆ.*

*Μὰ ἐμεῖς πὸν φεύγουμε μὲ βίαση,
κομήτης τῆς χαρᾶς τρανός,
μ' τε μπορεῖ νὰ μās προφτάσει
μῆσος ἢ πόνος ταπεινός!*

IV

Κοιμήσου ὡς τότε:

*Τὰ κλωνάρια
ἀνθούς γιομάτα στὴν ἀβλή
θ' ἀργοσαλεύουν καὶ καθάρια
θὰ κελαιδεῖ κάθε πουλί.*

*Κι ἀκόμη, ἀν θέλεις μὴν ξεπνήσης
ἀφοῦ, λγάκι νὰ φανείς,
μόλις τὴν ἄνοιξη ἀντικρύσεις
μαζύ της ἕνα θὰ γενεῖς.....*

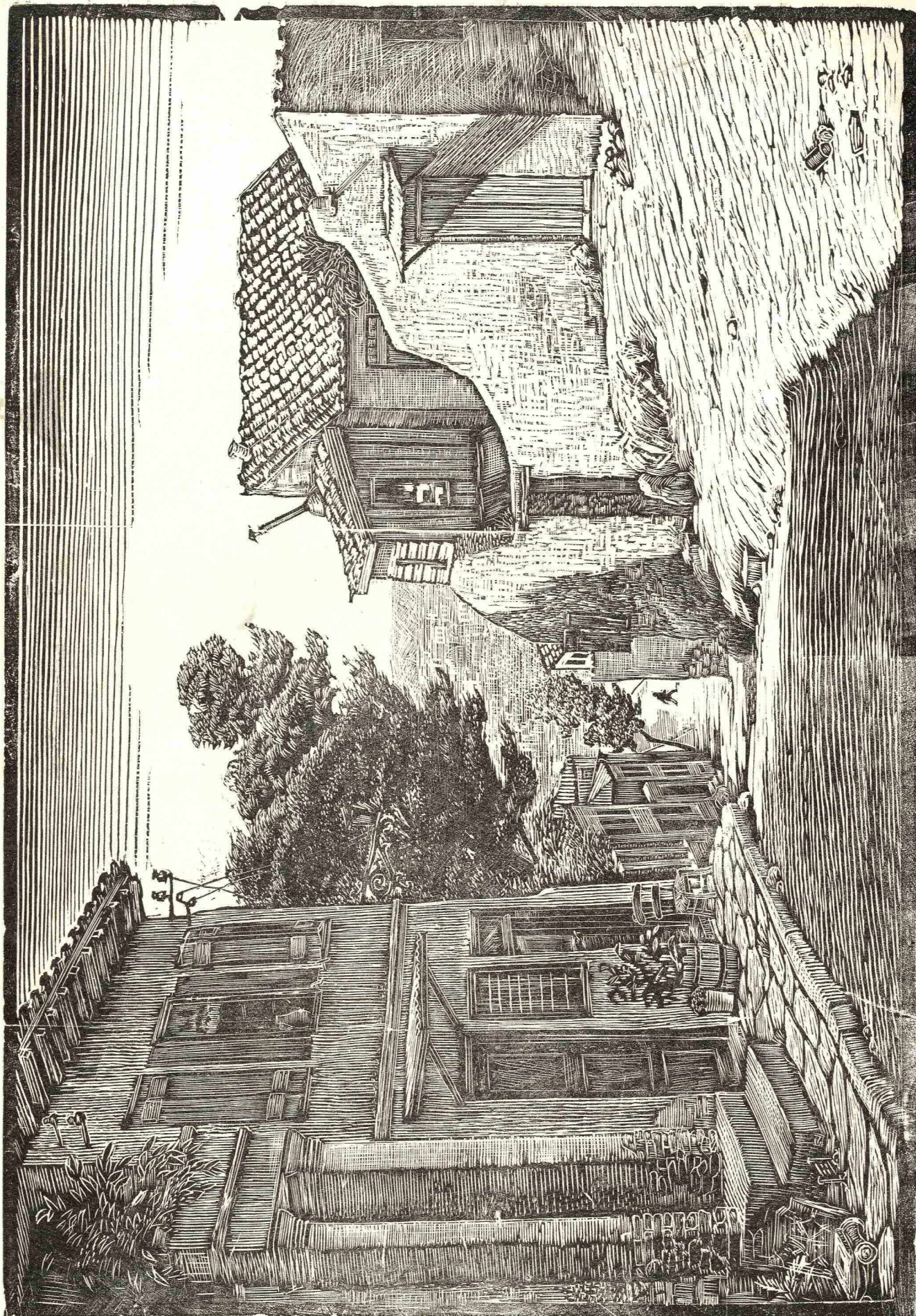
V

*Ἄκόμη σιγοβρέχει ἀπ' ἔξω
κι ἐγὼ, μὲ κείνα πὸν ἀγαπῶ,
στίχους ταιριάζω γιὰ νὰ παίξω
καὶ τραγουδῶ χωρὶς σκοπὸ...*

Γ. Λιάκος

Ἄκουσα ἀπὸ λαϊκούς μας μουσικούς «έναρμονίσεις» γνωστών λαϊκῶν μελωδιῶν πού, ἀν μπορούσε νὰ συλλάβει κανεὶς σὲ σημειογραφία τὸ θαυμαστὸ τους πλέξιμο τῶν ἤχων, τὴ φανταστικὴ τους πολυφωνικὴ ἑτεροφωνία, τὸ περίπλοκο ἁρμονικὸ σύστημα τῶν ἴσων, θὰ κρατούσαμε στὰ χέρια μας δείγματα μιᾶς μεγάλης τέχνης καὶ μιᾶς καταπληκτικῆς τεχνικῆς αὐτοσχεδιασμοῦ, δυστυχῶς ἄγνωστης στοὺς περισσο-

τέρους ἀπὸ μās τοὺς «μορφωμένους» μουσικούς. Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἀνεμετάλλευτη πηγή, ἀπὸ τὸ ἀδιάλυτο ἀραβούργημα αὐτῶν τῶν ἤχων, τὸ ἄγνωστο μυστήριό τῶν νόμων πὸν τοὺς κυβερνοῦν, ἴσως γεννηθεῖ κάποτε ἡ μεγάλη Ἑλληνικὴ μουσικὴ. Ποιὸς όμως εἶναι ἐκεῖνος πὸν κάποια εὐτυχισμένη ὥρα θ' ἀποσπάσει ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ γρανίτη τὸν πρῶτο σπινθῆρα;



Παλιρά 'Αθήνας

Αίμα των 'Ορφανών

Ο ΑΝΤΙΛΑΛΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

ΗΛΙΑΣ ΚΑΝΑΡΗΣ

Τὰ τρία γράμματα πού βάζουμε παρακάτω είναι γραμμένα από έναν άφανη ήρωα, πού τού πρέπει από σήμερα τὸ ταπεινὸ του ὄνομα νὰ σηκώσει πανελλήνιο καύχημα καὶ λάβαρο τιμῆς.
 Ὁνομα αὐτὸ εἶναι Ἡλίας Κανάρης. Εἶταν ένας φτωχὸς ἰσογαικὸς (πρακτικὸς μηχανικὸς), γεμάτος ἀπὸ τὴ φλόγα πού λέγεται Ἑλλάδα, καὶ ἀνεβάζει τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ τὴν ἀσημαντότητά της ἐγωιστικῆς χαμοζωΐας σὲ σύμβολο περίοπτο. Συχνὰ τὸ βάρσο αὐτὸ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ὁ βωμὸς τῆς θυσίας.
 *Ἔτσι ἔγινε καὶ μετὰ τὸν Ἡλία Κανάρη.

Νὰ σὲ σύντομη περίληψη τὸ ἱστορικὸ του.
 Γεννήθηκε στὴ Σμύρνη στὰ 1911 καὶ ντυφεκίστηκε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὶς 24 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1943, ἀφήνοντας γυναῖκα ἀρρωστή ἀπὸ δασεομελιτίδα, ἕνα ἀγοράκι δυὸ χρονῶ, τὴ μητέρα του καὶ ἕναν ἀδερφὸ τραυματία τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου.

Ἔχκε καταδικαστεῖ ἀπὸ τὸ Γερμανικὸ Στρατοδικεῖο τρεῖς φορές σὲ θάνατο καὶ τρία χρόνια εἰρκτή. Τὰ κατηγορητήρια γράφουν: «κατασκοπεῖα, ἀπόπειρα φόνου, κατοχὴ ὀπλῶν καὶ ἀστυμάτου (δύο πομποὶ) καὶ φυγάδευσις Ἀγγλῶν στρατιωτικῶν». Ἡ τελευταία καταδικαστικὴ ἀπόφασις τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοδικεῖου ἔχει ἡμερομηνία 4 τοῦ Γενάρη τοῦ 1943.

Σὰ μνήκαν οἱ ὀχτροὶ στὴν Ἑλλάδα ὁ Κανάρης μαζί με ἄλλους φίλους του ναυτικῶς ὀργάνωσε μίαν ἐπιχειρησὶα πού ἐστράφη στὴν Αἴγυπτο Ἑλληνας καὶ Ἑγγλέζους στρατιωτικῶς καὶ ἐθελοντῆς ἰδιώτες. Ὑστερῶς ἀπὸ ἕνα χρόνον, τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1942, οἱ Γερμανοὶ τὸν ἐπίασαν καὶ τὸν ἐκλείσαν στὶς φυλακῆς Ἀβέρωφ. Ἐγὼ βραστούσαν ἀκόμα οἱ ἀνακρίσεις εἶπε στοὺς Γερμανοὺς πὼς δέχεται νὰ τοὺς δηγήσει στον τοπο ἄπ' ἐκεῖ παρακρίσαν γιὰ τὴν Αἴγυπτο.

Πραγματικὰ μετὰ συνοδιὰ ἑπτὰ ἀστυνομικῶς τῆς Γκεσταπὸ πήγε στὸ Βαθὸ τῆς Χαλκίδας καὶ τοὺς ἐδεῖξε ἀπὸ μακρὰ τὸ σπίτι ἐνὸς φίλου του ἐκεῖ εἶχανε κρυμμένο πομπά. Πρὶν φτάσουν ὅμως σ' αὐτὸ τὸ σπίτι κατὰφερε νὰ πείσει τοὺς Γερμανοὺς πὼς θάτανε φρόνιμο νὰ μείνουν οἱ ἑξὶ τῆς κουστωδίας ἄπ' ἔξω, καὶ νὰ μπει μέσα μόνο αὐτὸς μ' ἕνα Γερμανὸ ἀστυνομικῶ.

Μόλις μῆκανε μέσα, τὴ στιγμή πού σύστηνε τὸ Γερμανὸ σὺ φίλο του καὶ πῆγε ὁ Γερμανὸς νὰ δώσει τὸ χέρι του, ὁ Κανάρης τοῦ ἀρπάξε τὸ ὄπλο καὶ μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ φίλου του τὸν φημισσαν τὸν ἐδεσαν κατόπιν πῆδησαν καὶ οἱ δυὸ ἀπὸ τὸ παράθυρο κ' ἐφυγαν. Οἱ ἄλλοι Γερμανοὶ περιμέναν σ' αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἄπ' ἔξω.

Ὁ Κανάρης μπόρεσε νὰ κρυβεται στὴ Χαλκίδα καὶ νὰ δουλεύει γιὰ τὸν Ἀγῶνα ἐπὶ ἑπτὰ ἀκόμα μῆνες. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος δημοσιεύτηκε ἡ ἐπιχειρησὶα του γιὰ ἕνα μεγάλο χρηματικὸ ποσὸ, βρέθηκε ένας πρόδοτης πού τὸν κατόσε. Ἔτσι τότε πιάσανε πάλι καὶ τὸν ντυφεκισαν.

Νὰ τώρα καὶ τὰ τρία γράμματα πού ἄφισε*.

Ἡ «Καλλ. Ἑλλάδα» πού ἡ φιλοδοξία της δὲν εἶναι τὸ νὰ πληθύνει κατὰ μία ἀκόμα φιλολογικὴ φυλλάδα τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἀθήνας, μόνο βγαίνει μέσα ἀπὸ τὴ ζωτανὴ λατῆρα καὶ τὴ φλόγα τοῦ ἔθνικου πάθους, δίνει αὐτὰ τὰ κείμενα στὴ δημοσιότητα, μετὰ τὴν ἐλπίδα πὼς σύντομα — μαζί με ἄλλα τέτια — θὰ μπουνε μέσα στὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ Ἑλληνοπόλου καὶ θὰ γίνουν σάρκα του καὶ ἀντρίκια θροφῆ τῆς ψυχῆς του.

(Πρὸς τὸ μικρὸ του ἀγόρι)

Τρίτη 6 Ἰανουαρίου 1943.

Οἱ τελευταῖες μου θελήσεις.
 Ἀγαπημένο μου παιδί Κώστα, ὅταν θὰ διαβάξεις αὐτῆς τις λίγες γραμμῆς Ἐγὼ παιδί μου δὲν θὰ ὑπάρχο στὴ ζωῆ, γιατί θὰ με ἔχουν ἐκτελέση ἡ Γερμανί. Με καταδικασαν τρεῖς φορές εἰς θάνατον καὶ τρία χρόνια εἰρκτή.
 Παιδί μου, ἀγοράκι μου πού σὲ ἀφίνω 2 ἐτῶν ὀρφανούλη, λεβέντη μου ἐσένα πού σὲ ἀγάπησα τόσο ἀλλὰ δὲν εἶχα τὴν τύχη νὰ σὲ χαρῶ καὶ νὰ παίξω τὸ κρυφτούλι ὅπως ἐπαίξα ἄλοτε μαζί σου. Ὅταν θὰ εἶσε παληκαράκη καὶ θὰ διαβάξῃς τὸ τελευταῖο γράμμα, θέλω νὰ θυμάσε τὸν Πατέρα σου καὶ τις Συμβουλῆς πού θὰ σοῦ δόσο, λεβέντη μου, παλικαράκι μου, ἀγαπημένο μου παιδί. Θέλω νὰ ἀγαπᾶς περισσότερο τὸν Νονόσου, διότι αὐτὸς σὲ ἀγαποῦσε περισσότερο

καὶ φρόντισε γιὰ σένα. Νὰ τὸν σέβαισε καὶ νὰ τὸν ἀκοῦς, αὐτὸς εἶναι ὁ πατέρας σου, καὶ ὁ πατέρας ὀλονόν μας καὶ ἀρχηγὸς στὴν γενειά μας. Νὰ ἀγαπᾶς καὶ νὰ Σέβεσε τὴ γιαγιά σου διότι ἐστάθη περισσότερο ἀπὸ Μητέρα. Νὰ ἀγαπᾶς τὴν Μητέρα σου, τὴ θεία σου τὴ Λουλοῦ, τὴ θεία σου τὴν Ἀνδρῶ καὶ τὸν θείο σου Χριστόφορο. Πεδί μου νὰ μὴ πέξεις χαριὰ ποτὲ καὶ νὰ μὴν ἀδικήσεις καμιά γυναῖκα στὴ ζωῆ σου καὶ νὰ εἶσε τιμιὸς ἡλικρινῆς καὶ φιλαλήθης.

Νὰ ἀγαπᾶς τὴν Πατρίδα μας καὶ νὰ εἶσε καλὸς χριστιανός. Κώστα μου πεδακι μου, δὲν σοῦ ἀφίνω τίποτα γιατί δὲν ἔχω. Σὲ ἀφίνω σὲ καλὰ χέρια πού θὰ σὲ ἀγαποῦν καὶ θὰ φροντίζουν γιὰ σένα. Κώστα μου θέλω νὰ με Συγχωρέσης τὸ ὅτι σὲ ἀφίσα μικρὸ καὶ ὀρφανὸ. Θέλω νὰ προσεύχου γιὰ μένα πάντοτε, Λεβέντη μου γιατί με καταδικασαν ὅτι εἶχα δύο πομποὺς καὶ ἔδινα ἑ-πομπές. Ἐπι ἀνίκα σὲ ὀργάνουσι καὶ φυγάδου ἐγκαλέζουσι, ὅτι εἶχα ἕνα πιστόλι καὶ ὅτι ἐπιχίρησα νὰ σφάξω τὸν διερμινέα τους καὶ πολὰ ἄλλα

* Κρατοῦμε αὐτοῦσιο τὸ κείμενο με ὅλες τις ἀνορθογραφίες του.

«Παντολογίατα», Νικολάι Γόγολ, στο θέατρο «Κεντριόν» από το «Θίασο Τέχνης Κ. Κούν»

«Ούτε γώ, ούτε οι σύντροφοί μου που εξασκούνται όπως εγώ στη φιλολογία, σκεφτήκαμε ποτέ πως θα γινόμουν σατυρικός συγγραφέας. Πρέπει όμως να ομολογήσω πως όλοι συμφωνούσαν στο ότι από νέος ακόμη, στις παρατηρήσεις μου για τους ανθρώπους, εβρίσκα ορισμένα χαρακτηριστικά σημεία, περισσότερο ή λιγότερο σημαντικά και κωμικά, ότι αυτά που συνήθως εφευρόντο από την προσοχή των άλλων. Έλεγον πως όχι μόνον είμουν άσιος να ζωγραφίσω τον άνθρωπο και να τον γελοιογραφήσω, μα κατά κάποιον τρόπο να μαντέψω ακόμη πως θα έκραζόταν σε μια δεδομένη περίπτωση, να προβλέπω τους συλλογισμούς του και ακόμη τον τόνο των επιχειρημάτων του.

Η εθιμική που βρίσκουν οι θεατές μου στα έργα μου, γενιόταν από μια εσώτερη ανάγκη. Πολλές φορές μ' έπιανε μια ανεξήγητη αγωνία, που την απόδινα στην κακή μου υγεία. Τότε για να διασκεδάσω φανταζόμουν τα πιο κωμικά πράγματα. Δημιουργούσα πρόσωπα και χαρακτήρες κωμικούς και τους έβαζα στις πιο γελοίες καταστάσεις χωρίς ποτέ ν' αναρωτιέμαι για ποιόν σκοπό. Αυτό στάθηκε η αρχή των πρώτων μου κωμωδιών».

Έτσι απλά ηγείει τη μεγάλη τέχνη του ο Γόγολ. Σαν κάτι που κινεί τόσο φυσικά ο ν' ανάσαινε. Έτσι φαντάζομαι θα ηγούσαν όλοι οι μεγάλοι τεχνίτες τα έργα τους. Έτσι θα μιλούσαν οι τεχνίτες των μικρών πλίντων ειδώλων του 4 π. Χ. αιώνα, κ' η απλοκότητά τους μας κάνει να συλλογιζόμαστε τα παιδιά που θέλουν να καταβάσουν το φεγγάρι μ' ένα σπάγγο. Τα παιδιά και τους τεχνίτες σαν τον Γόγολ, που πραγματοποιούν το παιδικό όνειρο.

Ο Ποκκαλιόσιν που αγαπάει την ανάπαυή του, το τσιμπούκι του, το κουστομπολάκι με τόν ύπνρητο του, το dolce far niente, που είναι δηλαδή ένα αληθινό γεροντοπαλληκάρο της Ρωσίας του Άλεξάνδρου του 11, με την προσηλωσή του στην παράδοση, δημόσιος υπάλληλος δεμένος στην κρατική μηχανή, άπορασιζει—πιο πολύ γιατί τον πιέζει ένας φίλος του κ' η προξενήτρα—να παντρευτεί: Συναντιέται λοιπόν με τη νύφη—το ίδιο άναποφάσιστη κι απλόικη—μα η προξενήτρα φέρνει κι άλλους γαμπρούς: Τόν άποστρατο ναυτικό Ζεθάκιν, τόν χοντρό επιθεωρητή Ίδαν Παύλοβιτς Σφουγγάτο, τόν μικροδιδάκαμάτη Άκούσκιν. Η νύφη δέν μπορούσε φυσικά, με την έλλειψη κρίσης που τη χαρακτηρίζει, να διαλέξει, άν δέ ήταν ο

φίλος του Ποτκαλιόσιν Κατσακιάφ, που πείθει τη νύφη και το γαμπρό πως είναι φτιασμένοι ο ένας για τόν άλλον. Όμως ο Ποτκαλιόσιν, αβάνιος άναποφάσιτος, την τελευταία στιγμή τόν σκάει από τόν παράθυρο.

Ο κ. Κούν είπαμε πως είναι μοναδικός για την έρμηνεία των ρώσικων έργων κ' αυτή τη φορά συνέλαθε άπόλυτα τόν ρόλο του Ποτκαλιόσιν, που ο κ. Λυκοβργος Καλλέρης έρμήνευσε άπαράμιλλα. Όταν στη σκηνή της πρώτης πράξης μιλάει με τόν ύπνρητο του, ζωντανεύει χωρίς υπερβολή έναν χαρακτηριστικό Ρώσο όχι μόνο του Γόγολ μα άλης της εποχής του Γκουτσαράφ, (που έχει δώσει τόν άδερφο του Ποτκαλιόσιν στόν «Οβλοπον» του), του Τσέκωφ, του Ποδσκιν κλπ. Επίσης στη σκηνή της έξομολόγησης κ' άς την τελική σκηνή της άμφιβολίας, είταν τέλειος ο κ. Καλλέρης.

Η Δις Τόντα Διαμαντοπούλου, σά νύφη Άγάφια Τυχήνοβνα είταν η άντάξια Ρατεναίρε του κ. Καλλέρη κ' οι έμφανίσεις της στην πρώτη και στη δεύτερη πράξη στάθηκαν άψογα πιστιζαρισμένες. Ο Στέπαν ο ύπνρητης άποδόθηκε πειστικότητα από τόν κ. Στάυρο Ξενίδη.

Έκείνο που έξφυγε τέλεια τού σκηνοθέτη κ' έξαντάκωσε την άξιόλογη ήθοποιό κ. Μεταξά, είταν ο τύπος της Φέκλα Ίδανόβνα, της προξενήτρας. Ίσως η τέχνη να μην άντιγράφει τη φύση, αλλά πρέπει άποωδήποτε να υποβάλλει στή θεατή μ' όποιαδήποτε μέσα την ιδέα του συγγραφέα. Φοβάμαι πως τά μέσα που μεταχειρίστηκε ο κ. Κούν για να μάς υποβάλει την προξενήτρα κατάληξαν να μάς δώσουν μια τουρκογούφτισσα πρόστυχη, τραγική, άπελιστικά πρόστυχη, κ' όχι μια σοβαροφανή και κωμικά άξιοπρεπή Ρώσσα προξενήτρα της εποχής της. Λένε πως ο κ. Κούν άσκει μια κάποια έπιρροή πάνω στούς ήθοποιούς του κ' άπορομμε πως ακόμη δέν υπόρεσε να έπιβληθεί στόν άξιόλογο καλλιτέχνη κ. Διαμαντοπούλο (Κατσακιάφ) και να υποτάξει στούς κανόνες της τέχνης τόν σαν μανιασμένο άλογο ταμπεραμέντο του, που πνίγει και την ήθοποιά του και την ύπομνη κομμιά φορά τών θεατών και ζημιώνει ανυπολόγιστα και τόν ήθοποιό και τόν σκηνοθέτη.

Ο κ. Μίμης Φωτόπουλος άντιμετώπισε τόν γεμάτο άποχρώσεις ρόλο του άποστρατου ναυτικού Ζεθάκιν, με άπόλυτη κατανόηση. Οι άλλοι ήθοποιοί είταν παράτονοι κ' άδιάφοροι.

Τό σκηνικό τού κ. Γιάν. Στεφανέλλη με τόν έλικό του πλαίσιο άνοιγε μέσα από τόν μικροαστικό σπύτι τη θέα μιας πολιτείας παραμυθιού για μεγάλα παιδιά.

Μαρίνα Γεράνη

Η Ζωγραφική

Καλλιτεχνική Έκθεση των Νέων

Σε μιάν αίθουσα του «Παρνασσού» πάνω από πενήντα νέοι καλλιτέχνες έκθετούν τα έργα τους. Η συμπάθειά μας είναι μαζί τους. Και πως μπορούσε να γίνει διαφορετικά, αφού σ' αυτούς άνήκει τόν μέλλον! Αυτοί θα συνεχίσουν τις προσπάθειες των πιο παλιών συναδέλφων τους, αυτοί θα πιούν τόν ύπόλοιπο της πίκρας και της προσμονής που δίνει η τέχνη, σ' ανεχιστές των άναζητήσεων, των άπογοητεύσεων και των προσδοκιών. Ναι, μη διστάζετε, νέοι, ακόμα και άν τόν τέρας της προσπάθειάς σας είναι πολύ μακριά, έστω κι άν σ' περιμένει στά γεράματα: είναι τόν ώραιότερο και άγιώτερο από κάθε άλλο, μη γελιέστε.

Κείνο που μάς άνησυχεί από την έκθεση αυτή δέν είναι τόν ταλέντο και οι δυνατότητες των καλλιτεχνών που παρουσιάζονται. Είναι οι προσανατολισμοί τους. Ένας νέος πρέπει να βλέπει πολύ μακριά, έστω κι άν πρόκειται να άργήσει να φτάσει. «Κάλιο στά βαθιά, παρά στά ρηχά». Είναι μια παροιμία που λέει πολλά, και άξίζει να την προσέξουν οι νέοι μας. Πρέπει δηλ. να παραδεχτούμε πως υπάρχουν δρόμοι εύκολοι, που τόν τέρας τους είναι πολύ σιμά, ενώ με άλλους συμβαίνει τόν αντίθετο. Σ' ένα νέο που έχει μπροστά του τά χρόνια άρμόζει η ώραία φιλοδοξία να προ-



Μπετόβερ

Ευλόγλυπτο Νικόλα

τιμήσει να ξεκινήσει για τόν μακρύτερο και τόν πιο κοπιαστικό: έχει τόν άέρα του, την άτμόσφαιρά του.

Τί μάς προσφέρει λοιπόν τούτη η έκθεση των νέων;

«Άς μη γελοιομαστε» βιασύνει για τέρατα που δέν άξίζουν στά τολμηρά και άποφασιστικά γιάτα, να ποιδ είναι τόν χαρακτηριστικό της. Βιασύνει να φαίνονται σάν σοφοί από τώρα. Μα η σοφία άποχτιέται με τη ζωή. Είναι τόν λουλουδι που φυτρώνει από την κοπιαστική άναζήτηση, που άνθίζει από την πράξη, είναι τόν συμπέρασμα, από τη συγκεκριμένη και ξεκαθαρισμένη κατάχτηση. Άφου αυτό δέν έγινε στην έργασία τους που μάς προσφέρουν, πως θέλουν να μάς πείσουν; Ένώ τά χρόνια τους είναι ακόμα τόσο λίγα, γιατί βιάζονται να μάς έμφανιστούν άκουμπισμένοι από τώρα σέ τέρατα που, όπως είπαμε, είναι γνώση των γέρων, εκείνων δηλ. που, άφου έξάντλησαν όλες τις άναζητήσεις, δοκίμασαν όλες τις δυνατότητες και έξέτασαν την κάθε πλευρά, σταμάτησαν τέλος για ν' άνασυχροτήσουν τις καταχτήσεις τους; Γιατί βιάζονται να μοιάσουν με τούς γέρους οι νέοι μας; Γιατί περι αυτού πρόκειται: Ένώ ο τίτλος της νέας έκθεσης μιλά για νέους, τόν περιεχόμενό της είναι γέρικο.

Άνησυχούμε βλέποντας να σκορπάνε τις δυνάμεις τους σέ πολλά. Είναι μιάν άσκοπη διάσπαση που άδυνατί-

ζει τόν έργο τους. Μας θυμίζουν αυτό που είπε ο Χριστός στη Μάρθα: «Μεριμνάς και τυρβάζεις περι πολλά». Σχόρημα! Και, επειδή δέν μπορούν να έπαρκέσουν σέ τούς στόχους τ' αφήνουν όλα μιιά και άπλερα. Ένα λίγο άπ' όλα: λίγο σχήμα, λίγο τόνο, λίγο χρώμα, μιση άνατομία, λίγη προοπτική, λίγη σύνθεση και πολύ θέμα... Πως γίνεται να έπαρκέσουν; Άντι να δοθούν ολάκεροι στά τρία πρώτα— τόν σχήμα, τόν τόνο και τόν χρώμα— πούναι βασικά, που πάνω στη γερή βάση τους θα στηρίξουν τα υπόλοιπα στερεώτερα κι ευθύτερα, έπесαν σέ φτώχεια που δέ λέγεται.

Πρέπει να ομολογήσουμε πως άνάμεσα σέ τούς πινακες δέν ύπάρχει ένα έργο που να μπορεί να χαρακτηριστεί σάν ένα σαφταριστό κομμάτι σέ σχήμα και σέ χρώμα, που να φανερώνει ζωντανία. Θέμα: νομίζουν πως αυτό είναι τόν άπαιτο. Ναι, αυτό είναι μα σάν άποχτήσης πρώτα δυνατή, εύκρινη, καθαρή σάν κρύσταλλο ζωγραφική όμιλία, για να μπορείς να περιγράψεις τόν θέμα.

Είναι άνάγκη λοιπόν οι νέοι ζωγράφοι μας να γυρίσουν στά τρία βασικά στοιχεία. Με τόν πρώτο άπ' αυτά— τόν σχήμα— και με βοηθούς τόν τόνο και τόν χρώμα, και άφου δυναμώσουν με πολλή δουλειά, μπορούν να δώσουν τη ζωντανία. Άς φροντίσουν ν' άνακαλύψουν πρώτα ολάκερη τη δύναμη τού σχήματος, άπαλλαγμένου από κάθε φόρτο και παράσιτο. Όχι τόν σχέδιο που βγαίνει από τόν όμοιωμα τού άντικείμενου, όχι τόν άφηρημένο σχήμα που άλλοι τόν συλλαβάνουμε κι άλλου τόν χάνουμε, άλλα τόν συγκεκριμένο σχήμα που έχει ώρισμένες διαστάσεις, ύψος και πλάτος. Άς κοιτάξουμε ακόμα τά γνωστά μας σχήματα, όπως τόν τετράγωνο, τόν τρίγωνο, τόν στερογγυλό, τόν παραλληλόγραμμο, τόν θετικότητα, τόν έσωτερική δύναμη, πόση εύκρίνεια συγκεκριμένη προβάλλουν!

Φαντάζεστε τόν πλούσια όμορφιά μπορεί να προβληθεί από την άπειρη ποικιλία των σχημάτων και άντιθέσεων που δίνουν τά φυσικά άντικείμενα; Η συγκεκριμένη άντικειμενικότητα είναι κείνη που έδωσε τούς κούρους, τά αρχαϊκά άγάλματα, και άργότερα, στην προχωρημένη, την κλασική εποχή, έργα γερά και γεμάτα χάρη, άπαλλαγμένα από φόρτο και καθετι περιττό, γεμάτα από την όμορφιά τού δονατού, σάν λουλουδιά στην έλαφράδα τους και σάν βράχους στην κατασκευή τους. Είναι αυτά τά έργα που η συγκεκριμένη τους λυγεράδα προκαλεί τόν θαυμασμό, για την όμορφιά και τη γεροσύνη που κλείνει, και βγίχων από τόν άρμονικό συγκρότημα που προβάλλει από τόν νου και την καρδιά. Είναι σχήματα που έχουν ψυχή και μυαλό, δημιουργήματα τού ανθρώπου που τόλμησε να παροβγει

με τη Φύση. Εύγενικιά προσπάθεια, θεϊκή ενέργεια, μακρής δρόμος! Κοπιάστε, νέοι, με θάρρος! Μη σ' άζαλίζουν οι φιλοδοξίες μη σ' άξεστρατίζουν οι ύλικές άνάγκες: Θα ίκανοποιηθούν κι αυτές άλλα στην ώρα τους: μη βιάζεστε...

Πρέπει ακόμα να καταλάβουν μερικοί πως τη ζωγραφική τους δέν μπορούν να την παίρνουν από τά περιοδικά. Είναι πολύ δύσκολο να κατανηθεί ένα έργο από φωτογραφίες, έστω και χρωματισμένες, άν δέν έρθουμε σ' έπαφή με ατούσιο τόν έργο, ώστε να γνωρίσουμε την τεχνική και τις ιδέες τού τεχνίτη, ακόμα και τόν μέγεθος τού πίνακα, που παίζει σπουδαίο ρόλο, και τόσα άλλα στοιχεία του που καταρτίζουν στό συνολικό του νόημα ένα έργο. Τόν συμπέρασμα που θα βγάλουν οι νέοι μας γνωρίζοντας τά ξένα έργα από φωτογραφίες, δε θ'άνα άληθινό, και θα δουλεύουν παραπλανημένοι πάνω σέ λαθεμένα δεδομένα. Και δέν είναι που κάνουν κακό μονάχα στόν έαυτό τους, βλάφτουν και τούς άλλους. Όχι μονάχα με τόν έργο τους, άλλα και με τις σκέψεις τους. Όσοι είστε γνήσιοι, εύχης έργο θα είταν να τούς άποφεύγετε αυτούς η καλύτερα να μην τους δέχεστε να έκθετούν μαζί σας: Είναι αυτοί που γέμισαν τις προθήκες και τά σπύτια με ψεύτικα έργα.

Η έκθεση έχει σκοπό να παρουσιάσει μπροστά στό κοινό τόν κόπο και την κατάχτηση τού καλλιτέχνη, για να μάς δώσει την εύκαιρία να τά εκτιμήσουμε, και μαζί, να μάς διδάξει τις καινούργιες του άντιλήψεις. Είναι διδακτική κάθε έκθεση. Λίγο—πολύ κάτι πρέπει να έχει να μάς άποκαλύψει θετικό και γνήσιο. Όμως εκείνοι που δέν θησαυρίζουν με τη δουλειά τους δικά τους άποχτήματα τ' έχουν να πούν; Και σάν δέν έχουν να μάς πούν τί παρουσιάζονται; Τόν έργο τέχνης δέν είναι μόνο στοιχείο στολισμού, είναι και στοιχείο διαπαιδαγώγησης, και σάν τέτοιο παίρνει την άξιολογική του τοποθέτηση μέσα στην άνθρώπινη ζωή, έχτιμιέται και θαυμάζεται.

Είναι μιιά φωνή ειλικρίνειας και άγάπης αυτά τά λίγα και συνοπτικά που άποτεινουμε προς τούς νέους που έκθέτουν στόν «Παρνασσό». Θελήσαμε να κλείσουμε μέσα στις λίγες έτούτες γραμμές όσα πιστεύουμε πως είταν άνάγκη να είπωθούν για να όφελήσουν στην προκοπή της τέχνης κι όχι για να κολακέψουν η να προκαλέσουν φτηνή και άσκοπη εύχαρίστηση.

Με τά ίδια αισθήματα και με την ίδια ειλικρίνεια θα παρακολουθήσουμε την πορεία των νέων ζωγράφων μας, συμπαραστάτες και συνοδοιπόροι που μάς ένώνει και μάς φλογίζει ο ίδιος πόθος.

Έχουμε την έλπίδα πως θα βρούμε την κατανόηση που λαχταρούμε.

Σ. Παπαλουκάς

Κριτική του Βιβλίου

«Παντέρμη Κρήτη» του Παντελή Πρεβελάκη.

Έγκαινιάζοντας τη στήλη τού Βιβλίου, θεωρώ σκόπιμο να διατυπώσω από την αρχή την γνώμη που, ύστερα από πολλές διακυμάνσεις και πλάνες διαμόρφωσα για την Κριτική, σχετικά με τά έργα της Τέχνης τού Λόγου. Ίσως έτσι έννοηθη καλύτερα και η συναισθηματική και διαισθητική περισσότερο παρά δοθολογιστική θέσι που παίρνω άπέναντι τού συγγραφέα που με άπασχολεί. Η Κριτική είναι μιιά συμβατική τέχνη με ώρισμένες δυνατότητες, πέρα από τις όποιες δέν μπορεί να προχωρήσει. Οι δυνάμεις που ώθουν τόν άνθρωπο για Δημιουργία, καθώς και οι καταστάσεις που διαγράφονται από αυτές τις δυνάμεις, της διαφεύγουν. Άν όχι έντελως, στη συνάρτησή τους με την βαθύτερη ύπόστασι τού συγγραφέα, της διαφεύγουν θετικά. Μένουν να έξετάσει έπιφάνειες και φαινόμενα. Τά βάθη που έξακριβώνει κάθε φορά είναι έπισης άνάλογο με

τόν βαθμό της έντυπώσεως που είχε από τά έξωτερικά γνωρίσματα τού έργου, με τά όποια ήρθε σέ έπαφή. Έτσι, περνώντας κανείς από σκέψι σέ σκέψι, φθάνει σέ κείνο που είπε ο Ρίλκε: «Τά έργα της τέχνης είναι άνεξήγητα». Και άλλου: «Τά έργα της τέχνης βρίσκονται σέ άπόλυτη μοναξιά». Σε τρίτο σημείο στό ίδιο βιβλίο: «Τά έργα της τέχνης είναι τόσο μόνα, ώστε συμβαίνει για τόν ίδιο έργο να γραφούν όχι μόνο διαφορετικές γνώμες, άλλα κάποτε και άντίθετες». Όσοι γνωρίζουν από πείρα προσωπική η από μεγάλη άσκησι, τούς μονήρεις δρόμους των δημιουργικών πνευμάτων, έχουν φθάσει σέ άνάλογο συμπέρασμα. Έμεις όμως δε γράφουμε, τουλάχιστο σήμερα, για να άνακινήσουμε τά προβλήματα που θέτει η Τέχνη τού Λόγου, στις ύψηλές εκδηλώσεις της, που είναι ζήτημα, συγγενικής με βραία, άλλα άλλης περιοχής. Είπαμε, παρεπιπτόντως, μερικές προσωπικές σκέψεις μας για την Κριτική, που ίσως

της φανούν χρήσιμες. Έμεις γράφουμε για κείνους που «διαβάζουν άργά» και με προσοχή, από διαίσθηση ότι έτσι πρέπει να κάνουν (χωρίς να έχουν άκουσει τη συμβουλευτική φωνή του Νίτσε), λατρωμένους να πλησιάσουν τα καλλιτεχνήματα του Λόγου και τα χρήσιμα έργα. Γράφουμε με την απότερη έλπιδα να φέρουμε το μεγάλο κοινό κοντά στη ζωντανή τέχνη. Γι' αυτό παίρνουμε και τη θέση που είπαμε, τη συναισθηματική και διαισθητική περισσό- τερο. Οι λόγοι τρόποι και οι επιστημονικές μέθοδοι είναι ανεπαρκείς για τα έργα που υπαγορεύει η εμπνευσι. Αντί να τα πλησιάσει, τα απομακρύνει από το μεγάλο κοινό και αυξάνει την ερημιά τους. Το μεγάλο κοινό και ιδιαίτερα το δικό μας που είναι ακόμα άκατατόπιστο στην τέχνη και στους τεχνίτες, χρειάζεται πολύ απλά λόγια, σαφείς, αναλυ- νες εκφράσεις, και την επέμβαση του συναισθήματος σε μεγά- λο βαθμό. Αν κατορθώσει κανείς να μεταδώσει τη συγκί- νησή του από ένα καλλιτεχνήματα, δίνει τη ψυχή του έργου πληρέστερα από όσο θα την έδιναν οι πιο σοφές αναλύσεις.

Με τα Έλληνικά Γράμματα συμβαίνει κάτι περίεργο που είναι δύσκολο να εξηγηθεί, αν δεν έχει κανείς υπόψη του τις ανάλογες με την δική μας εποχές, καθώς και τους ποι- κίλους τρόπους που έφευρίσκει η ζωή ενός παλιού, ιστορι- κού λαού για να εκδηλώνει την κρυμμένη, μυστική δύνα- μή της. Ένώ η λογοτεχνική μας παραγωγή βρίσκεται ακόμη στα πρώτα στάδια που έχει να διανύσει, ως πού να γίνει «Υψηλή Τέχνη και Δημιουργία, υπάρχουν ανάμεσά μας μερι- κές ιδιοφυΐες που μπορούν να άναμεινθώσουν με τις πιο προχωρημένες ευρωπαϊκές. Μια από αυτές είναι η ιδιο- φυΐα του κ. Πρεβελάκη. Και θα έπρεπε να έχη κανείς άρκετο καιρό στη διάθεσή του για να την αναλύσει στις διάφορες εκδηλώσεις της, να παρακολουθήσει την κάθε μια από αυτές χωριστά και να δείξει τους σταθμούς που σημειώσε, ως πού να φθάσει στη σημερινή απόδοσή της. Ο κ. Πρεβελάκης ξεκίνησε από την ποίηση. (Στρα- τιώτες, 1928). Περνά, με τις πανεπιστημιακές του σπου- δές, μέσα από την ιστορία του κόσμου και αφού φθά- σει στη σύγχρονη ζωή, γυρίζει πίσω, σά να μη τον έν- διαφέρουν άρκετά, σά να μη τον έλπνούν, ως τώρα, τα νεότερα θέματα. Πιο πολύ από κάθε άλλη εποχή τον τραβά η «Αναγέννηση, ο 16ος αιώνας, πού είναι ο αιώνας του. Τότε γεννήθηκε ο μεγάλος πατριώτης του πού έφερε την άνα- μνησι της βυζαντινής άγιογραφίας στην κοσμική τέχνη και στην κοινωνία των ανθρώπων. Τόν μελετά και με άλλε- πάλληλες εργασίες προσπαθεί να τον άποδώσει. (Δομίνκος Θεοτοκόπουλος, 1930. Ο Γκρέκο στη Ρώμη, 1941. Θεοτοκό- πουλος, Τα βιογραφικά, 1942). Παράλληλα ενδιαφέρεται ζω- ρά και για άλλα θέματα, αισθητικά, ποιητικά και ιστορικά. (Δοκίμιο Γενικής Εισαγωγής στην Ιστορία της Τέχνης, 1934. Το Χρονικό μιας Πολιτείας, 1938. Δευτέρα έκδοση, Ξαναπλασμένη, 1942). Γράφει ποιήματα («Η Γυμνή Ποίηση, 1939). Θυμάται μεγάλα, ιστορικά πρόσωπα (ο Θάνατος του Μένδικου, 1939). Μεταφράζει ποιητικά έργα (η Ζωή είναι Όνειρο, του Καλντερόν, 1939) και Ξαναγράφει ποιήματα («Η Πύλη Γυμνή Ποίηση, 1941). Οι μελέτες του στις ξένες λογο- τεχνίες και τέχνες και στους ξένους δασκάλους αντί να τον διασπάσουν, όπως συμβαίνει σε άλλους, τον συγκεν- τρώνουν πιο πολύ στα δικά του ζητήματα. Αισθάνεται ότι σάν πνευματικός άνθρωπος, δεν εξόφλησε ακόμα το χρέος του απέναντι της πατρίδας του. Βυθίζεται στην ιστορία της, την ζει και την Ξαναζει, προσπαθώντας να πιάσει ό,τι για κάθε άλλον θα ήταν, ίσως, ασύλληπτο. Την παραμικρή κίνηση, τόν άνασταναγμό, το τελευταίο άνα- βλημα εκείνων που θυσιάστηκαν στους άγώνες. Το αίμα τους, πού τό ήπια ή γή και τόσες φορές, από τότε, τό έδωκε σε λουλούδια. Μά ή ιστορία του τόπου του είναι και ή δική του. Την Ξέρει από τους πατέρες του πού «βοά» ή φωνή τους στην άκοή του, από τους πιο μακρυνούς προγόνους του,

από όλο τόν κρητικό λαό. Από τα άρχαία, τα βιβλία τις έπιστολές πού συμβουλευτήκε. Από τόν έαυτό του, πού τού έγινε άτμόσφαιρα και καθημερινό περιβάλλον. Ός πού Ξερχεται ή εύτυχημένη στιγμή να δώσει στην «Ελλάδα την «Παντέρμη Κρήτη». Θέμα: ο Ξεσηκωμός του νησιού στα 66. Μορφή χρονικού. «Η γλώσσα του πλούσια, λιτή, παρα- στατική, με πολλές τουρκικές και άλλες ξένες λέξεις έλληνο- ποιημένες, με πολλές ιδιωματικές λέξεις και εκφράσεις. Μερικές φαίνεται να προέρχονται από ιδιώματα της εποχής, από ήθη και έθιμα πού μπορεί να υπάρχουν ακόμα, αλλά ο κάτοικος της πρωτεύουσας και τών πόλεων της ήπειρω- τικής «Ελλάδας, με τό να μη τό γνωρίζει, δυσκολεύεται πολύ να βρει την ιδιότυπη χάρη τους. Το ύφος του έργου είναι κλασικό. Ανάλογα με την ώρα, την διάθεση και την άνάγκη, όταν αλλάζουν οι έποχές και περιγράφονται μέση και άνθρωποι, από τό βαρύ, τραγικό, παθητικό κεί- μενο, περνά κάποτε και τό δροσίζει μια πνοή σάν από βου- κολική ποίηση. Τότε ο άναγνώστης Ξεκουράζεται λίγο από τό καταθλιπτικά γεγονότα, αλλά ταυτοχρόνως όμολογεί ότι αυτό είναι τό πραγματικό δράμα. Το χρονικό είναι άρχι- τεκτονημένο κατά τα ύποδείγματα τών κλασικών, με πόλο- λο και επίλογο πού άρχίζουν με την ίδια περιγραφή, με τα ίδια λυρικά λόγια και συγκλίνοντας τις άκρες τους άνετα και πλαστικά, άποτελούν με τό κύριο σώμα του έργου, χρυσό, πολυδουλεμένο δαχτυλίδι. Το χαρακτηρισμό έτοι έλευθερά και αυθαίρετα, ίσως, γιατί, στο είδος του, είναι καλλι- τεχνήματα. Σπάνια τα τελευταία χρόνια έγράφηκε ένα κεί- μενο τόσο σφιχτοδεμένο σε ουσία και σε μορφή, τόσο μελε- τημένο στις παραμικρές λεπτομέρειες. Ο συγγραφέας του, άντιπρόσωπος του τόπου του όσο κανείς άλλος αυτή τη ση- γμή, μάς δίνει τα ιστορικά του Ξεσηκωμού όπως θα Ξεβγαί- ναν από τό στόμα ενός λαϊκού της Κρήτης, αν μπορούσε να είχε ζήσει από τη στιγμή πού τό νησί του πήρε ύπόσταση και κατέβηκε στους μεγάλους άγώνες. Η ιδιοσυγκρασία του λαϊκού, ή σοφία του, ή συνείδησή του, ή ψυχή του δλό- κληρη. Η ύπόστασή του, όπως διαμορφώθηκε από την τυραννία, τό μόχθο, τη στέρση, τόν άκοίμητο πόνο. Έδω και τό Ξεωτερικά γνωρίσματα πάνε να γίνουν έσωτερικά. Η θαυμαστή έπεξεργασία της φράσεως, σ' αυτό τό μνημείο, έκαμε τα ύλικά πού χρειάστηκαν να συγχωνευθούν με τα πνευματικά στοιχεία. Για να πάμε όμως βαθύτερα και να δού- με τό έργο στο δικό του σταθερό φως, πρέπει να πούμε ότι ή «Παντέρμη Κρήτη» δεν ήρθε άπροεידωποίητα. Από τό «Χρο- νικό μιας Πολιτείας», έκείνο τό ζεστό, όλο κατασταλαγμένη συ- κίνηση, χρονικό, διαγραφόταν καθαρά τό άνέβασμα του συγ- γραφέα. Γιαυτό και όσοι τόν παρακολουθούσε δε Ξαλλιστηκαν. Δικαιώθηκαν στις έλπίδες τους. Η «Παντέρμη Κρήτη» είναι προέκταση του Χρονικού της Πολιτείας ή καλύτερα ή άλλη όψη του, ή ιστορική, κρυσταλλωμένη από ένα ποιητή: Είναι σάν ένα άγριο, τραχύ, σκιερό τοπίο, πού τό φωτίζουν άλ- λεπάλληλες άστρατές. Άλλά γιατί να μην πούμε πώς είναι σάν την ίδια την Κρήτη, στην περίοδο της πιο μεγάλης δοκιμασίας της; Κάτω από τό σκληρό, μεταλλικό φως ένας λαός πεθαίνει και Ξαναγεννιέται άδιάκοπα, ζητώντας την έλευθερία του. Ξεφαντώματα και άφανισμοί. Άγώνες επάνω στους άγώνες, όπου όλοι οι κάτοικοι του νησιού, από τό παιδί της άγοράς, ως τόν προεστό, τόν καπετάνιο και τις γυναίκες, είναι κύρια πρόσωπα. Κάτι άνθρωποι σά μυ- θικοί, πού ένω τους θεωρείς άκατάλυτους, τους βλέπεις να καίγονται σά λαμπάδες. Έτσι προετοιμάζεται ή στιγμή του Όρκου, «λευτεριά ή θάνατος» και ή πιο μεγάλη στιγμή πού ο ήγούμενος Γαβριήλ βάζει φωτιά στο Άρκαδι. Σελίδες γεμάτες δράμα πού μάς κάνουν να Ξεχνούμε ότι έπαναλαμ- βάνουν ένα χιλιομνημονευμένο κομμάτι της ιστορίας μας. Οι άλλες σελίδες είναι προετοιμασίες αυτής της στιγμής ή συνέ- πειές της. Κλείνουμε τό βιβλίο και ή ταραχή πού δοκιμάσαμε, Ξεακολουθεί. Γιατί τό Ξεσήκωμα του Νησιού, άφου πέρασε από την ψυχή και την διαπότιση, έγινε έργο Τέχνης.

Ειρήνη ή Άθηναιά

Η πνευματική κίνηση στην Άλεξάνδρεια

Τα τέσσερα χρόνια του πολέμου στάθηκαν για την νεο- αλεξανδρινή λογοτεχνία, ένας σταθμός δοκιμασίας. Απο- κλεισμένοι οι Άλεξανδρινοί από την έπαφή της Άθήνας, δίχως καμιά ήγετική μορφή σάν τόν Καβάφη, μάταια προ-

σάθηκαν να χαράξουν έναν καινούργιο δρόμο. Άπέτυχον από την προτίμηση του κοινού στα εύκολα αναγνώσιμα και από την έλλειψη τών δυνατών μορφών πού επιβάλλουν την προσωπικότητά τους και έχουν τη δύναμη να δημιουρ-

γούν κοινό. Θα ήταν όμως άδικο αν μέσα στα τέσσερα αυτά χρόνια δεν Ξεχώριζε κανείς ευφύμως ώρισμένες ώραίες προσπάθειες. Πρώτος ο κριτικός Τίμος Μαλάνος τόν καιρό τών μεγάλων βομβαρδισμών της Άλεξανδρείας, με κάποια άνησυχία ύστεροφρημίας συνενέτησε και Ξανατύπωσε τις μελέτες του για τόν Καβάφη. Η εργασία του αυτή -όπως και κάθε άλλη - διακρίνεται από τό δυνατό κριτικό παλμό του και τό άτίρεττο ύφος. Η ολοκληρωμένη αυτή μελέτη του Μαλάνου για τόν Καβάφη μπορούμε να πούμε πώς είναι σήμερα ή άρτιότερη πού είχαμε στην Ελλάδα. Κοντά στο Μαλάνο και ο ποιητής Πέτρος Μάγνης δεν σταμάτησε την παραγωγή. Από καιρό σε καιρό μάς έδιδε μικρές ποιητι- κές συλλογές, δουλεμένες με στοργή: ποιήματα όπου Ξεχω- ρίζει κανείς μια έπαναστατική όρμη. Ο Μάγνης άναμφε- ρήτητα είναι τώρα ο πιο άξιοσημείωτος ποιητής άνά- μεσα στους νεοαλεξανδρινούς. Βεβαίον είναι και ο Άλιθέρ- σης, πού μάς έδωσε κι αυτός μερικά διαλεχτά πολεμικά του δημιουργήματα, μά τό τώρα άσχολεϊται περισσότερο με τόν πεζό λόγο και τό τελευταίο του βιβλίο χαιρετίσθηκε σάν Ξεαιρετική έπιτυχία.

Αυτούς τούς παληούς, πού φάνηκαν με βιβλία τους μέσα στα τέσσερα χρόνια, άκολούθησαν οι νεότεροι. Μέσα σ' αυτούς Ξεχώρισε ο Άντ. Ίννινος με τό βιβλίο του «Οι καταδικα- σμένοι». Είναι τό πρώτο του μυθιστόρημα και αν παρα- βλέπει κανείς κάποιο του έπίδραση από τό Χάμσον, τό έργο στέκεται γερά μέσα στην εποχή του. Αυτό πήρε και τό βραβείο 100 λιρών της εφημερίδας «Εφημερίς» για τό 1943. Η ποίηση άντιπροσωπεύθηκε πολύ φτωχικά μέσα στα τέσ- σερα χρόνια. Το βιβλίο της Εύγενία: Παλαιολόγου-Πετρούδα είναι μια καλή προσπάθεια χωρίς στην εμπνευση πού τό διαπνέει και την τεχνική του άριότητα. Μια ποιητική συλ- λογή «Με γέλιο και δάκρυα» της Δίδας Έλισ. Ψαρά κρί- θηκε επίσης πολύ έννοικά. Γενικά οι γυναίκες δούλεψαν καλά στί χρόνια του πολέμου: Η Λουκία Μάρβα Ξεγαλε έναν καινούργιο τόμο διηγήματα «Η Ζοή πού δε Ξήσαμε» πού έχουν πολύ ένδιαφέρον. Η Μαρία Ρουσιά τύπωσε μια συλλογή πρωτότυπες έπιστολές πού διαβάστηκαν πολύ. Η Έλένη Βοΐσκου κυκλοφόρησε ένα τόμο φιλοσοφημένα πεζο- τραγούδα. Και ύστερα άκολούθησαν και άλλοι και άλλοι.

Ο έκδοτικός όικος Σπύρου Γρίβα, ο μόνος στην Άίγυπτο, διέθεσε 6 χιλιάδες λίρες για να ίκανοποιήσει την γονιμό- τηση τών συγγραφέων. Ποτέ τό βιβλίο στην Άίγυπτο δεν άγοράσθηκε τόσο. Άφου και τα πλιλά έβδομαδιαία περιο- δικά πουλιόνταν σε πρωτοφανή τιμή. Βγήκαν έξ' άλλου και βιβλία επιστημονικά σάν του Χατζηδήμου για τό Έμπόριο, ιστορικά σάν τών Τραπεζούντιων για τους Βουλγάρους, τού Άνατολέα για τόν «Σάβιν», τού Μάρκου για τόν Γερμα- νικό Ιμπεριαλισμό και άλλα πολλά.

Έκτός από αυτήν την γόνιμη έκδοτική εργασία του Γρίβα, πού είχε και μεταφραστικό τμήμα και Ξεβαζε και

Ρούσικα βιβλία, έγινε και μια άλλη έκδοτική ομάδα οι «Νεοαλεξανδρινοί» πού την ποδηγέτησαν οι Μαλάνος και Πηλαβάκης. Η ομάδα αυτή Ξεγαλε μερικές άληθινά εκλε- γχτές εκδόσεις: Μια συλλογή του Κάβρον με πρόλογο του Ξεφέρη, έπιλογή του Βάργαλ και του Παπαδιάντη με μελέτες του Μαλάνου και τελευταία μια συλλογή διηγήματα της Λιλίκας Νάκου με τίτλο «Η Κόλαση τών παιδιών». Γι' αυτή την εργασία ο Μαλάνος και ή ομάδα του είναι άξιεύπανοι. Είχαμε έως τελευταία στην Άίγυπτο και ένα νέο έκδοτικό όικο -πρωτοποριακό - τούς «Ορίζοντες». Αυτός κυκλοφόρησε μικρές μελέτες νέων, σάν του Ράππα για τό Έθνος, τού Άγγουλέ μια ποιητική συλλογή, τού Τσίμα μια συλλογή διηγήματα και τού Θ. Πιερίδη διάφορες ποιητικές εργασίες. Οι εκδόσεις αυτές διαβάστηκαν κυρίως από τόν στρατό. Το άτύχημα μόνο ήταν ότι όλη αυτή ή πνευματική κίνηση δεν μπόρεσε να έχη στα χέρια της ένα δημοσιογραφικό όργανο. Δεν μπόρεσε να βγει αυτά τα χρόνια ούτε ένα λογοτεχνικό περιοδικό. Οίεφημερίδες μας με τό μικρό του σχήμα σπάνια φιλοξενούσαν φιλολογικά άρθρα. Η έλ- λειψη αυτής της συγκεντρωτικής κυψέλης -ας πούμε- άντικατε- στάθηκε από άρκετά ζωρή κίνηση στα φιλολογικά σελόνια.

Πρώτη ή καθηγήτρια Κ' Αγγ. Παναγιωτότα θεέςσασε στην έπαυλή της συγκεντώσεις όπου μια φορά τό μήνα δινόταν λογοτεχνικές και μουσικές βραδιές. Την άκολούθησε ύστερα και ή Κ' Καγκελάρη -Κωνιάδη και έτσι τα δυό σα- λόνια στην Άλεξάνδρεια άντικατέστησαν με κάποιο τρόπο τα περιοδικά πού μάς λείπουν, άφου σ' αυτά οι λογοτέχνες μας έδιναν δημοσιότητα στα έργα τους. Από Άθηναίους λογοτέχνες αυτόν τόν καιρό δεν γνωρίσαμε στην Άίγυπτο παρά έλάχιστους: Ο Ξεφέρης, ο Δ. Φωτιάδης για λίγο, ή Έλλη Λαμπρίδη τελευταία, και μερικοί άλλοι. Ο Ξεφέρης Ξεγαλε στο Κάϊρο και ένα βιβλίο κριτικής και αισθητικής, τις «Σπουδές», πού έκαμε μεγάλη έντύπωση, επίσης μερι- κές διαλέξεις του πολύ άρεσαν.

Αυτή είναι με λίγα λόγια ή πνευματική κίνηση της Αί- γύπτου μέσα στην πολεμική μας τετραετία. Μεγάλα έργα, με πνοή, με δύναμη να χαράξουν δρόμους, δεν βγήκε κα- νένα. Τώρα τελευταία προκηρύχθηκε ένας μεγάλος διαγω- νισμός λογοτεχνικός από τόν έκδοτικό όικο κ. Σπύρου Γρί- βα και με εκατόλιγο βραβείο. Θα βραβευθεί τό καλύτερο έργο πού τυπώθηκε στη Μέση Άνατολή μέσα στο 1944. Έως τώρα τα πρωτεία τα διεκδικεί ή κ. Νάκου με τα διη- γήματά της αλλά δεν Ξερούμε αν θα φανεί κάτι τό καλύτερο. Έν τω μεταξύ τα βιβλιοπωλεία δεν πουλουν πια τίποτα. Το κοινό με την άπελευθέρωση, σταμάτησε τις άγορές του πε- ριμένοντας τό Άθηναϊκό βιβλίο. Διφορν έχει κάτω να δια- βάσουν τα καινούρια βιβλία. Ασφαλώς όταν θα έλθει ή ώρα της έλευθεροκοινωνίας, οι Άθηναίοι συγγραφείς θα βρουν στους άναγνώστες της Άίγύπτου τους πιο θερμούς εκτιμη- τές τού έργου τών.

Κάϊρο - Μάρτης

Ντίνος Κουτσούμης



«Άθανασία και άλλα 24 διηγήματα». Είναι ο τίτλος ενός ώραιου τόμου από τό άπέραντο λογοτεχνικό έργο του Άκα- δημαϊκού κ. Γρηγόρη Ξενοπούλου. Το βιβλίο - σελίδες 248 - περιέχει διηγή- ματα γραμμένα από τό 1924-1933 και βγήκε στη σειρά τών τόσο φροντισμένων εκδόσεων τών «Φίλων του Βιβλίου». Τυπώθηκε τό Σεπτέμβρη τού 1944 στα τυπογραφεία «Πυρός» σε 2000 αντίτυ- πα με πρόλογο τού συγγραφέα και καλ- λιτεχνική έπιμέλεια τού χαράχτη Γιαν- νουκάκη, πού έκαμε και τό Ξυλογρα- φικό πορτραίτο τού μεγάλου διηγημα-

τογράφου πού στολίζει τό κάλυμμα τού βιβλίου.

«Τά δέντρα». Μυθιστόρημα της Μαγ- γαρίτας Καραπάνου. Έπιμελημένη έκ- δοση «οι Φίλοι του Βιβλίου». Σελίδες 286. Τυπογραφεία πρών «Πυρός» 1945.

Νά πως αρχίζει τό βιβλίο: «Από μικρή λυπότανε τα δέντρα. Αι- οθανόταν γ' αυτά τρυφεράδα μαζί κ' έλεος. Θυμότανε πως παιδι άκόμα είχε ρωτήσει τη μάνα της. «Μάνα, γιατί τα δέντρα δεν περπατάνε;» και κείνη είχε άποκριθεί: «Γιατί έχουνε ρίζες, παιδι μου».

Τότε πήγαγε, άγκάλιαζε τους κορμούς τους και τους ψιθύριζε λόγια παρηγοριάς. Και κείνα λυγίζαν και βογγούσανε...» Και τό μυθιστόρημα τελειώνει έτσι: «Ζέστη. Μεσ στο τραίνο οι άνθρωποι νάταν άερα με περιοδικά, βιβλία, ή βγά- ζαν μεγάλα μαντήλια και σκούπιζαν τα ιδρωμένα τους μέτωπα. Έξω ο ήλιος χάιδεσε κατάσκαρα τη γή. Το σάρι είχε όρμάσει. Βαρύ, χονσό, μαρόταν στην κάρτα. Μεστομένοι οι καρποί κορμώντου- σαν από τάνιχητα δέντρα. Αδύ ή άκινή- σία τους, έκτός από την τραγικότητά τους, εί- χε και κάποιο μεγαλειό. Έταν γεμάτη ούσία.

Και της φάνης της Ειρήνης πώς στη θέση τους είδε τη θεία Μελάνια, τη Νέλλα, την Έσμεράλδα, τη Νόρα, τη μάνα της, τον εαυτό της. Κι όλες τις άλλες γυναίκες.

Κ' έτσι, καθώς το τραίνο τους έκοιζε τον κάμπο, σκέφτηκε πώς τα δέντρα δεν είχαν για να τα λυπάται. Γιατί τα δέντρα απ' τη ρίζα τους ζούνε κ' απ' τη ρίζα τους καρπίζουν και λυτρώνονται.

Η Μαργαρίτα Καραπάνου είναι μια νεαρότατη κυρία — ή εμφάνισή της δίνει την εντύπωση μαθήτριας — και «Τα δέντρα» είναι το πρώτο της βιβλίο. Και όχι μονάχα το πρώτο της βιβλίο. Είναι το πρώτο της γράψιμο. Το πρωτόλειό της! Και όμως πρόκειται για ένα έργο μεστό από πείρα ζωής, από παρατήρηση, από σωστή, πρωτότυπη, καίρια έκφραση. Με λίγα λόγια πρόκειται για ένα νέο, ολόδροσο, ώραιο τολάντο, από κείνα που μας κάνουν να σταματάμε με χαρά και με καμάρι μπροστά στο παρουσάσιμά τους. Τά έλαττωμάτα του είναι ασύγκριτα μικρότερα από τις χάρες του. Το ξένο περιβάλλο που μέσα κει τοποθετεί τη δράση της δε μας το δίνει ούτε πλαστικά ούτε σαν άμμοσφαιρα ψυχολογική. Οι ήρωές της, που είναι πολλοί, συζητούν πολύ και συχνά δε μας ενδιαφέρουν οι συζητήσεις τους, είναι πολύ σχηματικοί, δε μπορούν ακόμα να πλησιάσουν την καρδιά μας. Είναι όμως ένα βιβλίο γεμάτο από παλκάρια και κοπέλες της νέας γενιάς, που κινούνται, στοχάζονται, ονειροπολούν, εργάζονται και εξωτεύονται, ένθουσιασμένοι από την εποχή τους και από τις ιδέες τους, και ψάχνουν με πάθος να βρουν το νόημα της ζωής τους.

Η Μαργαρίτα Καραπάνου είναι από τώρα κιόλας ένας νέος συγγραφέας.

«Ψυχοαλληλουχία». Ένας τόμος στίχοι του κ. Γιάννη Θεοδωρίδη. Έκδοση Λογοτεχνικής Βιβλιοθήκης 1945. Σελ. 64. Περιέχει 29 ποιήματα. Να ένα με τον τίτλο: «Ηρόδες».

«Ηρόδες σαν την άνοιξη, γαλανοματούσα και γλυκά με ζεστάνες στο βροιά που ζούσα. Κ' έφρεσε χαρούμενα, γελαστά τραγουδία με τ' άδοα της νότης σου τα λευκά λουλούδια Κ' ήρθες σα γλυκόλαλο της χαράς άρδόνι σαν ζιζιζικι φλόγα και σα χειλόδι. Κι όλα τα πλημμύρες με δική σου χάση τ' άκρογαλί τ' όμορφο και τ' άχνό φεγγάρι».

«Χειμώνας του 41». Ένας τόμος εϋθυμογραφικά χρονολογήματα του κ. Δ. Ψαθά, γραμμένα στον καιρό της κατοχής. Σελίδες 192. Περιέχει 37 χρονογραφήματα και μια παρωδία σε στίχους. Τυπώθηκε σε δύομια χιλιάδες αντίτυπα στα τυπογραφεία Κ. Σπανούδη, 1944.

«Καιρός». Κώστα Στεργιοπούλου. Ένας τόμος στίχοι. Έκδοση επιμελημένη του κ. Α. Μανρίδη, 1944. Σελίδες 112. Περιέχει 45 ποιήματα. Να εν απ' αυτά, με τον τίτλο: «Νά βρέχει».

Νά βρέχει απ' το πρωί ως το βράδι, μια άβββαρη οιαλή βροχή, Ένα άχρονόλοιο σκοτάδι να μου γεμίζει την ψυχή. Να πέφτουν τα όνειρα σημάδι και ναν τα χιζώ απ' την άρχή,

Νά βρέχει απ' το πρωί ως το βράδι, και να μην έχει άπαντοχή.

Τ' άτέλειωτό μου το μαράζι που αιώνα μέσα μου φωλιάζει και να μ' άφίσει δεν μπορεί

Ν' άκούγεται μακρυνά ένα πιάνο — κι ό συμφωνία λυπητερή — νάσαι κοντά και να σε χάνω.

«Νηπιαγωγεία». Κυπριανού Η. Μπίρη. Έκδοση μεγάλης πολυτέλειας του «Γλάρου». Σελίδες 94. Τυπώθηκε σε 1600 αντίτυπα στα τυπογραφεία πρώην «Πυρρός», 1945. Το βιβλίο είναι στολισμένο με πολλές φωτογραφίες και σχήματα.

Είναι μια πολύ νεολαϊκή έργο-οσία γύρω στη νηπιακή ζωή του παιδιού, που τόσο κρίσιμα βαθαίνει σ' όλη την κατοπινή ζωή του ανθρώπου. Σήμερα που αγωνιζόμαστε να ξαναχτίσουμε την ελληνική ζωή, βιβλία σαν κι αυτό αποτελούν πολύτιμη προσφορά, που πρέπει να μην την αφήνουν να πηγαίνει στα χαμένα οι έντεταλμένοι για την έθνική ανοικοδόμηση. Το βιβλίο ξετάζει την άγωγή του παιδιού του άγρότη, του έργατη, του φτωχού έπαγγελματία. Την άγωγή του παιδιού που γεννιέται στο πλουσιόσπιτο. Την άγωγή του παιδιού που γεννιέται στο νεολαϊκό σπίτι. Την άγωγή του παιδιού της μέσης τάξης ή του μικρόσπιτου. Κατόπι, ξετάζοντας το πρόβλημα της συστηματικής άγωγής, ό συγγραφέας διατυπώνει τα συμπεράσματά του πάνω στις σημερινές συνθήκες και εκθέτει τις σκέψεις του για τη σωστή άγωγή των παιδιών. Στο τέλος κάνει τις παρατηρήσεις και τις κρίσεις του πάνω στο τι έγινε για τη συστηματική άγωγή σ' άλλες χώρες και τι στον τόπο μας.

«Η λογοτεχνία στην επαρχία». Οι φίλοι της Τέχνης με ενδιαφέρο, έλπίζουμε, θ' άκούσουν, τώρα που οι συγγραφείς κάπως άποκαταστάθησαν, δε τι άφορά την πνευματική κίνηση της ελληνικής επαρχίας.

Και πρώτα για την έκδοτική της ζωή. Βιβλία δεν βγήκαν εκεί αξιόλογα, που να ενδιαφέρουν γενικότερα, εκτός από τα «Αθή του Κακού» που έβγαλε στη Μυτιλήνη ό Άντώνιος Πρωτοπάτης. Λογοτεχνικός όμος τύπος, τα περιοδικά των Νέων είναι άρκετά.

Τα «Ηπειρωτικά Γράμματα», δίμηνο λογοτεχνικό, ιστορικό και λαογραφικό περιοδικό που βγαίνει στα Γιάνινα απ' τον νέο ποιητή Ν. Σημηριώτη. Παρουσιάζει το ενδιαφέρον ότι συνεργάζονται σ' αυτό αξιόλογα νέα ταλέντα, όπως οι Φριξός Τζιόβας, Κίμων Τζάλας, Νικ. Λεβάτσος, Θάλεια Ίωάννου, Β. Μπέχλης, Φ. Μιατοπούλου, Άδρα Μιράντα, Μάρκος Κρόκος, Γαλάτεια Σαντοριναίου, Ντόλης Ζαγόρης κ. ά.

Ό «Όδυσσέας» του Πύργου που με τη διεύθυνση του Τάχη Δόξα παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον. Στα φύλλα που βγήκαν συνεργάζονται οι νέοι: Βάσος Στεφανόπουλος, Γ. Παντόπουλος, Γ. Καραγιωργας, Φ. Διαμαντόπουλος, Διον. Κωνσταντινίδης, Μανώλης Άλεξίου, Α. Καπογιάνης, Τάκης Σινόπουλος, Β. Βαρουξής, Νίκος Παπαδημητρίου, Π. Δήμας κ. ά.

Στην Πάτρα, έκδοθήκανε δυό και-

νούργια περιοδικά που συναγωνίζονται ευγενικά: ή «Χαραυγή» με διευθυντή τον Άντρέα Δόξα, και ό «Ν. Ρυθμός», που τον βγάει ομάδα από νέους.

Τό πρώτο δημοσίευε ποικίλη ύλη, γραμμένη ως επί το πλείστο από Πατρινοίς και Πελοποννήσιους. Άνάμεσα σ' άλλους γράφουν οι Θέμις Παλαιολογοπούλου, Μαρία Στεφανής, Σπ. Γρέγαλης, Δημιώτισσα, Βησανιώτισσα, Τ. Δρυμόνας, Τ. Ρομπότης, Γ. Καρτέρ κ. ά. Ό «Ν. Ρυθμός» δεν ύστερεί. Καλοδιαλεγμένα ποιήματα και πεζά των Β. Φέρμα, Μάιρης Πολίτη, Β. Καστέλη, Δ. Βαλέρη, Ρ. Κυριακόπουλου, Κ. Μελίτα, κ. ά. Συμπαθητικές προσοχές και τα δύο, που εύχόμαστε γρήγορα να δοίμε στις σελίδες τους συνεργασίες ύπολογισίμες, από νέους που βρήκαν τό δρόμο τους.

Η έκδοτική κίνηση της Θεσσαλονίκης ξαναρχισε. Δεν ξαναβγήκαν τα περιοδικά της που ξέραμε («Μακεδονικά Γράμματα», «Ξεκίνημα» κ.λ.π.) ένα νέο περιοδικό όμως έκανε την εμφάνισή του ή «Σύγχρονη Σκέψη», με διευθυντή τον Δ. Ίνδρα και τον Π. Καρρή.

Στην Κέρκυρα άρχισαν την έκδοσή τους τα «Φιλολογικά Νέα», μηνιαίο περιοδικό των Νέων. Στις σελίδες του βρίσκει κανείς νεανικές προσπάθειες σε όλους τους τομείς του πνεύματος.

Ξεχωριστά πρέπει ν' αναφερθεί εδω ή προσπάθεια του «Παλμού» (Άθήνα). Είναι ένα αξιόλογο καλλιτεχνικό περιοδικό των νέων με σκόλια έξυπνα και οργανωμένη κριτική στήλη. Γράφουν εκεί μέσα ταχτικά οι Φαίδρος Μπαργλάς, Λύντια Γεωργούλη, Λίνα Βλάχου, Γ. Καραμήτσος, Κ. Άγαπητίδης (που είναι και διευθυντής του), Άλκης Σύρας, Λουίζος Παντεπέλιας, Γ. Στάβερης, κ. ά.

Εκυκλοφόρησε ακόμα ένα νέο περιοδικό ή «Λογοτεχνία», με ενδιαφερόντες συνεργασίες νέων και νεωτέρων.

«Images inspirée des poètes neo-grecs». της Κας Ρ. Le Chéne. Έκδότης: «Οί φίλοι του βιβλίου». Μεγάλο σχήμα, σελίδες 86. Περιέχει 19 ποιήματα από τους καλύτερους νεώτερους ποιητές μας μεταφρασμένα γαλλικά και στο πρωτότυπο. Κάθε ποίημα συνοδεύεται από ένα ζωγραφικό έργο της Κας Ρ. Le Chéne εκτελεσμένο σε θυμαστική πολυχρωμία με βαθυτυπία (offset) στα καταστήματα Πεγλιβανίδη. Η έκτύπωση έχει γίνει στον τυπογραφικόν οίκο Γάσσου Βακαλόπουλου με επίβλεψη του Κορογιαννάκη. Τυπώθηκαν πεντακόσια αντίτυπα. Οί «Images» της Κας Ρ. Le Chéne είναι από τις ελάχιστες καλλιτεχνικές εκδόσεις για τις όποιες μπορεί να περηφανεύεται ή Άθήνα, άληθινή χαρά των ματιών και της ψυχής.

Άπό τους ζωγραφικούς πίνακες ξεχωρίζουν τό κεφάλι του Παλαμά, τό «Πατριδες, άερας, γή, νερό, φωτιά», ό «διθύραμβος του ορόδου», τό «θά πεθάνω ένα πένθιμο...», ή «περδικόστητη τοιγύνα», ή «Μιά κι ή Άλλη», ή «Άθήνη», τό «Άς τή βάρακα», ή «Μήτηρ θεού», ό «τάφος», τα «κεριά», και ή «σέλιγία». Στο τέλος του έργου ύπάρχουν σύντομα βιογραφικά σημειώματα για τους ποιητές και πίνακας των ποιημάτων με τα όνόματα των γάλλων μετα-

φραστών. Οί «Images» της Κας Ρ. Le Chéne, συγκινητικό έργο και προσφορά άγάπης για την Έλλάδα, ζωγραφίστηκαν μέσα σ' αυτά τα χρόνια της δύξας και του μαρτυρίου μας. Είναι ένα άληθινό άπόκτημα για κάθε άνθρωπο που αγαπά την όμορφιά.

«Φτερά κι άλυσίδες». Ποιήματα του Ήρακλή Θ. Μάλλωση. Έκδότης Μανρίδης 1945. Σε 64 σελίδες ό ποιητής τραγουδά τους πόνους και τις λαχτάρες που πέρασε τό έθνος από τό 40 έως τό 44. Να μερικά επιγράμματα, που είναι «σιγανές φωνές από τους τάφους της Άλβανίας».

I

— Πολύ βαθιά μ' έχουνε βάνει, άχ, άνοιξη μαγευτική! πώς ήθελα λίγο σεργιάνι στο Ζάππειο μιά Κυριακή.

II

— Άναβε, μάνα τό καντύλι κι' άς εν' τό λάδι λιγοστό. Τό φώς του χάνια θά μου στείλει, χάνι' από σε κι' απ' τό Χριστό...

VI

— Μανούλα, στρώσ μου τό στρώμα τί θάρθω άπόψε να σε βρω. είναι πολύ σκληρό τό χόμα και δεν μπορεί να κοιμηθώ.

XI

— Άνοιξη θάνα, για να φτάνει κι' εδω των ρόδων ή ευωδιά... — Καίτε ή μανούλες μας λιβάνι για τα χαμένα τους παιδιά.

«Ursa Minor» κι ένα ακόμα ποίημα, του Τ. Κ. Παπαζώνη. Έλεύτεροι στίχοι, σελίδες 64. Έκδοση περιποιημένη του «Ικάρου» σε 316 αντίτυπα. Περιέχει μιά μεγάλη σύνθεση (Ursa minor) με έφτα ιδιότιτες στροφές, και ένα άλλο ποίημα για άφιέρωση, με τον τίτλο «Θαρραλέα γυναίκα στολισμένη με πολλά γαρούφαλα». Άπ' αυτό πέρνουμε και τούτους τους πρώτους στίχους:

Τότε που τα γαρούφαλα πολυχρωμοίψαν πια τό πριόνι έφτάει τις άκρες των φύλλων τους για φουσκάσαμε τα στέφανα μας [τα καλά κι' ήπιαμε τον καημό τους καλά θά κάνωμε όμως αν έφέτως δεν τό πίνωμε τέτοιο ποιοτό

δε φθάσαμε σε άκρότητες αυτό είναι άλήθεια γιατί μās έβαλε σε τάξη μιά ξυμνητή μας περισυλλογή ή ηλικία μας σκεφθήκαμε διεγείρεται μονάχα πια είναι ολοφάνερο με τους μοχλούς της παιδικής μας μνήμης δεν είναι όμως καθώ; άποδείχτη τό φταίξιμο της ηλικίας μνημειακή ή χαρά μας ή άνοιξιάνικη μνημειακό τό άνασθήκωμα κι' ενάφιτο τό έαρ.

«Ίουλιανός». Τραγωδία του Νίκου Καζαντζάκη. Έκδοση «Πιγκούνου». Σελίδες 112. Έκτύπωση Διαλησμά 1945. Είναι από τα νέα έργα του συγγραφέα του «Προμηθέα Πυφόρου», που ή «Καλλ. Έλλάδα» τό έδωσε ολάκερο στο προη-

γούμενο τριπλό της τεύχος, χωρίς όμως τούτο τό νέο έργο και να τό πλησιάσει. Να πώς μεταφράζεται ό περιφημος τελευταίος χρησμός του μαντιέου των Δελφών:

Πέσει τοϋ βασιλιά: Γκρεμιστηκαν οι στρουφιχτές αυλές, έχάθη, Δεν έχει ό Φοίβος καλύβι πια οϋδέ προφητικά έχει δάφνη Μήτε πηγή που να λαλει' και τό μιλητικό νερό βουβάθη.

«Η γυνίκα που πέρασε με τα κόκκινα». Κώστα Παπαπάνου. Έκδοση Ν. Άλικιώτη (1945) σε χίλια αντίτυπα. Είναι ένας τόμος από 120 σελίδες περιέχει έφτα διηγήματα. Κάπου - κάπου ύπάρχουν κι' ενδιάφεροντα σημεία, όπως τούτη ή σελίδα:

«...Κεϊ χάρμου πάλε, σε χρόνους μακρυνούς που χάνει τό μέτρημά τους, πάλεψαν τα δυό στοιχία. Τού χωριού του κι' ένού άλλου κοντινού. Είταν μεσάνυχτα σαν άρχισαν. Μόλις ξεχώριζαν, σα δυό μαύροι πελώριοι ίσκιιοι. Η γής έτρεμε συθέμελα στο πάλεμά τους και στο ποτάμι άντηχούσανε βαριά οι πηχτές άναπνοές τους. Πάλαιψαν ώρα πολλή. Όσοπο κάποια στιγμή γονάτισε τό στοιχίο του χωριού του, λίγο και θά τ' άποτέλειωνε τούάλλο. Θά γάλαγε τό χωριό του, γιατί αυτ' είτανε ή συμφωνία τους. Όπως πρόλαβε και τούριξε με τό γκρά ό γέρο-Μαθέος. Τόχε μυριστεί και καλού - κακού σκαρφάλωσε από νορίς στη γχορτοιά με λιβάνι, σκόρδο κι' έγκαίσιο στην τσέπη. Τούριξε με τ' άριστερό του χέρι. Άλλιώς δε θά τούπιανε τό βόλι...»

«Τό περιβόλι των θεών». Χρήστου Π. Ζαλοκώστα. (Θεσσαλία - Βόρεια Ήπειρος - Μακεδονία) 1944. Το βιβλίο γράφτηκε τα χρόνια της σκαβιάς και τυπώθηκε στο τυπογραφείο Τιλπέρογλου σε 2000 αντίτυπα. Διακόσμηση Ν. Βαλαμάκη. Κλιε από θαυμάσιες φωτογραφίες του Λ. Φραντζή εκτελεσμένες σε βαθυτυπίες όφσσετ της «ΕΛΚΑ». Σελίδες 304. Είναι ένας μεγάλος ώραιος τόμος, συνένετο του προηγούμενου έργου που έβγαλε ό συγγραφέας πριν από την κατοχή με τον τίτλο «Γύρω στην Έλλάδα», και τόσο πολύ ενδιαφέρεις που σύντομα εξαντλήθηκαν δυό εκδόσεις του. Στο νέο τόμο του ό κ. Ζαλοκώστας μās δίνει με τό ίδιο γοητευτικό ύφος του τη φυσιογνωμία, ιστορική, γεωγραφική, μυθολογική της Θεσσαλίας, της Βόρειας Ήπειρος και της Μακεδονίας. Είναι από τα βιβλία που, κοντά στην άξια που έχουν σαν έργα του λόγου, έρχονται πάνω στην ώρα τους, για να μās συνειδητοποιήσουν την άγάπη μας προς την Έλλάδα.

«Δοκιμές» του Γιώργου Σεφέρη. Σελίδες 288. Η έκδοση έγινε στο Κάιρο τό Φλεβάρη του 1944 στο τυπογραφείο Α. Γιούλα σε εξακόσια αντίτυπα και περιέχει έναν πρόλογο και δέκα κριτικά και αισθητικά δοκίμια πάνω σε λογοτεχνικά και γλωσσικά θέματα. Τα περισσότερα κινούνται γύρω στην ποίηση, που ό Γιώργος Σεφέρης είναι ένας από τους σπουδαιότερους σημερινούς της εκπρόσωπους στον τόπο μας. Με την έκδοση τούτη τα ελληνικά γράμματα άποχτούν

μιά πολύτιμη συλλογή από τό κριτικό έργο του Σεφέρη.

«Άλβανία» του Γιώργου Σακκά. Σελίδες 128. Έκδοση και τυπογραφείο Ν. Άλικιώτη σε χίλια πενήντα αντίτυπα. Είναι οι έντυπώσεις ένός στρατιώτη από τον πόλεμό μας στην Άλβανία. Η άρχή του:

«Όχτώβρης! Στις άλέες του κήπου θρασσομανούν οι άγιοδημητριάτες. Τα φύλλα της άκακίας μου έχουν πέσει. Έχουνε στρώσει με τα χουσα φύλλα τους τό όγρο χόμα. Τα χελιδόνια έχουνε φύγει. Ό ούρανος προμηνά πώς γρήγορα ό χειμώνας θά έρθει. Ό χειμώνας με σιαίζει..

Φεύγω για να πάω στρατιώτης. Ό πόλεμος ήρθε στην πόρτα μας. Τη χτύπησε με τα ματωμένα του χέρια. Πάινει άράδα όλες τις πόρτες. Οί σειρήνες ούρλιάζουν. Τό γειτονικό δάσος προμηνά καταϊγίδα. Οί φούντες των πεύκων χτυπιούνται. Σαν γυναίκες που κλαίνε. Και άλλοι φεύγουν μαζί μου».

«Φοίβος Δέλφης». Μελέτη του Χ. Α. Βασιλειάδη για τό ποιητικό έργο του κ. Δέλφη. Έκδότης Μανρίδης σελίδες 98.

«Τό μέλλον του Έλληνισμού στην Άβρσσονία». Είναι μιά αξιοπόροεχτη και έμπεριστατωμένη μελέτη του Πέτρου Πετρίδη (τέως επιτετραμμένου της Αϊθιοπίας) που βγήκε στις εκδόσεις της «Ελληνικής Σημείας» με πρόλογο του Παναγιώτη Κανελλόπουλου. Σελίδες 40. Ό κ. Πετρίδης με καθαρό μυαλό και πατριωτικό ζήλο ξεταίζει τις κάθε λογής σχέσεις Έλλάδας - Άβρσσονίας από τα παλιά χρόνια ως τα σήμερα, και υποδειχνει τον τρόπο για να τις καλλιεργήσει ό τόπος μας και να τις σφίξει ακόμα περισσότερο.

«Ναξιακά Νέα». Μιά συμπαθητικώτατη εφημεριδούλα της Νάξου γραμμένη σχεδόν όλη στη ζωντανή γλώσσα. Τη βγάζουν οι Μ. Γρατσιάνης και Ε. Μπαρδάνης. Συνεργασίες του ποιητή κ. Σφυρόττα, της Σμ. Δημητροκάλλη κ. ά. Άπ' αυτά μαθαίνουμε πως κείνοι που κατέβασαν τη χιλερική σημαία από την Άκρόπολη τη νύχτα της 30 με 31 του Μάη του 1941 είταν ό Μανώλης Γλέζος, Ναξιώτικος παλκάρη, με τό φίλο του Άπ. Σάντα.

«Η δμολογία της ταπεινώσης», του Ζ. Οικονόμου. Έκδοση Γκροβόστη, σελ. 24. Είναι ένα φιλοσοφικό δοκίμιο του γνωστού και από άλλα έργα του ποιητή και στοχαστή συγγραφέα. Στον πρόλογο του προαναγγέλλεται σειρά δλόκληρη από παρόμοια δοκίμια, που θά άπασχολήθουν σε διάφορες άπόψεις του ίδιου κεντρικού θέματος:

«Όταν κρίνεται όχι πλέον ή τύχη καθεστώτων και ιδεολογιών, αλλά ή τύχη των ανθρώπων με ό,τι καλύτερο διαφύλαξαν οι γενιές, τότε, όσο ύπάρχει καιρός, οι έρημίτες έρχονται στην έρημία των πόλεων για να μήξουν μιά κρυνή, γνωρίζοντας τό μάταιο της κρυνής τους. Άλλά ό σκεπτικισμός τους είναι ύγιής, ενεργητικός και θαρραλέος: γνωρίζουν ότι σε λίγο θά πεθάνουν, όχι

τόσο από τις λογοκρισίες των κρατών, όσο απ' την ομαδική επιθετικότητα των νεοβραβρισμού κι απ' την καταδίωξη των «πνευματικών τους συναδέλφων».

Ο κ. Οικονόμου βάζει το δάχτυλο

στην πληγή που καίγει και άλγει. Καλά κάνει, μόνο που δεν πιστεύουμε μαζί του στο «μάταιο της κραυγής των έφημιτών». Τίποτε δεν πάει χαμένο, ακόμα και οι μεμονωμένες κραυγές μερικών ατόμων

που επιμένουν να κρατήσουν αδούλωτη την περηφάνεια της άθροιας και της αυτοδύναμης λεπτειάς που κατάχτησαν και κατέχουν σαν υπέρτατη αξία της ζωής.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ

Με το ξαναφούντωμα του καθημερινού Τύπου είδαμε μιάν αξιόπαινη προσπάθεια των έφημερίδων να πλουτίσουν την πρώτη τους σελίδα με τη στήλη των χρονογραφήματος, που έχει πάρει μιάν ιδιότυπη και, όλοτετα ξεχωριστή μορφή στον τόπο μας χάρις σε μιά πολύχρονη παράδοση. Τη νόθα αλλά χαριτωμένη αυτή μορφή του έντεχνου λόγου, που κινιέται ανάμεσα στο λογοτέχνημα και στο ρεπορτάζ, την καθιέρωσε η εργασία παλαιότερων λογοτεχνών, που σπατάλησαν πολύ μέρος από το φυσικό τους τάλαντο μέσα σ' αυτή τη γνήσια άθηναιική στήλη. Ανάμεσά τους στέκονται ξεχωριστοί ο Κονδυλάκης, ο Νιρβάνας, ο Ξενοπούλος, ο Μπράννιας από τους παλαιότερους. Σήμερα ο μεγάλος δάσκαλος του είδους είναι και μένει άξεθρόνιαστος για πάντα ο Σπύρος Μελάς που κατορθώνει σχεδόν κάθε μέρα να δίνει χειρόγραφα γεμάτα δροσιά, ποιηση και χάρη. Κατόπι, σε μεγάλη απόσταση και σε επίπεδο καθαρά δημοσιογραφικό έρχεται ο Παλαιολόγος, που βγαίνει από την ατμόσφαιρα του ρεπορτάζ και του λείπει η φαντασία και το λογοτεχνικό χάρισμα. Στις νέες έφημερίδες είδαμε τις προσπάθειες διάφορων λογοτεχνών από τους γνωστούς, όπως ο Τεοζάκης, ο Καραγάτσης, ο Καστανάκης, ο Άλκις Θυόλος κ. ά., να επιδοθούν στο έφημερο και άχαριστο αυτό είδος. Το άποτέλεσμα είναι άποκαρδιωτικό. Δεν μπόρεσε να σταθεί ούτε ένας πάνω από μιά κουραστική κοινοτοπία και φλυαρία στο θέμα και στην έχτλεση. Γι αυτό και οι πιό πολλοί τα παράτησαν κάτω. Οι ύπολοιποι επιμένουν να ρουκανίζουν μελαγχολικά την άνια των έφημεριδοφάγων.

Ένα πελώριο για την ιστορία μας, άσημαντο για την ιστορία των μεγάλων οικοπεδοφάγων του πολέμου γεγονός γιόρτασε η ελληνική ψυχή: Τη λεπτειά στα Δωδεκάνησα. Είναι η πρώτη πράξη δικαιοσύνης που μās άποτείνει η διπλωματία των νικητών και συμμάχων. Υστερ' από μακρούς αιώνες. Υστερ' από πολύ δάκρυ, πολύ αίμα, πολύ μαρτύριο! Όμως το θέμα έγινε και ο «Αβέρωφ», που στα 1912 πήγε τη Σημαία σ' όλα τάλλα νησιά, ο ίδιος, γέρος θαλασσομάχος, γεμάτος λαβωματιές και δόξα, την πήγε και τούτη τη φορά στα Δώδεκα Νησιά. Άς μη βαριχομούμε για το όλοκαύτωμα που προσφέραμε στον Άγωνα της Δικαιοσύνης, άφου τα πρώτα λουλούδια της χαράς άνθισαν από το αίμα και τη στάχτη της θυσίας. Και άς ευχηθούμε «νάσαι ή καλή άρχη» για την ολοκλήρωση της δικαιοσύνης που χρωστών οι Δυνατοί της Γής προς τον πιό έντιμο και τον πιό άδικημένο λαό της Γής.

Μεσα στους τούσους φιλοθεάμονες και διακοσμητικούς άνθρώπων που τρώπασαν ανάμεσα στους έπίσημους του Κράτους σαν ήγαν τη λεπτειά στη Ρόδο, δε βρέθηκε ένας συγγραφέας αξίος να μās δώσει την πολύτιμη στιγμή «κτήμα ές άει». Όλοι οι ρεπόρτερ που στάλθηκαν μαζί με τον Άντιβασιλέα άρχίζουν τις άναποκρίσεις τους με τις άφελεις εκφράσεις «είναι άφάνταστον, είναι άπερίγραπτον...». Άμ' αυτό το άφάνταστο και το άπερίγραπτο όπρεπε κάποιος μέσα στην Κυβέρνηση να σκεφτεί πώς άξιζε για κάτι περισσότερο από ένα προσοδωφόρο «παράρημα».

Η Άθήνα γιόρτασε τη μέρα της Ειρήνης, που δεν είναι η μέρα της Ειρήνης. Είναι μονάχα η μέρα που τελείωσε ο πόλεμος με τη Γερμανία. Οι ξένοι άναποκριτές γράψανε πώς στη φυσιογνωμία των έορταστών δεν υπήρχε χαρά. Και άπορούσαν. Είναι πολλά πράματα που άφορούν την Έλλάδα, για τα όποια άπορούν η παριστάνουν τον άπορεμένο οι διάφοροι ξένοι δημοσιογράφοι που άσχολούνται με πολύ ζήλο μαζί μας. Και οι Έλληνες, με τη σειρά τους, άπορούν με τις άπορίες τους. Και τούτη τη φορά οι κύριοι αυτοί δεν μπόρουν να καταλάβουν πώς δλάκερος ο ελληνικός λαός ζει και ζένεται μέσα στην άγώνα ενός νέου πολέμου που κρέμεται πάνω από την καταστραμένη χώρα μας, ενός πολέμου, που — ο Θεός να μην το δώσει — άν γίνει θάσαι η ολοκληρωτική καταστροφή μας σαν έθνους και σά φυλής, όποιοςδήποτε κι άν θάσαι ο νικητής που θα σηκώσει το τρόπαιο του πάνω στα ματωρημένα άποκαϊδια της Έλλάδας. Δεν μπόρουν να καταλάβουν πώς ό,τι και να κάνουν, ό,τι και να λένε, το κάνουμε κάτω απ' αυτή την τρομάρα την άνειπωτη μιάς νέας σφαγής και μιάς νέας πείνας κ' ενός νέου θανατικού και μιάς νέας σκλαβιάς, που αυτοί, με την ήττα της Γερμανίας, δεν έχουν πιά για πολλές γενεές να φοβηθούν για τον έξασφαλισμένο, τον πλούσιο, τον εύτυχισμένο τόπο τους.

Στις είκοσιεφτά του Άπρίλη η Άθήνα άναθυμήθηκε μιά πένθιμη επέτειο. Είναι η μέρα που είδαμε τους πρώτους Γερμανούς να μπαινουνε στην πόλη. Τα πρόσωπά τους έψιτανε ψυχρά σαν μεταλλινές μάσκες, ή ψυχή τους ήταν σκοτωμένη από το πνεύμα της μηχανής. Φορούσανε σταχτιές νουσαμαδιές λασπωμένες, μπήκανε καθάλλα σε μοτοσυκλέττες. Κατοπιδι τους ήρθαν τα πρώτα τμήματα του καταχτητή και ένας άξιωματικός από το μικρόφωνο του Κρατικού Ραδιοφωνικού Σταθμού έστει-

λε στον Φύρερ του το χαιρετισμό της νίκης του Ράιχ των 90 εκατομμυρίων φασιστών ενάντια στην Έλλάδα των 7 εκατομμυρίων γεωργών και ναυτικών. Σύνάμα του άνάγγειλε πώς σηκώθηκε ή κόκκινη σημαία με τη μαύρη σβάστικα πάνω στην αιώνια Άκρόπολη, σιμά στα σκαλιά του Παρθενώνα. Είναι ή μέρα ή πιό μικρή της ζωής μας, μέσα στην καρδιά μας έσταξε κόμπο-κόμπο το φαρμάκι, κι από τα μάτια μας τά δάκρυα. Φέτος ή φοιχτή επέτειο ήρθε με την πιό φοιχτή της αντιπόδοση. Στις 27 του Άπρίλη, το Βερολίνο, καμένο από την άεροπορία των Άγγλοσαξώνων, κυριεύοταν από την έκδικητική στρατιά των Ρώσων. Σάν Χροικιανοί θλιβόμαστε για το κατάντημα του άνθρώπου που μέθυσε από αίμα και έγτρα, που ξεμάκρυνε την καρδιά του από το Θεό της άγάπης και κινιέται μέσα σιό ρέμα της παραφροσύνης του κακού. Σάν Έλληνες όμως δεν κρύβουμε την ίκανοποίησή μας. Θυμούμαστε πώς ή Νέμεση είναι Έλληνίδα Θεά, που μπόρει ναργοπορείει μα πάντα στο τέλος θα ρίξει τ' άστροτελέκι της κατακέφαλα στον άνόσιο και στον έγκληματια. Οι φλόγες που άνεβαίνουν ως τα μεσούρανα από τη χώρα, από τα σπίτια, από τα ίερα των σφαγών της φυλής μας, είναι φλόγες καθαρτήριες και ο καπνός που σηκώνεται ως τ' άστρα μαζί με τη στάχτη της άπεραντης πυρκαγιάς είναι λιβάνι από τη θυσία του έξιλασμού και της ύβρισιμένης Δικαιοσύνης.

Η νέα Κυβέρνηση που άντικατάστησε την Κυβέρνηση Πλαστήρα δεν το δέχτηκε να προσυπογράψει το νόμο που είχε κάνει ο κ' Άμαντος για τη δημοτική, άναγοριζόντάς τη για έθνική γλώσσα. Ο τωρινός ύπουργός της Παιδείας, που είναι κι αυτός καθηγητής στο πανεπιστήμιο, κι από τους πιό σεβαστούς, ξαίρουμε πώς είναι από πεποίθηση καθαρευουσιάνος μα όχι γλωσσαμύνητορας. Για δικαιολογητικό του έπικαλέστηκε τον ύπηρεσιακό χαρακτήρα της Κυβέρνησης, που δεν της δίνει το δικαίωμα να καταπιάνεται τέτοια ζητήματα. Έτσι ή γλώσσα του ελληνικού λαού, ή γλώσσα του έθνικου του ύμνου και της λογοτεχνίας του, για να χαρακτηριστεί έθνική του γλώσσα πρέπει να βγούν «φετράδες» προσυπογραμμένοι από τους πιό άναρμόδιους έπιστήμονες. Εν τώ μεταξύ τα έφτά εκατομμύρια των Έλλήνων, περιμένουν με ύπομνη την άπόφασή τους για να άποχτήσουν «έθνική γλώσσα», ή δε εκπαίδευση των παιδιών γίνεται με λογής λογής γλώσσες, που κρατούν σε μιά παντοτεινή άβεβαιότητα για όλη τους τη ζωή τόσο τις ιδέες όσο και τα πράματα που αντιπροσωπεύουν. Μιά έπισημοποιη-

μένη Βαβέλ, που μεγαλώνει τη σύγχυση και μπόδιζει άκόμα πιό πολύ την συνεννόηση ανάμεσα στους Έλληνες, που είναι δά από φυσικού τους δυσκολοσυνεννόητοι. Με την εύκαιρία όμως τούτη ύποβάλλουμε στον ύπουργό της Παιδείας τούτο το ρώτημα: Η «ύπηρεσιακότητα» της Κυβέρνησης του που τότε μπόδισε να βάλει στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης τη γλώσσα του Έλληνικού λαού, πώς δεν έπαθε τίποτα σαν έβαλε στα ίδια σχολεία — και χιλια μτράβο γιαυτό — την έγγλέζικη γλώσσα;

Η πρώτη Σοβιετική ταινία που ήρθε στην Άθήνα, μās έδοσε τη χαρά της έπικουωνίας με το μεγάλο Ρώσικο λαό, που με τόση συγκίνηση ή Έλλάδα όλόψυχη παρακολούθησε την άγώνα του και στάθηκε ο πρώτος προμαχώνας της λεπτειάς του στα όχυρά μας ενάντια στον κοινόν όχτρο. Ο έργο κινηματογραφικό και ως πραγματοποιήση καλλιτεχνική, «το Ουράνιο τόξο» δεν έλεγε βέβαια πολλά πράματα. Κάποια εκπληξη κίολας δοκίμασαν όλοι για τη θρησκευτική προπαγάνδα που γιέχει. Η συγκίνηση που προκάλεσε στους Άθηνάιους ήταν βγαλμένη από τα άγρια γεγονότα της Γερμανικής κατοχής, που ο Ρώσος σκηνοθέτης τα πήρε θαρείς από την Έλλάδα, τόσο πανομοιότυπη στάθηκε ή εκδήλωση της Γερμανικής βαρβαρότητας σ' όλες τις χώρες. Η ταινία αυτή είχε και μιά τραγική πορία όμηρον, που σέρνονται μέσα στο χιόνι με τα πόδια ταιγμένα σε παλοκουρέλα, ενθ οι Γερμανοί ντουφεκίζουν τους βραδυπορούντες. Κι αυτή έπίσης έμοιαζε σά να φωτογραφήθηκε τον περασμένο χειμώνα πάνω στα έλληνικά βουνά, με ρεζισσαίρ αυτή τη φορά τον ντόπιο κόκκινο φασισμό, που γεννήθηκε από το γερμανικό, διδάχτηκε όλες τις φοικαλεότητές του τριάμισο χρόνια και σαν έδοσε έξετασεις τον Οχτώβρη που μās πέρασε, ξεπέρασε το δάσκαλό του σε θρηωδία.

Όσοι Έλληνες βρέθηκαν ανάμεσα στους θεατές να έχουν κάποια ήθική ή πραγματική συννεοχή για τη μεγάλη κεινη έθνική καταστροφή και είδαν στο «Ουράνιο τόξο» πόσο ο Ρώσος του 1945 άγαπά τον τόπο του, την οίκογένεια και τη θρησκεία του, θα κοκνίσαν φανταζόμενατε περισσότερο και από την παντιέρα της σφαγής, που μ' αυτήν άντικατάστησαν τις μέρες των παρελάσεων την έθνική σημαία. Και όσο είδαν τη σκηνή της εικόνας με την Παναγία, και άκουσαν τα λόγια του Ρώσου άντάρτη, θα θυμήθηκαν βέβαια τους άθλιους εκείνους που τοποθετήθηκαν στη Σπάρτη γύρω στην Άγια Τράπεζα άνιμερα των Χριστουγένων την ώρα της Θείας Λειτουργίας, και κάπνιζαν την ώρα που ο κόσμος προσευχότανε. Όσοι δε λόγιοι παρελαστές άντίκρυσαν αυτό το μέρος της ταινίας θα συλλογίστηκαν ίσως με τον οίκο που του άξίζει ένα δυστυχημένο συνάδελφο και συναγωνιστή τους, που έπειδη κάποιος φαίνεται τον πληροφόρησε πώς κάποτε στην κομμουνιστική Ρωσία έγινε εκστρατεία ενάντια στη θρησκεία και στη θεότητα, από τον πανικό μανήλα και στα περάσει κ' έλόγου του για καθυστερημένους κουνούες, έκατσε και περιόρασε — λίγον καιρό πριν από τα φωτεινά Χριστούγεννα — την Πανα-

για ως πόρη και το άστρο των Μάγων ως κόκκινο φανάρι πορνιεύου.

Μεσα στην άνθιση του βιβλίου και της λογοτεχνικής φυλλάδας που μās έφερε ή πρώτη άνοιξη της λεπτειάς μαζί με τα άλλα φύλλα της, είναι δικιο να ξεχωρίσουμε έδώ και να χαιρετίσουμε με καμάρι ένα βιβλίο άξιο της Έλλάδας και άξιο των καιρών. Είναι ή «Παντέρμη Κρήτη» του Παντελή Πρεβέλακη, που γι' αυτή γράφει τις έντυπώσεις της σε άλλη στήλη ή συνεργάτισσά μας Ειρήνη ή Άθηνάια. Το βιβλίο αυτό έρχεται πάνω στην ώρα του. Την ώρα που μιά γενιά άκατατόπιστη πνευματικά, παραδέρνει ανάμεσα σε χιλίες αντίρροπες δυνάμεις, που τις ξαπόλυσε ο πόλεμος και ή τετράχρονη δυστυχία και τώρα τις έκμεταλλεύεται ή άνάτηρη έσωτερική πολιτική, κινήμενη από τη μιά μεριά από έναν ξεπερασμένο, τάχα «έθνικό», μιστριωτισμό κι από την άλλη από μιά έπίμνη ύπουλη, έπιστημονικά όργανομένη, με άφθονα μέσα έφοδιασμένη άντεθνική προπαγάντα, που παραφυλάει να τσακώσει μέσα στα δίχτυα της κάθε άνεργάτιστο μυαλό, κάθε λειπή μόρφωση και κάθε έτοιμόροπη συνείδηση. Το νέο έργο του Πρεβέλακη, γερά θεμελιωμένο πάνω στις θαυμαστές λογοτεχνικές ίκανότητες του συγγραφέα, είναι ένα τσουχερό και άφι άγέρι, άγέρι των κορυφών, καθαρό από κάθε λογής μιάσματα, που έρχεται να φυσήξει μέσα σ' έναν χώρο όπου ή ατμόσφαιρα είναι βουρκαισμένη από τις άναθυμιάσεις. Τ' άγέρι αυτό μās έρχεται όλοίσα από τα βουνά της Κρήτης. Έόχει φαίνεται ή άγαθή μοίρα του άρσενικου αυτού νησιού να φανερώνεται, άποκούμπι και παρηγορία της ελληνικής ψυχής, τις όρες τις κρίσιμες της όλιγοπιστίας της. Με τους άνθρώπους της, με τα τραγούδια της, με το θεάτρό της, με τα βιβλία της. Και τούτο έδώ το βιβλίο στέκει πέρα για πέρα Κρητικό, άξιο να σηκώσει δίχως να λυγίσει τούτον το βαρή τίτλο, που ή μακριά και ένδοξη λογοτεχνική παράδοση του νησιού τον κάνει σχεδόν επικίντυνο. Πρέπει να τη διαβάσουν την «Παντέρμη Κρήτη» όλοι οι όλιγόπιστοι, όλοι όσοι νιώθουν τη νάρχη του κοσμοπολικού χάσις νάθλωνε την καθαρσύνη της ματιάς τους, όλοι όσοι πάνε ν' άκουμήσουν την άδυναμία και την άπελπισία του παραξαισιμένου ατόμου τους πάνω στη λύτεωση του ύποδουλωμένου κοπαδιού και της κατευθυνόμενης σκέψης.

Κοντά σ' αυτούς να διαβάσουν την «Παντέρμη Κρήτη» όλοι οι λογοτέχνες που ή φτώχεια και άπληρη γλώσσα τους σαπίζει μέσα στο τελματωμένο λεζιόλο της όδοσ Σταδίου και ή τέχνη τους παπαγαλίζει από την κατάπληξη που τους φέρνει το γαλλικό ταχυδρομείο και οι μεταφράσεις του. Έκει μέσα θα δούν τη δημοτική, την ελληνική γλώσσα, να όρμα, Δουναβης, να πηδά λιθάρια και να τραγουδά ανάμεσα στα λουλούδια, φρέσκη, δυνατή, γεμάτη από τη μυρουριά της ελληνικής γής, άναπαμένη μέσα στον πλούτο της δικής της εκφρασης και της ιδιότυπης, της ρωμαλας μουσικής της. Θα τους είναι ένα λουτρό καθαρμού και ξαναγεννημού, βάφτισμα αυτόγνωσίας και άντριάς. Γιατί πολύ

ξέπασε τώρα τελευταία το αίσθημα της πρωτοτυπίας και της ίσοροπίας στα έργα του λόγου. Πολής ρωμαντικός γλυκασμός, πολύ αισθηματικό σεμπέτι και πολής άναηρικασμός από ύπερβόρεια λογοτεχνικά καμώματα και εύρηματα.

Στις 28 του Μάη έγινε στην αίθουσα της άρχαιολογικής Έταιρίας από το «Σύλλογο προς διάδοσιν της έθνικής μουσικής» το συνηθισμένο χρονιατικό μνημόσυνο της 29ης του Μάη, που είναι ή επέτειο για το πάρομο της Πόλης. Τον έπιμνημόσυνο ένεφάνησε ο Σεβ. Μητροπολίτης Άργυροκάστρου, και ή χορωδία του Συλλόγου έψαλε θρησκευτικούς ψαλμούς, τραγούδια Άκριτικά και θρήνους της Δημοτικής Μούσας για το τούρκεμα της Πόλης, όλα πολύτιμα μουσικά κειμήλια και μνημεία αιωνόβια της άδάμαστης ψυχής του ελληνικού λαού. Αυτή ή σεμνή, ή άθρόυβος και συγκινητική τελετή, γίνεται κάθε χρόνο από τον ίδιο καλλιτεχνικό Σύλλογο, που τον διευθύνει και τον έμπνέει με τον άκούραστον ένθυσιασμό του ένας άγνός και άπίθανος για την εποχή μας άνθρωπος ο μουσικός κ. Καράς. Το έργο του άγωνιστή αυτού και οι κόποι του για τη διάδοση και τη διάδοση της έθνικής μουσικής (θρησκευτικής και λαϊκής) είναι τόσο σπουδαίο και σεβαστό, που κάθε έπαινος θα φαινόταν σχεδόν σαν άπρέπεια μπροστά στον όγκο της δουλιάς του. Όμως δεν μπόρουμε να μη σφιόσουμε το χέρι του συγκινητικού αυτού άνθρώπου, που είναι από τους σπάνιους γνήσιους και άφωσιωμένους τύπους, από κινους που άπέρωσαν τη ζωή τους σ' ένα άληθινό όραίο και άληθινό Έλληνικό ιδανικό, και το ύπηρετούν με όλη τη φλόγα της πιστής καρδιάς τους μέσα στη φτώχεια και την άδιαφορία, που είναι ο κληρος και ή μοίρα τους μέσα σε κάθε εποχή θολή από τα πάθη, την άσκήμια και το θόρυβο των δημοκόπων.

Πιστεύουμε πώς τόσο ο Μακαριώτατος, όσο και ο Ύπουργός της παιδείας έχουν καθήκον να σκύψουν με στοργή πάνω απ' αυτή την προσπάθεια, θα ήταν άκόμα ή εύχη πολλών ανθρώπων που άγαπούμε την ελληνική όμορφιά και τιμούμε την έθνική παράδοση σά μιά μεγάλη παιδαγωγική και άναγεννητική δύναμη, να παραχωρηθεί στο Σύλλογο αυτόν ένα βυζαντινό εκκλησάκι της Άθήνας, για να μπόρουν να λειτουργιόμαστε κ' έμεις, που νιώθουμε το αίσχος της ψαλτικής καντάδας να μās διάχνει από τους ναούς της Άθήνας χρόνια τώρα, και κλεινουμε το ραδιόφωνο μόλις άρχίζουν την Κυριακή το πρωί να χλιμινιτράνε και να κáιουν γαργάρες οι διάφοροι θρησκευτικοί «ντιζέρ» της θείας λειτουργίας.

Ο Μουσολίνοι λοιπόν ντουφεκίστηκε, κρεμάστηκε άνάποδα σε μιά πλατέα, και έκει πέρασαν δεκάδες χιλιάδων «ιταλικός λαός» μαλώνοντας και γρονθοκοπούμενοι ποιος πρώτος να κλωτσάσει — άντιστάσεως μη ύδης — το πρόσωπο του πρισμένου κωφραριού, ή να άδειάσει την πιστόλα του πάνω στον άθλιο Ντούτσος. Μιά γυναίκα μάλιστα τράβηξε πάνω στο πτώμα πέντε σφαίρες, για τους πέντε δικούς της που έχασε έξ

αίτιας της μεγαλομανίας του γελοιογραφικού άρχηγού της κοσμοκρατορίας Ρώμης. Έμεις οι Έλληνες, που φερόθηκα με τόση άθροια και τόσο οίκτο στα Ιταλικά άσκήρια σαν ταδαμε να ξαρκωνόμαστε ού γυναίκες και να σαλαγιούνται σαν κοπάδια γαλοπούλες από τους γερμανούς υπαξιωματικούς μέσα στην όδδ Σταδίου, γυρίζουμε πλάι και φτύνουμε από συχασία για τον άτιμασμένο λαό και για τον μακάβριο μά τόσο αντιπροσωπευτικόν άρχηγό του, που δε βρέθηκε ούτε ένας απ' αυτούς που ταλαιπώρησαν το κουφάρι του με άφθονες πιστολιές, να του ρίξει μία και καλή δλα τα χρόνια που κακουρούσε ζωντανός και... ένοπλος. Χάθηκε και ο Χίτλερ κακή-κακώς. Λένε πως το κουφάρι του είναι πα-

ραχωμένο κάτω από τόνους χρώματα και μετεόν άρμέ. «Κοι στο τέρια τους με το καλό» εύχεσαι ο έλληνικός λαός. Και ο ίδιος λαός έλεγε τα παλιά τα χρόνια: «Ως άπόλοιτο και άλλος ός τοιαύτα γε ρέζοι».

Η ζωγραφιά με τους άγγέλους που δημοσιεύουμε στη σελίδα είναι ένα κομμάτι από μεγάλη τοιχογραφία της Βάπτησης του Πρωτάτου Καρτών (Άγ. Όρος), από τα έργα που αποδίδονται στο μεγάλο Πανσέληνο (XIV αιώνας). Η έποχή αυτή χαρακτηρίζεται στην έλληνική θρησκευτική ζωγραφική σαν Αναγέννηση, με τον άγώνα που φανερώνεται να εύρει από δρόμους δικούς της τη νέα κατάχτηση της κλασικότητας της σε σχήματα, χρωματικούς

συνδυασμούς, πυχολογία και έκφραση. Έδώ ο ζωγράφος φεύγει πιά από τη βυζαντινή παράδοση του έλληνικού γλυπτου και της πομπηϊανής σκηνογραφικής τοιχογραφίας, που κρατά σκληρομένη την πρώτη περίοδο της βυζαντινής άγιογραφίας. Στόν πίνακα που δημοσιεύουμε μπορεί κανείς να ιδεί στα πρόσωπα των άγγέλων μορφές παρμένες όχι πιά από κλασικά γλυπτικά ή ζωγραφικά πρότυπα αλλά από τον ζωντανό κόσμο που τριγυρίζει τον καλλιτέχνη, από τις κοπέλλες και τα παληκάρια που κινούνται γύρω του. Το ίδιο βλέπουμε και στα χρώματα, και στα ρούχα, τα άμφια και τα κοσμήματα της έποχής με τα όποια βλέπουμε ντυμένους πολλούς άγιους, άγγέλους και πολεμιστές.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

* Από το Παρίσι μαθαίνουμε την έκλογη του περιφρονου χαράχτη και ζωγράφου Δημ. Γαλάνη ως καθηγητή της εκεί Σχολής Καλών Τεχνών. Η έκλογη αυτή που τιμά το έλληνικό όνομα, έρχεται σά μία έπιβράβευση του πολυμορφου έργου ενός μεγάλου καλλιτέχνη.

* Οι πρώτες πληροφορίες από την Αίγυπτο σχετικά με τις παραστάσεις του θιάσου «Χόρν-Αρώνη-Μονωλίδου» είναι ίκανοποιητικές. Ο αιγυπτιακός τύπος έλληνικός και ξενόγλωσσος μιλά ένθουσιαστικά για τον τόπο μας και την τέχνη του. Είναι ο πρώτος έλληνικός θιάσος που πηγαίνει στην Αίγυπτο ύστερ' από τα χρόνια της σκλαβιάς.

* Το ξαναπαρουσίασμα της Μαρίκας Κοτοπούλη πάνω στη σκηνή της χαιρετίστηκε σαν ένα γεγονός καλλιτεχνικό. Έτσι μαζί με τη λεφτεριά ξαναχαρήκαμε τη μεγάλη τέχνη της Μαρίκας, που κράτησε το πένθος της σιωπής δλα τα τέσσερα χρόνια της κατοχής.

* Το Έθνικό Θέατρο άγωνίζεται να άποχτήσει πάλι έναν θίασο άξιο της μεγάλης του παράδοσης. Θα το μπορεί; Για να δούμε. Μία φορά δυο πολύτιμα και δοκιμασμένα στελέχη του και από κείνα που δούλεψαν με τον άποτελεσματικώτερον τρόπο γι αυτή την παράδοση, ο Ροντήρης και ο Κλώνης, μένον πάντα μακριά από την Έθνική Σκηνή. Γράφτηκε όμως πως ο θίασος συμπληρώνεται από πολλούς καλούς ήθοποιούς, όπως ο Νίκος Δενδραμής, η Μαίρη Άρώνη, ο Χριστόφορος Νέζερ, ο Ν. Παρασκευάς, ο Χρ. Εύθυμίου, ο Άρης Μαλλιαγρός, η Μαρία Άλκαίου, η Έλενα Χαλκούση, ο Θ. Κοτσόπουλος και άλλοι.

* Ανασυγκροτείται παράλληλα και η Λυρική Σκηνή υπό τη διεύθυνση του κ. Συναδινού, και ύστερα από τη μερική άπεργία που έκαμε ένα μέρος του θιάσου για τη διαφορά του μισθολογίου που υπάρχει ανάμεσα στους καλλιτέχνηστού Έθνικού Θεάτρου και της Λυρικής Σκηνής οι παραστάσεις συνεχίζονται κανονικά.

* Έπιτυχία σημείωσαν οι τελευταίες εμφανίσεις της Σχολής Άπαγγελίας της Έλλης Γρηγοριάδη από τον πομπό του Κρατικού Ραδιοφωνικού Σταθμού και την αίθουσα του «Παρνασσού».

* Σε κύκλο διανοουμένων διαβάστηκαν τελευταία ώρες μεταφράσεις που έκαμε

στα Γαλλικά και τα Ίσπανικά ή έλληνογαλλίδα δις Ζακελίνα Φακή από κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Τώρα η έκλεκτη διανοουμένη βρίσκεται στην Αίγυπτο για μερικές διαλέξεις γύρω στους πεζογράφους Μυρβήλη, Βενέζη, κ. Νάκου, κ.α Μαρία Ράλλη κ. ά.

* Ύστερ' από τέσσερα χρόνια άποκλεισμού μās ήρθαν τα φύλλα της εξαίρετης γαλλόφωνης έπιθεώρησης της Άλεξάνδρειας «Semaine Egyptienne», που βγάξει έπί χρόνια τώρα με τόση έπιτυχία ο γνωστός λόγιος και διανοούμενος κ. Σταύρος Σταυρινός. Τα τεύχη αυτά είναι άφιερωμένα το πιδ πολύ στην πνευματική και έθνική ζωή της νέας Έλλάδας και έχουν συνεργασίες του Άγγ. Σικελιανού, της Αιλίκας Νάκου, του Δημ. Βουτυρά, του Κώστα Οδράνη κ.ά. Έπίσης συνεργάζονται σ' αυτά οι Αιγυπτιώτες λογοτέχνη κ.α Έλισσάβετ Ψαρρά, ο κ. Γ. Χριστοδούλου και άλλοι με μεταφράσεις έλληνων λογοτεχνών.

* Άξιόλογες ύπηρεσίες πρόσφεραν στόν τόπο κατά τη διάρκεια της κατοχής τα Κυπριακά περιοδικά «Πάφος» και «Κυπριακά Γράμματα» καθώς και οι περιοδικές εκδόσεις του Τ. Άνθια «Φλόγα» και «Σπίθα». Στην Κύπρο βγήκε τον καιρό της κατοχής και ένα διήγημα του Νίκου Βραχίμη «Ο Άγνωστος» καθώς και ένα δοκίμιο του Άντη Περγάρη με τον τίτλο «Στοιχεία μελέτης και κριτικής της λογοτεχνίας». Τα «Κυπριακά Γράμματα» γιορτάζοντας τα δεκάχρονα της εκδόσής τους έβγαλαν ένα πανηγυρικό φυλλάδιο με ενδιαφέρουσες συνεργασίες των άλεξανδρινών Γ. Άλιθέρση, Στρατή Τσίγκα, Θ. Πιερίδη, Ν. Νικολαΐδη, Π. Μάγνη, Π. Γνευτού, Μαρίας Ρουσιά, Άπ. Λεοντή καθώς και των Κυπρίων Άντ. Ίντιάνου, Τεύχρου Άνθια, Εάνθου Λιτσιώτη, Κ. Προνση, Ν. Κρανιδιώτη, Π. Ταλιαδούρου, Ν. Δικοΐδη κ. ά.

* Στην Αίγυπτο εργάσθηκε έθνικά για την έλληνική λογοτεχνία ο Έκδοτικός Οίκος του κ. Σπ. Γρίβα. Όλα τα βιβλία που βγήκανε αυτόν τον καιρό της πρόσφυγης λογοτεχνίας μας από αυτόν εκδοθήκανε. Έτσι αναφέρουμε του Άπ. Λεοντή το μυθιστόρημα «Άννίκα», Έλ. Ψαρρά «Πολεμική Άλεξάντρεια» και «Για γέλοια και δάκρυα», του Ά. Ίννινο «Χιοΰμερ με το σταγονόμετρο», Γ.

Κιτρόπουλου «Η έσχάτη πλάνη», Δ. Μάρβα «Λόγια του κόσμου», Πόλυ Μοδινού «Έμεις οι Έλληνες», Δ. Σεβαστόπουλου «Η Μιρέττα αγαπήθηκε πολύ», Ντ. Κουτσούμη «Η προσεχνη των μιτέρων», «Τα γαλάζια φώτα», «Ο Ίνριμδός» κ. ά. Από τον ίδιον οίκο εκδόθηκαν και πολιτικού περιεχόμενου βιβλία όπως το «Τί όφείλει στην Έλλάδα η Διεθνής Δικαιοσύνη» του Παν. Κανελλόπουλου, «Λόγοι ενός χρόνου» του Έμμ. Τσουδερού, «Πολεμικά άρθρα» του Γ. Βλόχου. Συνεχίστηκε ακόμα η έκδοση του «Ημερολογίου» του Σπ. Γρίβα και «Σοτάν» του Γ. Κοκκάλη.

* Με ξεχωριστή ευχαρίστηση αναγγέλλθηκε από την Αίγυπτο πως σ' έναν έρανο που έγινε εκεί ύστερα από την πληροφορία της άνατινάξεως του σπητιου του Γρ. Ξενοπούλου από τους έαμίτες, μετέσχε ολόκληρη η έλληνική παροικία. Ο έρανος απέφερε εισπράξεις 500 περιπου λίρες και όφείλεται σ' ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε από δω και που άφορούσε την προσωπικότητα και την κατάσταση του συγγραφέα.

* Γενικός Γραμματέας στο Έθνικό Θέατρο διορίστηκε ο δικηγόρος Τάσος Άθανασιάδης, λογοτέχνης, γνωστός από τα διηγήματά του «Θαλασσινοί προσκυνητές» και το (χρονικό της ζωής του Καποδίστρια) «Ταξίδι στη μοναξιά». Ο ως τώρα γ. γραμ. κ. Άγγελος Τερζάκης πήρε τη θέση του εισηγητή της Καλλιτεχνικής Έπιτροπής του δραματολογίου, που κατείχε πριν ο Κ. Καρθαΐος εκλεγείς ως μέλος του Διοικ. Συμβουλίου του Έθνικού Θεάτρου εις άντικατάστασιν του παραιτηθέντος μέλους του κ. Γουναράκη.

* Η «Ένωσις Νέων Έλλήνων Λογοτεχνών» όργάνωσε μιά σειρά διαλέξεων που συνεχίζεται άκόμη, με θέματα γύρω από τη Γυναίκα. Ως τα σήμερα μίλησαν ο ακαδημαϊκός Σπύρος Μελάς, ο γιατρός και λόγιος κ. Γιάννης τριχης και τα μέλη του Δ. Συμβουλίου του Τουλα Μητστάσου και Α. Φουριώτης.

* Από το Ηράκλειο της Κρήτης αναγγέλλθηκε πως ο γνωστός λογοτέχνης και ιστορικός Γιάννης Μουρέλλος, μίλησε στις 29 Άπριλίου με θέμα «Οι Άγγλοι, έμεις και οι Γερμανοί». Η διάλεξις οργάνώθηκε από τον «Έλληνοαγγλικό Σύνδεσμο Ηρακλείου» ειχε εξαίρετική έπιτυχία.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ "ΦΙΛΩΝ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ,"

Η ΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ
"ΤΟ ΝΟΥΜΕΡΟ 32.328,"

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ
Β' έκδοση, ζυλογραφίες Κώστα Γραμματόπουλου

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΕΙΜΑΡΜΕΝΟΥ
"Η ΕΜΑΣ ΣΤΑ ΒΟΥΝΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ,"

Έντυπώσεις από τον Πόλεμο
Ευλογραφίες και λιθογραφίες
Σπύρου Βασιλείου

ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ
"Α Γ Γ Λ Ι Α,"

Β' έκδοση

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑΣ ΚΑΡΑΠΑΝΟΥ
"Τ Α Δ Ε Ν Τ Ρ Α,"

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΘΡΑΣΟΥ ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ
"ΠΡΟΔΟΜΕΝΗ ΓΑΛΛΙΑ,"

Διηγήματα από την τελευταία γαλλική καταστροφή
Διακόσμηση Γ. Βακαλό

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ
"Ο ΑΛΕΞΗΣ Ο ΑΜΑΞΑΣ,"

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

ΣΤΡΑΤΗ ΜΥΡΙΒΗΛΗ
"Τ Α Π Α Γ Α Ν Α,"

ΝΟΥΒΕΛΛΑ
Ευλογραφίες Γιάννη Μόραλη

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΞΟΠΟΥΛΟΥ
της Άκαδημίας Άθηνών
"Α Θ Α Ν Α Σ Ι Α,"

Είκοσι πέντε έκλεκτά διηγήματα μ'ένα πορτραίτο
του συγγραφέα από ζυλογραφία του Δ. Γιαννουκάκη

ΑΓΓΕΛΟΥ ΤΕΡΖΑΚΗ
"Η ΠΡΙΓΚΗΠΕΣΣΑ ΙΖΑΜΠΩ,"

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ
"ΟΤΑΝ Η ΖΩΗ ΓΙΝΕΤΑΙ ΟΝΕΙΡΟ,"

ΔΟΚΙΜΙΑ

VICKI BAUM
"ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ,"

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

HELEN GRACE CARLISLE
"Μ Α Ν Α,"

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

D'ALMERAS
"ΑΝΤΡΕΣ ΠΟΥ ΑΓΑΠΗΘΗΚΑΝ,"

ΕΡΩΤΙΚΕΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

JOHN KNITTEL
"Ο ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ,"

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

PAUL DE KRUIF
"ΚΥΝΗΓΟΙ ΜΙΚΡΟΒΙΩΝ,"

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ
Με 20 εικόνες

SOMERSET MAUGHAM
"Θ Ε Α Τ Ρ Ο,"

Μυθιστόρημα από τη ζωή του Θεάτρου

ANDRÉ MAUROIS
"ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ,"

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

R. C. MUSCHLER
"Η Α Γ Ν Ω Σ Τ Η,"

ΝΟΥΒΕΛΛΑ

ANNEMARIE SELINKO
"ΗΜΟΥΝ ΕΝΑ ΑΣΧΗΜΟ ΚΟΡΙΤΣΙ,"

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

A. T'SERSTEVENS
"Ο ΘΡΥΛΟΣ ΤΟΥ ΝΤΟΝ ΖΟΥΑΝ,"

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

I. B. ΣΜΕΛΙΩ
"ΤΟ ΓΚΑΡΣΟΝΙ,"

ΡΩΣΙΚΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

IRVING STONE
"Β Α Ν Γ Κ Ο Γ Κ,"

(Η ΖΩΗ ΕΝΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ)

Β' έκδοση με 16 πίνακες εκτός κειμένου

FRANK THIESS
"ΑΝΗΣΥΧΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ,"

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

STEFAN ZWEIG
"Ι Ω Σ Η Φ Φ Ο Υ Σ Ε,"

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΙΚΗ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ
Με 6 εικόνες εκτός κειμένου

STEFAN ZWEIG
"ΑΝΥΠΟΜΟΝΗ ΚΑΡΔΙΑ,"

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

